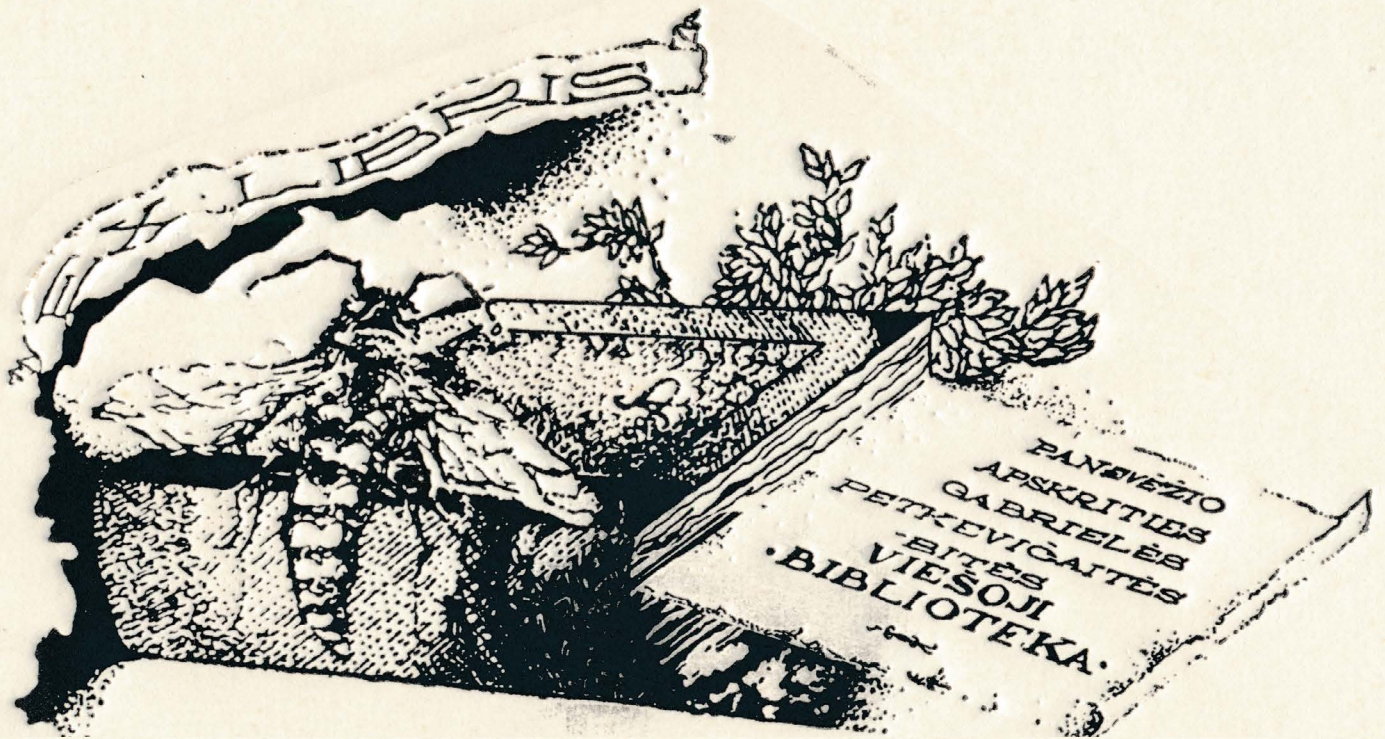

ISTORIJO SAUGOTOJŲ ISTORIJA:

atminties institucijų istorijos tyrinėjimų
retrospektyva, dabartis, ateities galimybės

STRAIPSNIŲ RINKINYS

Pavadinimas:

„Istorijos saugotojų istorija: atminties institucijų istorijos tyrinėjimų retrospektyva, dabartis, ateities galimybės“

Straipsnių rinkinys

Leidinį remia:

PANEVĖŽIO
MIESTO
SAVIVALDYBĖ

ISBN 978-609-8257-05-2

Bibliografinė leidinio informacija pateikiama Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos Nacionalinės bibliografijos duomenų banke (NBDB).

Viršelyje: **Paulauskienė, Aušra**. Ex libris G. Petkevičaitės-Bitės viešoji biblioteka.

1999 m. X5. 118 x 81 mm. Panevėžio apskrities Gabrielės Petkevičaitės-Bitės viešoji biblioteka, Asmenvardinių knygos ženklų fondas F65-169

Leidinio sudarytoja Greta Kėvelaitienė

© Panevėžio apskrities Gabrielės Petkevičaitės-Bitės viešoji biblioteka

© Straipsnių autoriai, 2022

TURINYS

PRATARMĖ Greta Kėvelaitienė	4-5
STRAIPSNIAI	
KAUNO ISTORIJOS INFORMACINIŲ IŠTEKLIŲ SISTEMINIMAS IR SKLAIDA KAUNO APSKRITIES VIEŠOJOJE BIBLIOTekoJE 1971–2022 M. Dr. Mindaugas Balkus	6-17
GERARDO BAGDONAVIČIAUS EKSLIBRISŲ FONDAS: IŠTAKOS, RAIDA, PERSPEKTYVOS Diana Janušaitė	18-23
PINSKO SEMINARIJOS BIBLIOTekOS KNYGOS VILNIAUS UNIVERSITETO BIBLIOTekOS FONDE BIBLIOTHECA ACADEMIAE VILNENSIS Mindaugas Marazas	24-39
VILNIAUS UNIVERSITETO RANKRAŠČIŲ SKYRIUS KAIP ISTORIJOS SAUGOTOJAS IR ALFONSO GUČO FONDAS KAIP XX A. ISTORIJOS PASAKOTOJAS. ISTORINIO TYRIMO PERSPEKTYVOS Dokt. Ignė Rasickaitė	40-49
ŠIMTMETĮ PASITINKANT: ŠIAULIŲ „AUŠROS“ MUZIEJAUS – REIKŠMINGOS LIETUVOS ATMINTIES INSTITUCIJOS – RAIDA IR ŠIANDIENOS IŠŠŪKIAI Virginija Šiukščienė	50-79
BIBLIOTekŲ DOKUMENTAI, SAUGOMI ŠIAULIŲ REGIONINIO VALSTYBĖS ARCHYVO PANEVĖŽIO FILIALE: APŽVALGA IR TYRINĖJIMŲ GALIMYBĖS Agnė Tučkienė	80-89

Šiame straipsnių rinkinyje publikuojama 2022 m. lapkričio 23–24 d. Panevėžio apskrities Gabrielės Petkevičaitės-Bitės viešojoje bibliotekoje įvykusios tarptautinės mokslinės konferencijos „Istorijos saugotojų istorija: atminties institucijų istorijos tyrinėjimų retrospektyva, dabartis, ateities galimybės“, skirtos Panevėžio apskrities Gabrielės Petkevičaitės-Bitės bibliotekos 100-mečiui paminėti, medžiaga. Ta proga konferencijos iniciatoriai kvietė diskutuoti apie atminties institucijų istoriją, kaip jos atsirado, vystėsi ir kito laikui bėgant, kokias funkcijas atliko ir kokią vietą užėmė kitų visuomenės organizacinių darinių tarpe. Tai buvo jau XXII bibliotekos surengta mokslinė konferencija. Šį kartą ji vyko bibliotekoje, o konferencijos įrašas yra pasiekiamas bibliotekos „YouTube“ kanale.

Įvykusi konferencija sutelkė įvairių atminties institucijų tyrinėtojus iš visos Lietuvos ir svečius iš Škotijos. Konferencijos metu perskaityta 18 pranešimų, o visus pasveikino ir įvadinį žodį tarė Lietuvos Respublikos Prezidento patarėja Vilma Bačkiūtė, kuri akcentavo, kad dabartinė biblioteka išaugo savo pavadinimą, tai centras, kuriame jungiasi praeitis, dabartis ir ateitis. Pranešimus skaitė garbūs prelegentai: dr. Eugenijus Žmuida (Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas), dr. Jolanta Budriūnienė (Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka), dokt. Agnė Suchodolskytė (Vilniaus universitetas, Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka), Nijolė Klingaitė-Dasevičienė (Vilniaus universiteto biblioteka, Mokslinių tyrimų ir paveldo rinkinių departamentas), doc. dr. Salvijus Kulevičius (Vilniaus universiteto Istorijos fakultetas), doc. dr. Galina Miškinienė (Lietuvių kalbos institutas), dr. Mindaugas Balkus (Kauno apskrities viešosios bibliotekos Dokumentinio paveldo tyrimų ir sklaidos centras), Agnė Tučkienė (Šiaulių regioninio valstybės archyvo Panevėžio filialas), Mindaugas Marazas (Vilniaus universiteto bibliotekos Retų spaudinių skyrius), Virginija Šiukščienė (Šiaulių „Aušros“ muziejus), Greta Kučinskaitė (Vytauto Didžiojo karo muziejus Karybos istorijos skyrius), Elodie Nowinski (Nacionalinis tartano centras, Škotija), dr. Dovilė Troskovaitė (Vilniaus universiteto Istorijos fakultetas), dokt. Ignė Rasickaitė (Vilniaus universiteto Istorijos fakultetas), Diana Janušaitė (Šiaulių apskrities Povilo Višinskio viešoji biblioteka), Bronislava Juknevičienė (Utenos kraštotyros muziejus).

Pristatydamas konferencijos temą, moderatorius, organizacinio komiteto pirmininkas dr. Norbertas Černiauskas pabrėžė, kad bibliotekos organizuojamos konferencijos turi gerą vardą, įdirbį ir aukštą kartelę. Konferencijos pranešimai ir jų pagrindu parengti straipsniai apžvelgia atminties institucijoms kilusius iššūkius per 3 dešimtmečius – Lietuvai atkūrus nepriklausomybę, veiklos trajektorijas XXI amžiuje; kaimo bibliotekų veiklą, poveikį gyventojams ir funkcijas sovietų Lietuvoje 6–8 dešimtmečiais; paveldo dokumentų reikšmę institucijos istorijai; sakytinės istorijos ir gyvų šaltinių svarbą tyrinėjimams, Lietuvos totorių muziejaus kolekcijas ir jų likimus; Kauno istorijos informacinių išteklių sisteminimą ir sklaidą Kauno apskrities viešojoje bibliotekoje; Panevėžio archyvo tyrinėjimo galimybes; *Bibliotheca Academiae Vilnensis* kolekcijos atradimą; Šiaulių „Aušros“ muziejaus raidą ir šiandienos iššūkius; Vytauto Didžiojo karo muziejaus praeitį, dabartį ir ateitį; sudėtingą Nacionalinio tartano centro (Škotija) istoriją; asmenybių vaidmenį formuojant ir saugant kultūros paveldą.

Apžvelgta atminties institucijų atsiradimo, raidos ir vaidmens visuomenės gyvenime tyrinėjimų būklė Lietuvoje ir užsienyje, pristatoma skirtingų šalių patirtis, aptartos galimos tyrinėjimų kryptys, metodai bei problematika, brėžiamos ateities gairės.

Konferencijos organizacinį komitetą sudarė:

1. Dr. Norbertas Černiauskas, Vilniaus universiteto Istorijos fakultetas (pirmininkas);
2. Greta Kėvelaitienė, Panevėžio apskrities Gabrielės Petkevičaitės-Bitės viešosios bibliotekos Kultūros paveldo tyrinėjimo ir skaitmeninimo skyrius (pirmininko pavaduotoja);
3. Dr. Jolanta Budriūnienė, Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos Dokumentinio paveldo tyrimų departamentas;
4. Prof. dr. Aistė Lazauskienė, Vytauto Didžiojo universiteto Kauno istorijos centras;
5. Dr. Asta Petraitytė-Briedienė, Lietuvių išeivijos institutas.

KAUNO ISTORIJS INFORMACINIŲ IŠTEKLIŲ SISTEMINIMAS IR SKLAIDA KAUNO APSKRITIES VIEŠOJOJE BIBLIOTEKOJE 1971–2022 M.

Mindaugas Balkus

Kauno apskrities viešoji biblioteka

Santrauka

Straipsnyje pristatomos Kauno apskrities viešajoje bibliotekoje (KAVB) nuo 1971 m. vykdomos veiklos sisteminant Kauno istorijos informacinius išteklius ir vykdant jų sklaidą visuomenėje. Apžvelgiamas suvestinės sisteminės kraštotyrinės kartotekos „Kaunas 1600–2003 m.“ rengimas, analizinių bibliografinių įrašų kūrimas Lietuvos integralios bibliotekų informacinės sistemos (LIBIS) Analizinės bibliografijos posistemyje. Aptartos bibliotekoje sudarytos bibliografinės rodyklės apie Kauną. Pristatomi elektroniniai žinytai „Žymūs Kauno žmonės: atminimo įamžinimas“ (atminimas.kvb.lt), „Kaunas: datos ir faktai“ (datos.kvb.lt), „Kauno menininkai“ (menininkai.kvb.lt), įvairios stacionariosios, kilnojamosios, virtualios parodos kaunistine tematika. Aptariami bibliotekos išleisti leidiniai apie Kauną.

Raktiniai žodžiai:

Kauno miesto istorija, informaciniai ištekliai, kaunistika, kartoteka „Kaunas 1600–2003 m.“, elektroninis žinytas „Žymūs Kauno žmonės: atminimo įamžinimas“, elektroninis žinytas „Kaunas: datos ir faktai“, elektroninis žinytas „Kauno menininkai“.

Įvadinės pastabos

KAVB yra viena stambiausių Kauno miesto ir regiono atminties institucijų, kryptingai kaupianti kaunistikos¹ tematiką atspindintį dokumentų fondą, sisteminanti ir skleidžianti jame esančią informaciją. Šiame straipsnyje aptariami per pastaruosius penkis dešimtmečius (1971–2022 m.) bibliotekoje šioje srityje nuveikti darbai.

Tyrimo tikslas – aptarti Kauno miesto istorijos informacinių išteklių² sisteminimą³ ir sklaidą⁴ KAVB 1971–2022 m. Nagrinėjamu laikotarpiu KAVB buvo vykdoma daug Kauno istorijos informacinių išteklių sisteminimo ir sklaidos veiklų, dėl jų gausos visų paminėti straipsnyje nėra galimybės. Publikacijoje aptariamos tik svarbiausios, išliekamąją vertę turinčios veiklos ir jų metu sukurti produktai. KAVB, pradėjusioje savo veiklą 1950 m.⁵, kryptingas Kauno istorijos informacinių išteklių sisteminimas ir sklaida pradėti vykdyti nuo 1971 m. Tuomet buvo įkurtas Lituanistinės literatūros skyrius⁶. 1989 m. įkurtas Retų ir vertingų dokumentų skyrius⁷, taip pat artimai susijęs su Kauno istorijos informaciniais ištekliais. Ne kartą pavadinimus keitę abu bibliotekos struktūriniai padaliniai 2021 m. sujungti suformavus Dokumentinio paveldo tyrimų ir sklaidos centrą.

¹ *Kaunistikos* sąvoka nusako visumą informacijos, susijusios su Kauno miestu ir jo socialiniu, kultūriniu, politiniu, ekonominiu, religiniu ir kt. gyvenimu.

² *Informaciniai ištekliai* – bibliotekoje saugomas dokumentų (knygų, periodinių leidinių, atvirukų, žemėlapių, rankraščių, optinių diskų (CD, DVD ir kt.) ir kt.) fondas. Šioje publikacijoje nagrinėjami su Kauno miesto istorija tematiškai susiję informaciniai ištekliai.

³ *Informacinių išteklių sisteminimas* – informacijos, esančios įvairiuose dokumentuose, grupavimas (klasifikavimas), tarpusavio ryšių sukūrimas, jungiant juos į aiškią loginę struktūrą turinčią sistemą ir paieškos galimybių joje sukūrimas. Šiame straipsnyje sisteminimas reiškia kortelinės kartotekos, elektroninių duomenų bazių (žinytų) ir kt. rengimą.

Kartoteka

Kraštotyrinės kartotekos su žuomazgų bibliotekoje radosi dar iki 1971 m., tačiau įkūrus Lituanistinės literatūros skyrių imtasi kryptingai kurti suvestinę sisteminę kraštotyrinę kartoteką apie Kauną⁸. Kartotekoje buvo sisteminama informacija iš knygų, straipsnių rinkinių, ikonografijos dokumentų, tęsiamųjų ir periodinių leidinių įvairiomis kalbomis. Kartoteka sparčiai pildėsi. Antai, ji 1991 m. papildyta 20 tūkst. kortelių, 1993 m. – 14,4 tūkst.; 1998 m. – 26,6 tūkst.⁹ Suvestinė sistemine kraštotyrinė kartoteka „Kaunas 1600–2003 m.“ naujomis kortelėmis buvo pildoma iki 2004 m. sausio 1 d. Joje iki minėtos datos sukaupta apie 500 tūkst. kortelių su bibliografiniais įrašais. Kartoteka sisteminama pagal Universaliąją dešimtainę klasifikaciją (UDK). Kartotekoje išsamiausiai atsispindi tarpukario ir sovietinis Kaunas.

Analizinių bibliografinių įrašų kūrimas Lietuvos integralioje bibliotekų informacinėje sistemoje (LIBIS).

2004 m. sausio 1 d. nutraukus suvestinės sisteminės kraštotyrinės kartotekos „Kaunas 1600–2003 m.“ pildymą naujais bibliografiniais įrašais, KAVB pradėjo kurti analizinius bibliografinius įrašus (įtraukiamas reikšminis žodis „Kaunas“) LIBIS Analizinės bibliografijos posistemyje. Šie analiziniai bibliografiniai įrašai pasižymi detalumu (išsamios anotacijos, daug reikšminių žodžių ir pan.)¹⁰. Aprašomos knygos (straipsnių rinkiniai, monografijos ir kt.), periodiniai, tęsiamieji leidiniai, ikonografinė, kartografinė ir kt. medžiaga. Vykdomas bibliografinių įrašų, esančių suvestinėje sisteminėje kraštotyrinėje kartotekoje „Kaunas 1600–2003 m.“, palaipsnis perkėlimas į LIBIS Analizinės bibliografijos posistemį. 2004–2022 m. įvairūs KAVB padaliniai sukūrė per 103 000 analizinių bibliografinių įrašų su reikšminiu žodžiu „Kaunas“.

Bibliografinės priemonės.

Nagrinėjamu laikotarpiu KAVB buvo parengta daug bibliografinių priemonių, skirtų įvairioms Kauno miesto gyvenimo sritims¹¹. Reikšmingiausias, didžiausios apimties bibliografinės priemonės parengė Kraštotyros skyriaus darbuotojai Chuanas Viktoras Spitrys ir Elena Stankaitienė. 1979 m. išleista šių autorių sudaryta literatūros rodyklė „Kaunas 1940–1974“¹², 1973–1991 m. pasirodė tų pačių autorių parengta 3 dalių literatūros rodyklė „Senasis Kaunas“ ir jos pagalbinės rodyklės.¹³ 1975 m. I. Michnevičiūtė sudarė anotuotos literatūros sąrašą „Kauno zonos liaudies menininkai, 1950–1973“¹⁴, 1977 m. parengtas rekomenduojamos literatūros sąrašas „Žymesnieji Kauno partizanai ir komjaunuoliai Didžiojo Tėvynės karo metais“¹⁵, 1982 m. Rima Mikeliškytė sudarė rekomenduojamos literatūros rodyklę „Posmai apie gimtąjį kraštą. (Eilėraščiai apie Kauno zonos geografinius objektus)“¹⁶, 1985 m.

⁴ Informacinių išteklių sklaida – procesas, kurio metu pasitelkus įvairias priemones (pvz., virtualias parodas) siekiama visuomenę ar jos dalį (tikslinę grupę) informuoti ir skatinti naudotis informaciniais ištekliais.

⁵ 1950 m. spalio 1 d. buvo įkurta Kauno sritinė biblioteka. 1953 m. liepos 1 d. pavadinta Kauno viešąja biblioteka. 1980 m. vasario 19 d. tapo Kauno viešąja Justo Paleckio biblioteka. Nuo 1990 m. spalio mėn. vėl vadinosi Kauno viešąja biblioteka. 1995 m. rugsėjo 1 d. – Kauno apskrities viešoji biblioteka.

⁶ 1975 m. Lituanistinės literatūros skyrius buvo pertvarkytas į Kraštotyros-lituanistikos skyrių. 1979 m. pervadintas Kraštotyros skyriumi. 1993 m. panaikintas, vietoj jo Bibliografijos skyriuje įsteigta Kaunistikos grupė (2002 m. skyrius pervadintas Informacinių paslaugų skyriumi). 2021 m. Kaunistikos grupė iš Informacinių paslaugų skyriaus perkelta į Dokumentinio paveldo tyrimų ir sklaidos centrą, kuris suformuotas pertvarkius Senujų ir retų spaudinių skyrių.

⁷ 1991–2020 m. vadinosi Senujų ir retų spaudinių skyriumi.

⁸ Suvestinės sisteminės kraštotyrinės kartotekos pavadinimas dokumentuose varijuoja: „Kaunas spaudoje“, „Kaunas 1600–2003 m.“ ir kt.

⁹ Kauno apskrities viešosios bibliotekos istorija. D. 2, *Virsmas iš tradicinės į kompiuterizuotą biblioteką (1990–2006)* [Elektroninis išteklis]. Parengė Mindaugas Balkus. Kaunas: Kauno apskrities viešoji biblioteka, 2022, p. 81 [žiūrėta 2022 m. lapkričio 14 d.]. Prieiga per internetą: https://kvb.lt/images/vaizdai/KAVB_Istorija_II_web.pdf.

¹⁰ Kauno apskrities viešosios bibliotekos istorija. D. 2, *Virsmas iš tradicinės į kompiuterizuotą biblioteką (1990–2006)* [Elektroninis išteklis]. Parengė Mindaugas Balkus. Kaunas: Kauno apskrities viešoji biblioteka, 2022, p. 81–82 [žiūrėta 2022 m. lapkričio 14 d.].

Prieiga per internetą: https://kvb.lt/images/vaizdai/KAVB_Istorija_II_web.pdf.

Ch. V. Spitrys parengė rekomenduojamos literatūros rodyklę „Kauno zonos išvadavimas iš hitlerinių okupantų jungo“¹⁷. Sovietmečiu sudarytų bibliografinių priemonių tematika neretai buvo nulemta sovietinės ideologijos reikalavimų. 1984 m. Ch. V. Spitrius parengta faktografinė priemonė „Kauno kronika, 1940–1983“¹⁸. Joje buvo suregistruoti svarbiausi minėto laikotarpio Kauno istorijos įvykiai. 1991–1992 m. pasirodė Kauno viešosios bibliotekos ir Kauno politechnikos instituto bibliotekos (dab. Kauno technologijos universiteto biblioteka) parengto suvestinio katalogo „Senoji lietuviškoji periodika Kauno miesto bibliotekose, 1864–1940“¹⁹ abėcėlinė, sisteminė ir pagalbinė (redaktorių ir leidėjų, kolektyvų, topografinė) rodyklės.

Knygos apie Kauną

Be įvairių spausdintų ir nepublikuotų literatūros rodyklių apie Kauną, KAVB yra parengusi ir (arba) išleidusi daug leidinių apie Kauną. 2000 m. tuometinis bibliotekos direktorius Alvydas Samėnas sudarė poezijos apie Kauną rinkinį „Poetų Kaunas“²⁰. 2005 m. pasirodė parodos katalogas „Carinio Kauno atspindžiai“²¹. 2006 m. – leidinys „Kaunas laikmečių kaitoje“²², 2007 m. – antisovietinę rezistenciją pristatantis leidinys „Laisvės proveržiai sovietiniame Kaune: nuo slapto pogrindžio iki atviro protesto“²³, 2009 m. dienos šviesą išvydo reprezentacinis-informacinis leidinys „Kauno savasties ženklai“²⁴. 2010 m. išleistas 29 atvirukų rinkinys „Kaunas: vieno vaizdo metamorfozės“²⁵. Visų šių leidinių sudarytoja – KAVB Kultūros renginių ir leidybos grupės vadovė Rimantė Tamoliūnienė.

2019 m. išleistas 40 puslapių apimties leidinys „Kauno atminties ekranai: kino maršrutai“²⁶, pristatantis 8 dokumentinius ir vaidybinius filmus apie Kauną.

¹¹ *Kauno apskrities viešosios bibliotekos istorija*. D. 1, *Biblioteka sovietiniais metais (1950–1989)* [Elektroninis išteklius].

Parengė Alvydas Samėnas. Kaunas: Kauno apskrities viešoji biblioteka, 2015, p. 441–446 [žiūrėta 2022 m. lapkričio 14 d.].

Prieiga per internetą: https://kvb.lt/images/vaizdai/KAVB_istorija_1_dalis_web_1.pdf.

¹² STANKAITIENĖ, Elena ir SPITRYS, Chuanas. *Kaunas, 1940–1974: literatūros rodyklė*. Vilnius: Lietuvos TSR valstybinė respublikinė biblioteka, 1979. 567, [1] p.

¹³ *Senasis Kaunas*. [T. 1] [Rankraštis]: *(literatūra iki 1918 metų): literatūros ir iliustracijų parodos katalogas*.

Parengė V. Spitrys ir E. Stankaitienė. Kaunas, 1973. 177 lap.;

Senasis Kaunas. T. 2 [Rankraštis]: *(literatūra iki 1918 metų): literatūros ir iliustracijų parodos katalogas*.

Parengė V. Spitrys ir E. Stankaitienė. Kaunas, 1976. 186 lap.;

Senasis Kaunas. T. 1–2 [Rankraštis]: *literatūros ir iliustracijų parodos katalogo pagalbinės rodyklės*. Sudarė V. Spitrys ir E. Stankaitienė. Kaunas, 1976. Lap. 182–236, [1];

Senasis Kaunas. T. 3 [Rankraštis]: *literatūros rodyklė (1600–1918)*. Parengė V. Spitrys ir E. Stankaitienė. Kaunas, 1991. 266 lap.;

Senasis Kaunas. T. 1–3 [Rankraštis]: *pagalbinės rodyklės*. Parengė V. Spitrys ir E. Stankaitienė. Kaunas, 1991. II, 122 lap. ir tušti.

¹⁴ MICHNEVIČIŪTĖ, I. *Kauno zonos liaudies menininkai, 1950–1973: anototos literatūros sąrašas*. D. 1–2. Kaunas, 1975. 92 p.

¹⁵ *Žymesnieji Kauno partizanai ir komjaunuoliai Didžiojo Tėvynės karo metais: rekomend. literatūros sąrašas*. Kaunas, 1977. 10 p.

¹⁶ MIKELIŠKYTĖ, Rima. *Posmai apie gimtąjį kraštą. (Eilėraščiai apie Kauno zonos geografinius objektus): rekomend. literatūros rodyklė*. Kaunas, 1982. 28 p.

¹⁷ SPITRYS, V. *Kauno zonos išvadavimas iš hitlerinių okupantų jungo: rekomend. literatūros rodyklė*. Kaunas, 1985. 118 p.

¹⁸ SPITRYS, Ch. V. *Kauno kronika, 1940–1983: kraštotyrinė enciklopedija*. Kaunas, 1984.

¹⁹ *Senoji lietuviškoji periodika Kauno miesto bibliotekose, 1864–1940: suvestinis katalogas: abėcėlinė rodyklė*. [Kaunas, 1991]. 145 p.;

Senoji lietuviškoji periodika Kauno miesto bibliotekose, 1864–1940: suvestinis katalogas: pagalbinės rodyklės: redaktorių ir leidėjų, kolektyvų, topografinė. [Kaunas: Kauno viešoji biblioteka, 1992]. [118] p.;

Senoji lietuviškoji periodika Kauno miesto bibliotekose, 1864–1940: suvestinis katalogas: sisteminė rodyklė. [Kaunas, 1991]. 192 p.

²⁰ *Poetų Kaunas: eilėraščių rinkinys*. Sudarė Alvydas Samėnas. Kaunas: Kauno apskrities viešoji biblioteka, 2000. 158, [1] p.

²¹ *Carinio Kauno atspindžiai: fotografijų parodos katalogas*. Sudarytoja Rimantė Tamoliūnienė. Kaunas: Kauno apskrities viešoji biblioteka, 2005. 35 p.

²² *Kaunas laikmečių kaitoje: fotografijų parodos katalogas*. Sudarytoja Rimantė Tamoliūnienė. Kaunas: Kauno apskrities viešoji biblioteka, 2006. 67, [1] p.

²³ *Laisvės proveržiai sovietiniame Kaune: nuo slapto pogrindžio iki atviro protesto*. Sudarytoja ir projekto vadovė Rimantė Tamoliūnienė. Kaunas: Kauno apskrities viešoji biblioteka, 2007. 115, [2] p.

²⁴ *Kauno savasties ženklai*. Sudarytoja ir projekto vadovė Rimantė Tamoliūnienė. Kaunas: Kauno apskrities viešoji biblioteka, 2009. 169 p.

Knygotyriniai tyrimai

XX a. paskutiniajame dešimtmetyje KAVB pradėjo reikšmingus senųjų ir retų spaudinių knygotyrimus. 1993 m. bibliotekoje (K. Donelaičio g. 8) buvo atidaryta Knygos muziejaus ekspozicija (rengėjas – Sigitas Lūžys). Joje eksponuotas ir pirmasis Kaune išleistas lietuviškas spaudinys „Regulas dėl skarbavų žmonių...“²⁷.

1998 m. KAVB ir Kauno technologijos universiteto biblioteka surengė konferenciją, skirtą minėtos knygos išleidimo 150-mečiui. Buvo išleistas šios knygos faksimilinis leidinys²⁸. Nuo 1999 m. KAVB imtasi įgyvendinti didžiulį knygotyrimų darbą – suregistruoti ir ištirti²⁹ visus Kauno miesto bibliotekose saugomus XV–XVII a. leidinius. 2006 m. išleistas katalogas „XV–XVI amžių knygos Kauno bibliotekose“³⁰, 2019 m. pasirodė 2 tomų katalogas „XVII amžiaus knygos Kauno bibliotekose“³¹.

Elektroniniai žinyai

2002 m. KAVB imtasi kurti elektroninį žinyną (internetinę duomenų bazę) „Žymūs Kauno žmonės: atminimo įamžinimas“ (atminimas.kvb.lt)³². Vartotojams jis tapo prieinamas 2004 m. pabaigoje. Jame pateikiama iš įvairių šaltinių surinkta ir susisteminta medžiaga apie žymių žmonių įamžinimo vietas bei būdus Kauno mieste ir apylinkėse.

Elektroninis žinynas „Žymūs Kauno žmonės: atminimo įamžinimas“ (atminimas.kvb.lt). 2022 m.

²⁵ *Kaunas: vieno vaizdo metamorfozės* [Grafika]: 29 atvirukų rinkinys. Sudarytoja Rimantė Tamoliūnienė. Kaunas: Kauno apskrities viešoji biblioteka, 2010. 1 apl. (29 atvirukai).

²⁶ *Kauno atminties ekranai: kino maršrutai*. Tekstus rašė Skirmantė Javaitytė ir Inga Vijaikytė, fotografavo ir maršrutus sudarė Arvydas Čiukšys. Kaunas: Kauno apskrities viešoji biblioteka, 2019. 40 p. [žiūrėta 2022 m. lapkričio 11 d.].

Prieiga per internetą: <https://issuu.com/kavbiblioteka/docs/kae>.

²⁷ *Regulas dėl skarbavų žmonių: kaip sawi reyk užteykiti nuog choleras, ir kaip greytey ratowoti prastoms naminioms lekarstoms iey kokio sodo pasiroditu cholera*. [Pardieja isz rusiszka ant ziamaytiszka Jonas Ugiarńskis]. Kaunas: drukarnej M. Zimelowiczka tipografa, 1848. 15 p.

²⁸ *Regulas dėl skarbavų žmonių* [faksimilinis leidinys]. Kaunas: Atmintis, 1998. [3], 15, [4] p.

²⁹ Tyrimas apėmė fizinių leidinio duomenų, formato, dedikacijų, signatūrų, paginacijų bei signatūrų žymėjimo klaidų, fingerprinto, defektų, įrišo, proveniencijų, marginalijų ir kitų konkretaus egzemplioriaus ypatumų fiksavimą.

³⁰ *XV–XVI amžių knygos Kauno bibliotekose: katalogas*. Sudarė Sigitas Lūžys, Rita Urbaitytė, Irena Vitkauskienė. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2006. 437 p.

³¹ *XVII amžiaus knygos Kauno bibliotekose: katalogas*. Sudarė Rita Urbaitytė; aprašus kūrė Sigitas Lūžys, Rita Urbaitytė, Irena Vitkauskienė. Vilnius: Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių biblioteka, 2019. 2 tomai.

Žinyne pateikiamos žymių asmenybių biogramos, aptariama jų veikla Kaune, pristatomi atminimo įamžinimo objektai (atminimo lentos, paminklai ir kt.). Prie kiekvienos asmenybės aprašymo pateikti šaltiniai ir literatūra apie jos veiklą Kaune ir atminimo įamžinimą. 2022 m. šis elektroninis žinynas modernizuotas. Atnaujintas ne tik el. žinyno dizainas, bet ir turinys, sukurta nauja rubrika „Atminimo įamžinimo Kaune apžvalga“, atminimo įamžinimo objektai pažymėti „Google“ žemėlapyje.

Kauno istoriją aktualizuojantis elektroninis žinynas „Kaunas: datos ir faktai“ (datos.kvb.lt)³³ pasirodė 2007 m. (modernizuotas 2018 m.). Jame pateikiama susisteminta tekstinė ir vaizdinė informacija apie Kauną nuo ištakų iki šių dienų. El. žinynas prieinamas lietuvių, anglų ir vokiečių kalbomis³⁴. Informacija jame pateikiama 8 pagrindinėse rubrikose – „Laikotarpiai“, „Kauno istorijos apžvalga“, „Kauno vaizdai“, „Atsiminimai apie Kauną“, „Datos ir suaktyv“, „Teminiai maršrutai“, „Įdomybės“ ir „Testai“. Svarbiausioje rubrikoje „Laikotarpiai“ pateikiama daugiau nei 500 reikšmingų Kauno istorijos faktų. Greta kiekvieno iš jų – literatūros ir šaltinių sąrašai platesnėms studijoms.

2004 m. KAVB pradėta sistemingai rengti Kauno menininkų bibliografinės rodyklės, jos publikuotos virtualioje erdvėje. 2020 m. sukurtas elektroninis žinynas „Kauno menininkai“³⁵ (menininkai.kvb.lt). 2022 m. jame pateikiama bibliografinė, faktografinė informacija ir ikonografinė medžiaga³⁶ apie 26 žinomus Kauno dailininkus, kompozitorius, režisierius, atlikėjus ir meno kolektyvus.

Elektroninis žinynas „Kaunas: datos ir faktai“ (datos.kvb.lt). 2022 m.

³² Elektroninio žinyno „Žymūs Kauno žmonės: atminimo įamžinimas“ kūrimui vadovavo Dalia Giniuvienė. Sudarytojai: Dalia Giniuvienė, Eugenija Serpkova ir Alma Skrockaitė.

³³ Elektroninio žinyno „Kaunas: datos ir faktai“ kūrimui vadovavo Dalia Giniuvienė. Sudarytojai: Dalia Giniuvienė, Rita Vaitilavičienė, Janina Černevičienė, Eugenija Serpkova, Alma Skrockaitė ir Mindaugas Balkus.

³⁴ BALKUS, Mindaugas. Elektroninis žinynas „Kaunas: datos ir faktai“ – Kauno istorijos žinių lobynas internetinėje erdvėje <http://datos.kvb.lt>. Kauno istorijos metraštis. 2016, t. 16, p. 372.

³⁵ Elektroninio žinyno „Kauno menininkai“ kūrėjai: Elvyra Markevičiūtė, Vilma Gerasimovienė, Stasė Jomantienė, Eugenija Pachnikaitė, Jūratė Stipinaitė, Rasa Daujotienė, Julija Selezniova ir Kristina Vyturytė.

³⁶ SPITRYS, V. Kartoteka apie Kauną ir kauniečius. Kauno tiesa. 1979, spalio 26, p. 5.

Stacionariosios ir kilnojamosios parodos

Viena iš labiausiai paplitusių Kauno istorijos informacijos išteklių sklaidos priemonių iki atsirandant virtualiai erdvei buvo stendinių parodų kūrimas. Gana daug jų parengdavo paruošdavo Kraštotyros skyrius. Antai, 1979 m. buvo parengtos parodos „Spalio revoliucijos atgarsiai Kaune“, „Kaunas grožinėje literatūroje“, „Kauno komjaunuoliai“, „Kauno architektūriniai paminklai“, „Senasis Kaunas“. Parodose būdavo eksponuojamos knygos, periodinė spauda, archyvinė ir ikonografinė medžiaga³⁶.

Sovietmečiu sukurtose parodose neišvengta sovietinės ideologijos įtakos. XXI a. pradžioje KAVB Informacinių paslaugų skyriaus Kaunistikos grupė parengė parodas „Kraštotyros darbai iš Kaunistikos skaityklos fondo“ (2001 m.)³⁷, „Mūsų Kaunas: informaciniai leidiniai iš Kaunistikos skaityklos“ (2002 m.)³⁸, „Laisvės alėjos metamorfozės“ (2004 m.), „Kauno rajonui – 50“ (2005 m.)³⁹ ir kt.

XXI a. pradžioje stendinių ir kilnojamųjų parodų kūrimas pakilo į naują kokybinį lygį. Absoliuti dauguma parodų buvo rengiamos iš projektinių lėšų, neretai parodoms gaminti specialūs standai, gerokai pagerinę vizualinę parodų kokybę.

2004–2009 m. vykdant projektą „Kauno savastis Lietuvos tūkstantmečio kontekste“⁴⁰, kuris buvo įtrauktas į Lietuvos vardo paminėjimo tūkstantmečio programą, įvairūs bibliotekos padaliniai parengė daug stacionariųjų ir kilnojamųjų parodų, skirtų Kauno istorijai aktualizuoti: 2004 m. – „Kaunas senosiose graviūrose ir piešiniuose“, 2005 m. – „Kauno gubernijos laikų atvirukai“⁴¹, „Carinio Kauno atspindžiai“, 2006 m. – „Modernioji architektūra tarpukario Kaune“, „Tarpukario Kauno aktualijos šaržuose ir karikatūrose“, „Retro Kaunas: nuo privačių iki viešųjų erdvių“, „Laisvės alėja tarpukariu“, 2007 m. – „Neginkluoto pasipriešinimo okupacijai pėdsakai. Pogrindžio spauda Kaune (1945–1988)“, „Sovietmečio Kaunas: pasroviui ir prieš srovę“, 2008 m. – „Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdžio Kauno sekmadieninė lietuvių kultūros mokykla“.

2011 m. KAVB su partneriais vykdė projektą „Iškiliausi tarpukario kauniečiai“⁴², kuriuo siekta plačiai visuomenei pristatyti tarpukario Kauno šviesuolius. Projekto metu parengta kilnojamoji paroda ir jos virtuali versija (kvb.lt/iskiliausi/). 2019 m. KAVB vykdant projektą „Laikinosios sostinės kultūros erdvė: skonis, kvapas, vaizdas, knyga“⁴³ sukurta kilnojamoji paroda, kurioje atskleisti įvairūs Kauno tarpukario gyvenimo aspektai ir aktualizuoti kultūros paveldo objektai⁴⁴. 2019 m. KAVB taip pat vykdė projektą „Laikinoji sostinė: nepraeinanti praeitis“⁴⁵, sukūrė kilnojamąsias parodas „Iš Laikinosios sostinės valdininko gyvenimo“ ir „Anuomet Kaune“.

³⁷ Lietuvos Respublikos kultūros ministerija. Kauno apskrities viešoji biblioteka. 2001 metų veiklos ataskaita. Parengė vyriausioji metodininkė Asta Valaitytė. Kaunas, 2002, p. 37–39.

³⁸ Lietuvos Respublikos kultūros ministerija. Kauno apskrities viešoji biblioteka. 2002 metų veiklos ataskaita. Parengė vyriausioji metodininkė Asta Valaitytė. Kaunas, 2003, p. 45–46.

³⁹ Kauno apskrities viešosios bibliotekos istorija. D. 2, Virsmas iš tradicinės į kompiuterizuotą biblioteką (1990–2006) [Elektroninis išteklius]. Parengė Mindaugas Balkus. Kaunas: Kauno apskrities viešoji biblioteka, 2022, p. 116 [žiūrėta 2022 m. lapkričio 14 d.] Prieiga per internetą: https://kvb.lt/images/vaizdai/KAVB_Istorija_II_web.pdf.

⁴⁰ Projekto vadovė Rimantė Tamoliūnienė. Projektą iš dalies finansavo Kauno miesto savivaldybė.

⁴¹ Lietuvos Respublikos kultūros ministerija. Kauno apskrities viešoji biblioteka. 2005 metų veiklos ataskaita. Parengė vyriausioji metodininkė Asta Valaitytė. Kaunas, 2006, p. 56–59.

⁴² Projekto vadovė Aistė Megelinskienė. Projektą finansavo AB „Volfas Engelman“.

⁴³ Projekto vadovė Monika Skeltytė. Projektą iš dalies finansavo Lietuvos Respublikos kultūros ministerija.

⁴⁴ SURBLYS, Alvydas. Paroda „Laikinosios sostinės kultūros erdvė: skonis, kvapas, vaizdas, knyga“ Kauno apskrities viešojoje bibliotekoje. Kauno istorijos metraštis. 2020, t. 18, p. 291–295. Prieiga per: doi.org/10.7220/2335-8734.18.

⁴⁵ Projekto vadovė Rimantė Tamoliūnienė. Projektą iš dalies finansavo Lietuvos Respublikos kultūros ministerija ir Lietuvos kultūros taryba.

⁴⁶ Kauno apskrities viešosios bibliotekos istorija. D. 2, Virsmas iš tradicinės į kompiuterizuotą biblioteką (1990–2006) [Elektroninis išteklius]. Parengė Mindaugas Balkus. Kaunas: Kauno apskrities viešoji biblioteka, 2022, p. 84 [žiūrėta 2022 m. lapkričio 14 d.] Prieiga per internetą: https://kvb.lt/images/vaizdai/KAVB_Istorija_II_web.pdf.

Virtualios parodos

KAVB interneto svetainės (www.kvb.lt) pirmoji versija buvo sukurta 1998 m. Netrukus po to imtos kurti virtualios parodos, kurios suteikė galimybę visuomenei nuotoliniu būdu susipažinti su Kauno istorijos informaciniais ištekliais, sukauptais bibliotekos fonduose. 2005 m. KAVB interneto svetainėje sukurta nauja sritis „Kaunistikos skaitykla pristato“⁴⁶ (dabar ji vadinasi „Kraštiečiams“), kurioje be kitos kraštotyrinės medžiagos pateikiamos ir virtualios parodos. Šiuo metu (2022 m.) yra parengta 15 virtualių parodų⁴⁷. 2006 m. sukurta seniems ir retiems spaudiniams aktualizuoti skirta KAVB interneto svetainė (knyga.kvb.lt). Joje yra publikuota gausybė virtualių parodų apie įvairius tarpukario Kauno gyvenimo aspektus ir to meto žymius kauniečius⁴⁸. Absoliučią daugumą šių parodų sukūrė Dokumentinio paveldo tyrimų ir sklaidos centro darbuotojas, istorikas Alvydas Surblys.

Išmanioji programėlė (angl. Apps), vaizdo turinys ir kt. 2016 m. KAVB bendradarbiaudama su devyniomis Kauno regiono viešosiomis bibliotekomis sukūrė mobiliąją programėlę „Išnykusios praeities ženklai“ (nemokamai prieinama *Google Play*, *App Store*, praeitieszenklai.kvb.lt), kurioje pristatomi Kaune bei įvairiuose Kauno regiono miestuose ir miesteliuose (Birštone, Garliavoje, Jonavoje, Kaišiadoryse, Kalvarijoje, Kazlų Rūdoje, Marijampolėje, Prienuose, Šakiuose ir Vilkaviškyje) kadaise buvę ar iki šiol išlikę, bet labai pasikeitę išskirtiniai pastatai (mokyklos, bažnyčios, sinagogos ir kt.). Programėle siekiama edukacinių tikslų, norima jaunimą sudominti Kauno ir jo regiono miestų ir miestelių istorija bei kultūros paveldu.

2016–2017 m. KAVB vykdė projektą „Kauno bažnyčios: miesto tapatumo kodas“⁴⁹, kuriuo siekta supažindinti visuomenę su žymiausių laikinosios sostinės katalikų maldos namų istorija. Pasitelkus įvairius Kauno bažnyčių išskirtinumą pabrėžiančius istorinius faktus, vaizdus, iškilias asmenybes, dokumentus ir šiuolaikinėmis technologijomis grįstus sprendimus, buvo sukurti devyni vaizdo pasakojimai apie Kauno bažnyčias (kaunobaznycios.kvb.lt).

Kauno istorijos informacinių išteklių sklaidai biblioteka kuria vaizdo turinį, prieinamą „YouTube“ kanale (<https://www.youtube.com/user/KAVBiblioteka/featured>). 2011 m. buvo parengtas vaizdo pasakojimas „Kaunas – upių miestas“ (autorė – Dalia Giniuvienė), 2021 m. dr. Mindaugas Balkus paruošė vaizdo pranešimą „Kaip lietuviškas žodis skynėsi kelią Kaune 1918–1940 m.“ ir vaizdo paskaitą-virtualią ekskursiją „Naujos Parodos kalno istorijos“.

⁴⁷ 2022 m. KAVB interneto svetainės rubrikoje „Kraštiečiams“ (<http://kvb.lt/kraстieciams>) pateikiamos šios virtualios parodos: „Kaunas – upių miestas“, „Kauno ažuolynas – šimtmetis gamtos paminklas“, „Kauno miesto dvarai ir dvareliai“, „Laisvės alėjos metamorfozės“, „Žymių žmonių viešnagės Kaune: XIX a.–XX a. I pusė“, „Lietuvos valstybingumo ženklai Kaune 1918–1940 m.“, „Kauno išskirtinumas – Laikinoji sostinė (1919–1940)“, „Senieji Kauno pastatai – sveikatos apsaugos istorijos liudininkai“, „Pasijuokime: linksms istorijos ir karikatūros iš tarpukario kauniečių gyvenimo“, „Išnykę, bet nepamiršti“, „Kaunas pokariu (1944–1960 m.)“, „Sovietmečio Kaunas“, „Iš ciklo „Vieno namo istorija“, „Iš mokytojos Valerijos Majauskaitės-Kazlauskienės (1910–1990) šeimos albumo“, „Kauno parkai“.

⁴⁸ 2022 m. KAVB senųjų ir retų spaudinių svetainėje (knyga.kvb.lt) pateikiamos šios virtualios parodos: „Modernizmo kodas: K. Donelaičio gatvė“, „Laikinosios sostinės studentų organizacijų veiklos fragmentai“, „Vytauto Sirijos Giros kaunietiškieji gyvenimo ir kūrybos potėpiai“, „Laikinosios sostinės tekstilės pramonė“, „Užsienio kalbų vadovėliai, leisti Kaune 1918–1940 m.“, „Kino teatrai Kaune 1918–1940 m.: lokalizacija ir raida“ (2 dalys), „Laikinosios sostinės avalynės pramonė“, „Tarpukario Kaune leistų žurnalų viršelių mozaika“, „Laikinosios sostinės knygynai, leidę knygas: lokalizacija, raida, knygos“, „Tarpukario Kauno fotografų veiklos fragmentai“, „Iškiliausi laikinosios sostinės kalbininkai“, „Laikinosios sostinės restoranai – reikšminga kultūrinio gyvenimo dalis“, „Prekybos, pramonės ir amatų rūmų projektavimas ir statyba“, „Nuo varžtų iki mašinų: metalo pramonė Kaune 1918–1940 m.“, „Tarpukario Kauno aktualijos ir personalijos šaržuose ir karikatūrose“, „Išspūdinga tarpukario farmacijos pramonė Kaune“, „Kur tarpukariu galėjai nusipirkti Max Factor kosmetikos? Higienos prekių ir kosmetikos bei parfumerijos įmonių tarpukario Kaune apžvalga“, „Kokiais autobusais važinėjo tarpukario kauniečiai?“, „Retro: automobiliai Laikinojoje sostinėje“, „Žvilgsnis į Laikinosios sostinės madą ir jos kūrėjus“, „Šokolado ir saldinių dirbtuvės Kaune 1918–1940 m.“.

„Laikinosios sostinės architektai“, „Stasio Santvaro gyvenimo ir veiklos Laikinojoje sostinėje akimirkos“, „Kaunietiškos A. Žukausko-Vienušio gyvenimo ir veiklos akimirkos“, „Kauno burmistras Jonas Vileišis karikatūrose, šaržuose ir fotografijose“.

⁴⁹ Projekto vadovė Rimantė Tamoliūnienė. Projektą iš dalies finansavo Lietuvos Respublikos kultūros ministerija ir

Skaitmeninimas

2005 m. Lietuvoje pradėtas vykdyti projektas „Integralios virtualios informacinės sistemos sukūrimas“ – dienos šviesą išvydo Lietuvos skaitmeninto kultūros paveldo portalas (www.epaveldas.lt). Nuo 2010 m. KAVB skaitmenina savo fonduose turimus dokumentus ir skelbia juos minėtame portale. Jame pateikiama virš 100 senųjų Kauno atvirukų, daugiau nei 90 kraštotyrininko Prano Juozapavičiaus rankraščių, iš jų svarbiausias „Kaunas ir jo apylinkės“⁵⁰. Nuo 2015 m. minėtame portale pateikiami kraštotyrininko Aleksandro Pleskačiausko nuotraukų albumai⁵¹ su unikaliomis įvairių Kauno mikrorajonų nuotraukomis (daugiausia XX a. 8–9 deš.).

Vietaj išvadų

KAVB Kauno istorijos informaciniai ištekliai nuo 1971 iki 2003 m. pabaigos buvo sisteminami suvestinėje sisteminėje kraštotyros kartotekoje „Kaunas 1600–2003 m.“ Nuo 2004 m. šie ištekliai pradėti sisteminti LIBIS Analizinės bibliografijos posistemyje, kuriant analizinius bibliografinius įrašus.

Iki kompiuterizacijos bibliotekoje informaciniai ištekliai apie Kauną buvo sisteminami ir skleidžiami rengiant įvairias bibliografines priemones. Iš jų svarbiausios: 1973–1991 m. sudarytos 3 dalių literatūros rodyklė „Senasis Kaunas“ ir jos pagalbinės rodyklės, 1979 m. išleista literatūros rodyklė „Kaunas 1940–1974“.

KAVB kuriami elektroniniai žinytai „Žymūs Kauno žmonės: atminimo įamžinimas“, ir „Kaunas: datos ir faktai“ ir „Kauno menininkai“ apjungė sisteminimo ir sklaidos aspektus – suteikė galimybę vartotojui surasti susistemintą bibliografinę (literatūra ir šaltiniai) ir faktografinę (datos) informaciją, susipažinti su KAVB saugomų dokumentų turiniu ar jo fragmentais.

Vienos pagrindinių Kauno istorijos informacijos išteklių sklaidos priemonių – virtualios, stacionariosios ir kilnojamosios parodos. Jose atskleidžiamas bibliotekos dokumentų fondo turtingumas, visuomenė supažindinama su aktualiomis Kauno istorijos temomis.

Suskaitmenintų Kauno istorijos informacinių išteklių pateikimas virtualioje erdvėje (portale www.epaveldas.lt ir kt.) sudaro galimybę vartotojams nuotoliniu būdu iš bet kurios pasaulio vietos pasiekti bibliotekos fonde saugomų dokumentų skaitmenines kopijas.

Išmanioji programėlė „Išnykusios praeities ženklai“. 2022 m.

⁵⁰ JUOZAPAVIČIUS, Pranas. Kaunas ir jo apylinkės [Rankraštis]: (nuo seniausių laikų iki šių dienų). Kaunas, 1980. 454 lap.

-
- ⁵¹ [PLESKAČIAUSKAS, Aleksandras]. Centras; Laisvės alėja: [nuotraukų rinkinys]. Kaunas, 1980–1982. 62 lap., 90 nuotr. [žiūrėta 2022 m. lapkričio 15 d.]. Prieiga per internetą: <https://www.epaveldas.lt/preview?id=C130000792535>;
- [PLESKAČIAUSKAS, Aleksandras]. Centras; Lenino pr.; Donelaičio g-vė; Kęstučio g-vė; Nemuno krantinė: [nuotraukų rinkinys]. Kaunas, 1978–1981. 39 lap., 51 nuotr. [žiūrėta 2022 m. lapkričio 15 d.]. Prieiga per internetą: <https://www.epaveldas.lt/preview?id=C130000792536>;
- [PLESKAČIAUSKAS, Aleksandras]. Centras; Karo muziejus; Donelaičio g-vė: [nuotraukų rinkinys]. Kaunas, 1980–1982. 20 lap., 29 nuotr. [žiūrėta 2022 m. lapkričio 15 d.]. Prieiga per internetą: <https://www.epaveldas.lt/preview?id=C130000792537>;
- [PLESKAČIAUSKAS, Aleksandras]. Dainavos raj.: [nuotraukų rinkinys]. Kaunas, 1972–1982. 15 lap., 25 nuotr. [žiūrėta 2022 m. lapkričio 15 d.]. Prieiga per internetą: <https://www.epaveldas.lt/preview?id=C130000792538>;
- [PLESKAČIAUSKAS, Aleksandras]. Kaunas. [D. 1] [Rankraštis]: [albumas]. Kaunas, [1975]. 103 p. ir tušti. [žiūrėta 2022 m. lapkričio 15 d.]. Prieiga per internetą: <https://www.epaveldas.lt/preview?id=C130000792528>;
- [PLESKAČIAUSKAS, Aleksandras]. Kaunas. [D.] 2: [albumas]. Kaunas, 1979. 45 p. ir tušti [žiūrėta 2022 m. lapkričio 15 d.]. Prieiga per internetą: <https://www.epaveldas.lt/preview?id=C130000792533>;
- [PLESKAČIAUSKAS, Aleksandras]. Paminklai; Skulptūros: [nuotraukų rinkinys]. Kaunas, 1980. 22 lap., 30 nuotr. [žiūrėta 2022 m. lapkričio 15 d.]. Prieiga per internetą: <https://www.epaveldas.lt/preview?id=C130000792531>;
- [PLESKAČIAUSKAS, Aleksandras]. Panemunė; Pažaislis; Petrašiūnai; Rumšiškės: [nuotraukų rinkinys]. Kaunas, 1980. 16 lap., 23 nuotr. [žiūrėta 2022 m. lapkričio 15 d.]. Prieiga per internetą: <https://www.epaveldas.lt/preview?id=C130000792526>;
- [PLESKAČIAUSKAS, Aleksandras]. Senamiestis; Centras: [nuotraukų ir atvirukų albumas]. Kaunas, 1977. 59, [1] p. [žiūrėta 2022 m. lapkričio 15 d.]. Prieiga per internetą: <https://www.epaveldas.lt/preview?id=C130000792527>;
- [PLESKAČIAUSKAS, Aleksandras]. Senamiestis: [nuotraukų rinkinys]. Kaunas, 1977–1981. 49 lap., 80 nuotr. [žiūrėta 2022 m. lapkričio 15 d.]. Prieiga per internetą: <https://www.epaveldas.lt/preview?id=C130000792524>;
- [PLESKAČIAUSKAS, Aleksandras]. Senamiestis; Vytauto bažnyčia; Nemuno krantinė: [nuotraukų rinkinys]. Kaunas, 1980–1983. 27 lap., 42 nuotr. [žiūrėta 2022 m. lapkričio 15 d.]. Prieiga per internetą: <https://www.epaveldas.lt/preview?id=C130000792525>;
- [PLESKAČIAUSKAS, Aleksandras]. Senamiestis: [nuotraukų rinkinys]. Kaunas, 1978–1984. 36 lap., 61 nuotr. [žiūrėta 2022 m. lapkričio 15 d.]. Prieiga per internetą: <https://www.epaveldas.lt/preview?id=C130000792532>;
- [PLESKAČIAUSKAS, Aleksandras]. Senamiestis; Vilniaus g-vė; Požėlos g-vė; Valančiaus g-vė: [nuotraukų rinkinys]. Kaunas, 1980–1983. 51 lap., 78 nuotr. [žiūrėta 2022 m. lapkričio 15 d.]. Prieiga per internetą: <https://www.epaveldas.lt/preview?id=C130000792540>;
- [PLESKAČIAUSKAS, Aleksandras]. Šančiai; Vilijampolė [i. e. Vilijampolė]; Aleksotas: [nuotraukų rinkinys]. Kaunas, 1979–1982. 21 lap., 35 nuotr. [žiūrėta 2022 m. lapkričio 15 d.]. Prieiga per internetą: <https://www.epaveldas.lt/preview?id=C130000792529>;
- [PLESKAČIAUSKAS, Aleksandras]. Visuomeninės priemonės: [nuotraukų rinkinys]. Kaunas, 1979–1983. 33 lap., 62 nuotr. [žiūrėta 2022 m. lapkričio 15 d.]. Prieiga per internetą: <https://www.epaveldas.lt/preview?id=C130000792530>;
- [PLESKAČIAUSKAS, Aleksandras]. Žalias kalnas; Ažuolynas; Sporto kompleksas: [nuotraukų rinkinys]. Kaunas, 1979–1982. 46 lap., 63 nuotr. [žiūrėta 2022 m. lapkričio 15 d.]. Prieiga per internetą: <https://www.epaveldas.lt/preview?id=C130000792523>;
- [PLESKAČIAUSKAS, Aleksandras]. Žalias kalnas; Raud. armijos pr.: [nuotraukų rinkinys]. Kaunas, 1979–1983. 45 lap., 73 nuotr. [žiūrėta 2022 m. lapkričio 15 d.]. Prieiga per internetą: <https://www.epaveldas.lt/preview?id=C130000792541>;
- [PLESKAČIAUSKAS, Aleksandras]. Žalias kalnas; VII fortas; Klinikos: [nuotraukų rinkinys]. Kaunas, 1980. 10 lap., 15 nuotr. [žiūrėta 2022 m. lapkričio 15 d.]. Prieiga per internetą: <https://www.epaveldas.lt/preview?id=C130000792534>.

Šaltiniai ir literatūra

1. BALKUS, Mindaugas. Elektroninis žinynas „Kaunas: datos ir faktai“ – Kauno istorijos žinių lobynas internetinėje erdvėje <http://datos.kvb.lt>. Kauno istorijos metraštis. 2016, t. 16, p. 371–375. ISSN: 2335-8734. Prieiga per: DOI:10.7220/2335-8734.16.
2. *Carinio Kauno atspindžiai: fotografijų parodos katalogas*. Sudarytoja Rimantė Tamoliūnienė. Kaunas: Kauno apskrities viešoji biblioteka, 2005. 35 p. ISBN 9955-566-03-5.
3. JUOZAPAVIČIUS, Pranas. *Kaunas ir jo apylinkės [Rankraštis]: (nuo seniausių laikų iki šių dienų)*. Kaunas, 1980. 454 lap. [žiūrėta 2022 m. lapkričio 15 d.]. Prieiga per internetą: <https://www.epaveldas.lt/preview?id=C130000489322>.
4. *Kaunas laikmečių kaitoje: fotografijų parodos katalogas*. Sudarytoja Rimantė Tamoliūnienė. Kaunas: Kauno apskrities viešoji biblioteka, 2006. 67, [1] p. ISBN 9955-566-04-3.
5. *Kaunas: vieno vaizdo metamorfozės [Grafika]: 29 atvirukų rinkinys*. Sudarytoja Rimantė Tamoliūnienė. Kaunas: Kauno apskrities viešoji biblioteka, 2010. 1 apl. (29 atvirukai).
6. *Kauno apskrities viešosios bibliotekos istorija*. D. 1, *Biblioteka sovietiniais metais (1950–1989)* [Elektroninis išteklius]. Parengė Alvydas Samėnas. Kaunas: Kauno apskrities viešoji biblioteka, 2015. 448 p. [žiūrėta 2022 m. lapkričio 14 d.]. ISBN 978-9955-566-12-0. Prieiga per internetą: https://kvb.lt/images/vaizdai/KAVB_istorija_1_dalis_web_1.pdf.
7. *Kauno apskrities viešosios bibliotekos istorija*. D. 2, *Virsmas iš tradicinės į kompiuterizuotą biblioteką (1990–2006)* [Elektroninis išteklius]. Parengė Mindaugas Balkus. Kaunas: Kauno apskrities viešoji biblioteka, 2022. 198 p. [žiūrėta 2022 m. lapkričio 14 d.]. ISBN 978-9955-566-18-2. Prieiga per internetą: https://kvb.lt/images/vaizdai/KAVB_istorija_II_web.pdf.
8. *Kauno atminties ekranai: kino maršrutai*. Tekstus rašė Skirmantė Javaitytė ir Inga Vijaitytė, fotografavo ir maršrutus sudarė Arvydas Čiukšys. Kaunas: Kauno apskrities viešoji biblioteka, 2019. 40 p. [žiūrėta 2022 m. lapkričio 11 d.]. Prieiga per internetą: <https://issuu.com/kavbiblioteka/docs/kae>.
9. *Kauno savasties ženklai*. Sudarytoja ir projekto vadovė Rimantė Tamoliūnienė. Kaunas: Kauno apskrities viešoji biblioteka, 2009. 169 p. ISBN 978-9955-566-08-3.
10. *Laisvės proveržiai sovietiniame Kaune: nuo slapto pagrindžio iki atviro protesto*. Sudarytoja ir projekto vadovė Rimantė Tamoliūnienė. Kaunas: Kauno apskrities viešoji biblioteka, 2007. 115, [2] p. ISBN 978-9955-566-07-6.
11. Lietuvos Respublikos kultūros ministerija. Kauno apskrities viešoji biblioteka. 2001 metų veiklos ataskaita. Parengė vyriausioji metodininkė Asta Valaitytė. Kaunas, 2002. 88 p.
12. Lietuvos Respublikos kultūros ministerija. Kauno apskrities viešoji biblioteka. 2002 metų veiklos ataskaita. Parengė vyriausioji metodininkė Asta Valaitytė. Kaunas, 2003. 92 p.
13. Lietuvos Respublikos kultūros ministerija. Kauno apskrities viešoji biblioteka. 2005 metų veiklos ataskaita. Parengė vyriausioji metodininkė Asta Valaitytė. Kaunas, 2006. 110 p.
14. MICHNEVIČIŪTĖ, I. *Kauno zonos liaudies menininkai, 1950–1973: anotuotos literatūros sąrašas*. D. 1–2. Kaunas, 1975. 92 p.
15. MIKELIŠKYTĖ, Rima. *Posmai apie gimtąjį kraštą. (Eilėraščiai apie Kauno zonos geografinius objektus): rekomend. literatūros rodyklė*. Kaunas, 1982. 28 p.
16. *XV–XVI amžių knygos Kauno bibliotekose: katalogas*. Sudarė Sigitas Lūžys, Rita Urbaitytė, Irena Vitkauskienė. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2006. 437 p. ISBN 9789955698296.
17. [PLESKAČIAUSKAS, Aleksandras]. *Centras; Laisvės alėja*: [nuotraukų rinkinys]. Kaunas, 1980–1982. 62 lap., 90 nuotr. [žiūrėta 2022 m. lapkričio 15 d.]. Prieiga per internetą: <https://www.epaveldas.lt/preview?id=C130000792535>.
18. [PLESKAČIAUSKAS, Aleksandras]. *Centras; Lenino pr.; Donelaičio g-vė; Kęstučio g-vė; Nemuno krantinė*: [nuotraukų rinkinys]. Kaunas, 1978–1981. 39 lap., 51 nuotr. [žiūrėta 2022 m. lapkričio 15 d.]. Prieiga per internetą: <https://www.epaveldas.lt/preview?id=C130000792536>.
18. [PLESKAČIAUSKAS, Aleksandras]. *Centras; Karo muziejus; Donelaičio g-vė*: [nuotraukų rinkinys]. Kaunas, 1980–1982. 20 lap., 29 nuotr. [žiūrėta 2022 m. lapkričio 15 d.]. Prieiga per internetą: <https://www.epaveldas.lt/preview?id=C130000792537>.
19. [PLESKAČIAUSKAS, Aleksandras]. *Dainavos raj.*: [nuotraukų rinkinys]. Kaunas, 1972–1982. 15 lap., 25 nuotr. [žiūrėta 2022 m. lapkričio 15 d.]. Prieiga per internetą: <https://www.epaveldas.lt/preview?id=C130000792533>.
20. [PLESKAČIAUSKAS, Aleksandras]. *Kaunas*. [D. 1] [Rankraštis]: [albumas]. Kaunas, [1975]. 103 p. ir tušti. [žiūrėta 2022 m. lapkričio 15 d.]. Prieiga per internetą: <https://www.epaveldas.lt/preview?id=C130000792528>.
21. [PLESKAČIAUSKAS, Aleksandras]. *Kaunas*. [D. 2]: [albumas]. Kaunas, 1979. 45 p. ir tušti [žiūrėta 2022 m. lapkričio 15 d.]. Prieiga per internetą: <https://www.epaveldas.lt/preview?id=C130000792538>.
22. [PLESKAČIAUSKAS, Aleksandras]. *Paminklai; Skulptūros*: [nuotraukų rinkinys]. Kaunas, 1980. 22 lap., 30 nuotr. [žiūrėta 2022 m. lapkričio 15 d.]. Prieiga per internetą: <https://www.epaveldas.lt/preview?id=C130000792531>.

23. [PLESKAČIAUSKAS, Aleksandras]. *Panemunė; Pažaislis; Petrašiūnai; Rumšiškės*: [nuotraukų rinkinys]. Kaunas, 1980. 16 lap., 23 nuotr. [žiūrėta 2022 m. lapkričio 15 d.]. Prieiga per internetą: <https://www.epaveldas.lt/preview?id=C130000792526>.
24. [PLESKAČIAUSKAS, Aleksandras]. *Senamiestis; Centras*: [nuotraukų ir atvirukų albumas]. Kaunas, 1977. 59, [1] p. [žiūrėta 2022 m. lapkričio 15 d.]. Prieiga per internetą: <https://www.epaveldas.lt/preview?id=C130000792527>.
25. [PLESKAČIAUSKAS, Aleksandras]. *Senamiestis*: [nuotraukų rinkinys]. Kaunas, 1977–1981. 49 lap., 80 nuotr. [žiūrėta 2022 m. lapkričio 15 d.]. Prieiga per internetą: <https://www.epaveldas.lt/preview?id=C130000792524>.
26. [PLESKAČIAUSKAS, Aleksandras]. *Senamiestis; Vytauto bažnyčia; Nemuno krantinė*: [nuotraukų rinkinys]. Kaunas, 1980–1983. 27 lap., 42 nuotr. [žiūrėta 2022 m. lapkričio 15 d.]. Prieiga per internetą: <https://www.epaveldas.lt/preview?id=C130000792525>.
27. [PLESKAČIAUSKAS, Aleksandras]. *Senamiestis*: [nuotraukų rinkinys]. Kaunas, 1978–1984. 36 lap., 61 nuotr. [žiūrėta 2022 m. lapkričio 15 d.]. Prieiga per internetą: <https://www.epaveldas.lt/preview?id=C130000792532>.
28. [PLESKAČIAUSKAS, Aleksandras]. *Senamiestis; Vilniaus g-vė; Požėlos g-vė; Valančiaus g-vė*: [nuotraukų rinkinys]. Kaunas, 1980–1983. 51 lap., 78 nuotr. [žiūrėta 2022 m. lapkričio 15 d.]. Prieiga per internetą: <https://www.epaveldas.lt/preview?id=C130000792540>.
30. [PLESKAČIAUSKAS, Aleksandras]. *Šančiai; Vilijampolė* [i. e. Vilijampolė]; *Aleksotas*: [nuotraukų rinkinys]. Kaunas, 1979–1982. 21 lap., 35 nuotr. [žiūrėta 2022 m. lapkričio 15 d.]. Prieiga per internetą: <https://www.epaveldas.lt/preview?id=C130000792529>.
31. [PLESKAČIAUSKAS, Aleksandras]. *Visuomeninės priemonės*: [nuotraukų rinkinys]. Kaunas, 1979–1983. 33 lap., 62 nuotr. [žiūrėta 2022 m. lapkričio 15 d.]. Prieiga per internetą: <https://www.epaveldas.lt/preview?id=C130000792530>.
32. [PLESKAČIAUSKAS, Aleksandras]. *Žalias kalnas; Ažuolynas; Sporto kompleksas*: [nuotraukų rinkinys]. Kaunas, 1979–1982. 46 lap., 63 nuotr. [žiūrėta 2022 m. lapkričio 15 d.]. Prieiga per internetą: <https://www.epaveldas.lt/preview?id=C130000792523>.
33. [PLESKAČIAUSKAS, Aleksandras]. *Žalias kalnas; Raud. armijos pr.*: [nuotraukų rinkinys]. Kaunas, 1979–1983. 45 lap., 73 nuotr. [žiūrėta 2022 m. lapkričio 15 d.]. Prieiga per internetą: <https://www.epaveldas.lt/preview?id=C130000792541>.
34. [PLESKAČIAUSKAS, Aleksandras]. *Žalias kalnas; VII fortas; Klinikos*: [nuotraukų rinkinys]. Kaunas, 1980. 10 lap., 15 nuotr. [žiūrėta 2022 m. lapkričio 15 d.]. Prieiga per internetą: <https://www.epaveldas.lt/preview?id=C130000792534>.
35. *Poetų Kaunas: eilėraščių rinkinys*. Sudarė Alvydas Samėnas. Kaunas: Kauno apskrities viešoji biblioteka, 2000. 158, [1] p. ISBN 9986-9136-5-9.
36. *Regulas del skarbawu žmoniu: kapp sawi reyk užleykiti nuog choleras, ir kapp greytey ratowoti prastoms naminioms lekarstoms iey kokio sodo pasiroditu cholera*. [Pardieja isz rusiszka ant ziamaytiszka Jonas Ugiańskis]. Kaunas: drukarnej M. Zimelowicza tipografa, 1848. 15 p.
37. *Regulas dėl skarbavų žmonių [faksimilinis leidinys]*. Kaunas: Atmintis, 1998. [3], 15, [4] p. ISBN 9986-760-13-5.
38. *Senasis Kaunas. T. 1* [Rankraštis]: (literatūra iki 1918 metų): literatūros ir iliustracijų parodos katalogas. Parengė V. Spitrys ir E. Stankaitienė. Kaunas, 1973. 177 lap.
39. *Senasis Kaunas. T. 2* [Rankraštis]: (literatūra iki 1918 metų): literatūros ir iliustracijų parodos katalogas. Parengė V. Spitrys ir E. Stankaitienė. Kaunas, 1976. 186 lap.
40. *Senasis Kaunas. T. 1–2* [Rankraštis]: literatūros ir iliustracijų parodos katalogo pagalbinės rodyklės. Sudarė V. Spitrys ir E. Stankaitienė. Kaunas, 1976. lap. 182–236, [1].
41. *Senasis Kaunas. T. 3* [Rankraštis]: literatūros rodyklė (1600–1918). Parengė V. Spitrys ir E. Stankaitienė. Kaunas, 1991. 266 lap.
42. *Senasis Kaunas. T. 1–3* [Rankraštis]: *pagalbinės rodyklės*. Parengė V. Spitrys ir E. Stankaitienė. Kaunas, 1991. 122 lap. ir tušti.
43. *Senoji lietuviškoji periodika Kauno miesto bibliotekose, 1864–1940: suvestinis katalogas: abėcėlinė rodyklė*. [Kaunas, 1991]. 145 p.
44. *Senoji lietuviškoji periodika Kauno miesto bibliotekose, 1864–1940: suvestinis katalogas: pagalbinės rodyklės: redaktorių ir leidėjų, kolektyvų, topografinė*. [Kaunas: Kauno viešoji biblioteka, 1992]. [118] p.
45. *Senoji lietuviškoji periodika Kauno miesto bibliotekose, 1864–1940: suvestinis katalogas: sisteminė rodyklė*. [Kaunas, 1991]. 192 p.
46. *XVII amžiaus knygos Kauno bibliotekose: katalogas*. Sudarė Rita Urbaitytė; aprašus kūrė Sigitas Lūžys, Rita Urbaitytė, Irena Vitkauskienė. Vilnius: Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių biblioteka, 2019. 2 tomai. ISBN: 9789986498803 (t. 1); ISBN: 9789986498827 (t. 2).
47. SPITRYS, Ch. V. *Kauno kronika, 1940–1983: kraštotyrinė enciklopedija*. Kaunas, 1984. 128 lap.
48. SPITRYS, V. *Kartoteka apie Kauną ir kauniečius*. Kauno tiesa. 1979, spalio 26, p. 5.
49. SPITRYS, V. *Kauno zonos išvadavimas iš hitlerinių okupantų jungo: rekomend. literatūros rodyklė*. Kaunas, 1985. 118 p.

50. STANKAITIENĖ, Elena ir SPITRYS, Chuanas. *Kaunas, 1940–1974: literatūros rodyklė*. Vilnius: Lietuvos TSR valstybinė respublikinė biblioteka, 1979. 567, [1] p.
51. SURBLYS, Alvydas. Paroda „*Laikinosios sostinės kultūros erdvė: skonis, kvapas, vaizdas, knyga*“ Kauno apskrities viešojoje bibliotekoje. *Kauno istorijos metraštis*. 2020, t. 18, p. 291–295. ISSN: 2335-8734. Prieiga per internetą: doi.org/10.7220/2335-8734.18.
52. Žymesnieji Kauno partizanai ir komjaunuoliai Didžiojo Tėvynės karo metais: rekomend. literatūros sąrašas. Kaunas, 1977. 10 p.

GERARDO BAGDONAVIČIAUS EKSLIBRISŲ FONDAS: IŠTAKOS, RAIDA, PERSPEKTYVOS

Diana Janušaitė

Šiaulių apskrities Povilo Višinskio viešosios bibliotekos vyresnioji tyrėja

Santrauka

Šiaulių apskrities Povilo Višinskio viešoji biblioteka jau 22 metus nuosekliai renka ir saugo informaciją apie ekslibrisus, jų istoriją ir raidą. 2001 m. bibliotekoje buvo įkurtas Ekslibriso muziejus, kurio vieni pirmųjų darbų buvo kaupti Lietuvos ir užsienio ekslibrisus, rengti parodas ir kitus renginius. Laikui bėgant, nutarta muziejų pervadinti. Tai, kad biblioteka jau turėjo modernaus ekslibriso pradininko Gerardo Bagdonavičiaus darbų, paskatino tolesnę muziejaus veiklą sieti su šiuo Šiaulių miestui ir visam regionui svarbiu kūrėju. 2014 m. muziejus buvo reorganizuotas į Gerardo Bagdonavičiaus ekslibrisų fondą. Šiai progai paminėti grafikas Vaidotas Janulis sukūrė vario raižinį, vaizduojantį Gerardo Bagdonavičiaus ekslibrisą, 1931 m. apdovanotą garbės raštu tarptautinėje ekslibrisų parodoje Los Andžele. Šis ekslibrisas reikšmingas bibliotekai dėl to, kad jo originalas saugomas fondo kolekcijoje, tačiau taip pat tai buvo pirmasis Lietuvos kūrėjo ekslibrisas, apdovanotas tarptautinėje ekslibriso parodoje, tad jo įamžinimas atminimo lenta ir sudaryta galimybė bibliotekos lankytojams detaliai apžiūrėti tokį išskirtinį kūrinį natūraliai atliepia pagrindinę bibliotekos misiją – saugoti kultūros ir istorinę reikšmę turinčias vertybes ir padaryti jas prieinamas plačiajai visuomenei.

Raktiniai žodžiai:

Šiaulių apskrities Povilo Višinskio viešoji biblioteka, Gerardo Bagdonavičiaus ekslibrisų fondas, Lietuvos ekslibriso kūrėjų enciklopedinis žinynas, ekslibrisai.

Ekslibrisų rinkinių kasmet vis daugėja

Įkūrus Gerardo Bagdonavičiaus ekslibrisų fondą imta reguliariai megzti, palaikyti, stiprinti bendradarbiavimo ryšius su įvairiomis knygos ženklų asociacijomis, sąjungomis, draugijomis, klubais Lietuvoje ir užsienyje. Pradėti rengti ir įgyvendinti Lietuvos ekslibrisų populiarinimui skirti projektai, apimantys leidybą, kūrybinių dirbtuvių, konferencijų, forumų, seminarų, konkursų, parodų, susitikimų su ekslibrisų kūrėjais ir kolekcininkais organizavimą.

Šiuo metu fonde saugomas ne tik Gerardo Bagdonavičiaus kūrybinis palikimas, bet kaupiama visa su ekslibrisais susijusi informacija – originalūs ekslibrisų kūrėjų darbai, įvairūs leidiniai apie ekslibrisus ir kita. Bibliotekos ekslibrisų rinkiniai gausėja kolekcininkų, ekslibriso kūrėjų, jų artimųjų geranoriškumo dėka. Galime pasidžiaugti, kad Šiaulių apskrities Povilo Višinskio viešajoje bibliotekoje saugoma asmeninė profesoriaus Vytenio Rimkaus biblioteka. Joje galima rasti daugybę vertingų knygų, senųjų leidinių, meno albumų, laiškų, atvirukų ir, žinoma, ekslibrisų, kuriuos mūsų bibliotekai padovanojo jo šeima. Profesorius buvo sukaupęs apie 800 vyresniosios kartos dailininkų ekslibrisų.

Gerardo Bagdonavičiaus ekslibrisų fondas papildytas gausia ir vertinga bibliotekininkės Magdalenos Kaciucevicius ekslibrisų kolekcija iš Vokietijos. Šią kolekciją į Lietuvą parvežė Diana Tschigas, M. Kaciucevicius dukterėčia, jos turto paveldėtoja. Kolekciją sudaro 786 Lietuvos ir užsienio dailininkų sukurti ekslibrisai.

Prie ekslibrisų, leidinių ir plakatų rinkinio gausinimo labai prisidėjo daktarė Nijolė Lietuvninkaitė. Ekslibrisus kolekcionavo ir dailininkė Stasė Medytė, kuri dalį savo kolekcijos taip pat perdavė saugoti fondui.

Nemažai ekslibrisų esame gavę iš kaimyninės Lenkijos. Grafikas Juliuszas Szczęsny'as Batura, gyvenantis ir kuriantis Augustave, Gerardo Bagdonavičiaus ekslibrisų fondui padovanojo 22 ekslibrisus. Ekslibrisų karštligę serga ne tik menininkai, bet ir bibliotekų darbuotojai. Buvęs Žarų (Żary) miesto viešosios bibliotekos (Lenkija) direktorius Janas Viktoras Tyra (Jan Wiktor Tyra) daugiau nei trisdešimt metų gyvena ekslibrisais, juos kuria. Ekslibrisų entuziastas Šiaulių apskrities Povilo Višinskio viešajai bibliotekai ir ekslibrisų fondui 2018 m. padovanojo 80 savos kūrybos darbų.

Už bendradarbiavimą populiarinant knygos ženklą ir fondui perduotus saugoti ekslibrisus taip pat esame nuoširdžiai dėkingi kolekcininkams Gediminui Vaclovui Navickui, Stanislovui Gasiūnui, dailininkui Alfonsui Čepauskui ir kitiems Lietuvos ekslibrisų kūrėjams.

Puoselėjamas tarptautinis bendradarbiavimas

Ekslibriso raidai ir sklaidai nušviesti yra sukurtas tinklalapis ekslibrisai.blogspot.com, kuriame nuolat skelbiami straipsniai ir informaciniai pranešimai apie Gerardo Bagdonavičiaus ekslibrisų fondo veiklą ir ekslibriso populiarinimą Lietuvoje. Apsilankę tinklaraštyje galite daugiau sužinoti apie ekslibrisų kūrėjus, organizuojamas konferencijas, parodas, konkursus, vykdomas edukacijas, rasti tiriamosios medžiagos apie Šiaulių krašto visuomenines ir privačias kolekcijas.

Fondui taip pat svarbu skirti pakankamai dėmesio tarptautiniam bendradarbiavimui. Šį tikslą įgyvendinti padeda narystė Tarptautinėje ekslibriso mėgėjų asociacijų federacijoje (*FISAE – Federation International des Societes Amateurs d'Ex libris*), vienijančioje viso pasaulio ekslibriso asociacijas. 2018 m. bibliotekos indėlis į ekslibriso tyrimus ir sklaidą buvo pastebėtas tarptautiniu lygiu – XXXVII kongrese, vykusiame Prahoje, Čekijoje, biblioteka tapo FISAE nare. Narystė federacijoje atvėrė bendravimo ir bendradarbiavimo kelius bendraminčiams: su kitais nariais dalijamės informacija, leidiniais, patirtimi ir meile knygos ženklui. Federacija savo nariams periodiškai siunčia naujienlaiškius. Dažniausiai jie pateikiami bent keliomis pasaulio kalbomis, kad nariai iš visų pasaulio kraštų galėtų suprasti laiško turinį. Naujienlaiškiuose dalijamasi aktualia informacija, pristatoma narių veikla, svarbūs menininkai ir jų kūryba.

Imtasi iniciatyvos atgaivinti respublikines ekslibrisų parodas

Gerardo Bagdonavičiaus ekslibrisų fondas greta naujų idėjų puoselėja ir gražias tradicijas – tapome respublikinių ekslibriso parodų organizavimo iniciatoriais. Su Lietuvos dailininkų sąjunga surengta 24-oji Lietuvos ekslibriso paroda. 2021 m., minint Gerardo Bagdonavičiaus 120-ąsias gimimo metines ir 5-ąsias Valerijono Jucio, prisidėjusio prie ekslibriso modernėjimo ir rengusio svarbiausias šalyje ekslibriso parodas, mirties metines, surengta 24-oji respublikinė ekslibriso paroda, dedikuota šiems išskiliams kūrėjams. Šiaulių apskrities Povilo Višinskio viešoji biblioteka, siekdama skatinti menininkus toliau kurti ekslibrisus ir didinti jų žinomumą, ėmėsi tęsti respublikinių parodų organizavimo tradiciją, prasidėjusią dar 1960 m. Šią bibliotekos iniciatyvą geranoriškai parėmė Šiaulių miesto savivaldybė.

2016 m., po Valerijono Jucio mirties, nei respublikinės parodos, nei Vilniaus bienalės nebebuvo organizuojamos, todėl penkerius metus jaustas parodų stygius. Nusprendus rengti 24-ąją respublikinę parodą sulauktas didelis menininkų susidomėjimas parodė, kad parodų veiklos tikrai trūko – 45 menininkai atsiuntė savo darbus. Tai kone dvigubai daugiau nei įprastai dalyvaujančių šiose parodose.

Parodų svarbą pabrėžia ir ekslibriso žanrui nemažai nusipelnęs menininkas Alfonsas Čepauskas, daugiau nei dvidešimt metų vadovavęs Lietuvos ekslibrisininkų klubui, pats aktyviai organizavęs daugybę renginių, parodų ir leidęs gausybę su ekslibrisu susijusių leidinių, parodų katalogų, lankstinukų.

Verta pasakyti, kad Lietuvoje po penkerių metų pertraukos vėl prasideda ekslibriso pakilimas. Rengiamos tarptautinės konkursinės ir bendros parodos Klaipėdoje, Pagėgiuose, Šiauliuose, Šilutėje, Vilniuje, Trakuose, Utenoje ir kituose miestuose. Džiugu, kad Povilo Višinskio bibliotekos Knygos grafikos centras ir Gerardo Bagdonavičiaus ekslibrisų fondas ėmėsi iniciatyvos atgaivinti respublikines ekslibrisų parodas. Galbūt ateityje atgims ir nutrūkusios Tarptautinės Vilniaus ekslibrisų bienalės, – yra sakęs A. Čepauskas.

Aktyviai vykdomi edukaciniai užsiėmimai

Gerardo Bagdonavičiaus ekslibrisų fondas aktyviai vykdo ir edukacinę veiklą. Jau penktus metus edukatorė Lolita Putramentienė garbius bibliotekos svečius, mieste veikiančių įstaigų kolektyvus, mokyklų auklėtinius moko kurti ekslibrisus. Anot jos, gyvenime sukurti meną, kuris būtų naudojamas kasdien, dažnai, progomis ar bent retą kartą, yra tarsi svajonė, kuri pildosi kaskart, kai bibliotekoje susirenka grupė vaikų ar suaugusiųjų kurti ekslibrisą sau.

Ekslibrisas suviliojo mane dar sovietmečiu vartant žurnalą „Naujos knygos“ savo ryškiaspalviais paveikslėliais. Noras suženklinti savo bibliotekos knygas buvo toks didelis, kad šiuo keliu einu ir dabar. Idant neatrodyčiau išsišokėlė, veduosi grupes ir mokau, supažindinu, užkraunu vaizduotę ir dalinuosi patirtimi, kaip tai puiku, – sako L. Putramentienė.

Pasakodama apie vykstančias edukacijas, edukatorė teigia pastebinti, kad dirbtuvių lankytojams, įveikus mažus iššūkius, nusišypso sėkmė. Anot jos, sėkmę gali lemti žmogaus išprusimas, nusiteikimas, lūkestis ir kiti panašūs dalykai.

Mano kontrolinis klausimas prieš pradedant dirbtuves „Ar žinote, ką reiškia ekslibrisas?“ daugelį suglumina. Ne mažiau nustebina faktas, kad reikės piešti ir rašyti veidrodinio atspindžio būdu. Šiai technikai įvaldyti visada ištiesiu pagalbos ranką. Žinau, kas yra pirmas kartas, jaudulys, naujumas, nepasitikėjimas ar įkvėpimo stoka. Jeigu pataikau į kuriančiųjų širdį, pastebiu, kad jų rankos įgauna lengvą mostą. Net pirmą kartą žmogui prie to prisilietus linijos ir spalvos dermė daro stebuklus. Kartais nutinka netikėtų, bet genealių grafinių atsitiktinimų. Užsiėmimo pabaigoje dažniausiai matau džiūgaujantį svečią, patenkintą pavykusių rezultatu ir galimybe turėti savo rankomis kurtą ekslibrisą bei grįžus jį įsiklijuoti į savo bibliotekos knygą. Man tai didžiausias profesinis atpildas, grąža, – atvirauja L. Putramentienė.

Fondo paskirtis – kaupti ir dalytis

Fondas nuosekliai organizuoja ekslibriso parodas ir susitikimus su ekslibrisų kūrėjais. Šiaulių apskrities Povilo Višinskio viešosios bibliotekos galerijoje per metus galima aplankyti 5 ekslibrisų parodas. Norėdamas, kad atminimas apie šias parodas būtų nevienadienis, Gerardo Bagdonavičiaus ekslibrisų fondas parodas palydi specialiai joms išleidžiamu metiniu katalogu, supažindinančiu su parodose eksponuojamais mažosios grafikos darbais. Katalogai ypatingi tuo, kad juose spausdinami pačių autorių ar su parodos organizavimu susijusio asmens pasakojimai apie ekslibrisus. Gražia tradicija tapo tai, kad rengiamų parodų autoriai savo darbų dovanoja fondui.

Iš fondo kolekcijos taip pat sudaromos virtualios ir teminės (kilnojamosios) parodos. Pavyzdžiui, atkurtos Lietuvos šimtmečiui įamžinti sukurta inovatyvi, įvairioms ekspozicinėms erdvėms pritaikyta konkurso „Ex libris. Atkurtai Lietuvai – 100“ paroda. Tai 100 lapų, 7,4 kg neklijuota, tik virvele perrišta meninė knyga, kurioje – Lietuvos ir pasaulio dailininkų ekslibrisų konkurso kūriniai. Ypatingos parodos-knygos idėją įgyvendino meninės knygrišystės meistrė Leonora Kuisienė. „Ex libris. Atkurtai Lietuvai – 100“ parodos eksponatus menininkė išdėstė ant atskirų lapų ir pagamino jiems odinį viršelį, pritaikydama senąsias XIV–XVIII a. knygų rišimo technikas ir puošybą.

Daug gyventojų dėmesio sulaukė ir šių metų rugsėjį Klaipėdos miesto savivaldybės Imanuelio Kanto viešosios bibliotekos Meno skyriuje atidaryta ekslibrisų paroda „Žydų kultūros pėdsakai Šiaulių apskrities Povilo Višinskio viešosios bibliotekos ekslibrisų rinkinyje“. Šiuo atidarymu pradėtas tarptautinis žydų kultūros festivalis „Šalom visuos kraštuos“. Džiaugiamės, kad savo bibliotekos ekslibrisų fonde saugome knygos ženklus ir net rinkinius, susijusius su žydų kultūra. Atrankai tiko ne tik žydų autorių darbai, bet ir lietuvių grafikų sukurtos miniatiūros, skirtos žydų tautybės žmonėms. Šiam projektui taip pat buvo sudarytas ir parengtas parodos plakatas-lankstinukas.

Fondas skaitytojus supažindina ne tik su žymiausiais Lietuvos ekslibriso kūrėjais, jų darbais, bet ir su kolekcininkais. Didžiuojamės, kad bibliotekos ekslibrisų fondas šiais metais sudarė ir išleido pirmąjį tokį rankų darbo katalogą, kuriame pristatė Magdalenos Kaciucevicius ekslibrisų kolekciją. Iš viso išleisti tik 3 katalogo egzemplioriai.

Igyvendinamas enciklopedinio žinyno rengimo projektas

Šiuo metu Gerardo Bagdonavičiaus ekslibrisų fondas atlieka ir kitą fundamentinį darbą – renka ir tvarko medžiagą rengiamam Lietuvos ekslibriso kūrėjų enciklopediniam žinynui – didžiausiam ir išsamiausiam iš iki šiol išleistų darbų apie asmenybes, kūrusias ir ebekuriančias mažosios grafikos kūrinius, jungiančius knygą su menu. Tai bus išskirtinis leidinys – plačiausiai aprėpsiantis ekslibriso kūrybos lauką.

Bendradarbiaujant su Lietuvos bibliotekomis, muziejais, meno ir mokslo įstaigomis parengtas enciklopedinio žinyno rengimo projektas, kuris 2021 m. gavo Lietuvos kultūros tarybos ir Šiaulių miesto savivaldybės finansavimą. Šiuo metu bibliotekininkai, tyrėjai ir menotyrininkai renka informaciją, tikrina šaltinius ir bendrauja su menininkais, siekdami parengti kuo tikslesnę ir išsamesnę kiekvieno į sąvadą įtraukto ekslibrisų kūrėjo biografiją. Be pavienių kruopščiai dirbančių tyrėjų prie enciklopedinio žinyno rengimo prisideda ir Lietuvos atminties institucijos. Bibliotekos ir muziejai peržiūri savo fondus ir rengia tyrinėjamo laikotarpio ekslibrisų kolekcijų aprašus.

Įdomu tai, kad į pradinį Lietuvos ekslibriso kūrėjų sąvadą buvo įtraukta 740 ekslibrisininkų, o šiuo metu šis skaičius jau viršija 850. Tai rodo, kad ekslibriso kūrėjų Lietuvoje iš tiesų yra daug.

Aplankyta daugiau nei 30 ekslibriso kūrėjų

Igyvendindami enciklopedinio žinyno rengimo projektą organizatoriai stengiasi aplankyti kuo daugiau menininkų, priimti fondui dovanojamus jų ekslibrisus ir paklausti išties svarbių klausimų: kas pačiam kūrėjui yra ekslibrisas, ar patys žymi savo knygas ekslibrisais. Paklausinę apie knygos ženklus projekto organizatoriai nufilmuoja menininkų originalius ir netikėtus atsakymus, kuriuos kiekvieną mėnesį pristato bibliotekos YouTube, feisbuko paskyrose, interneto svetainėje www.savb.lt.

Per porą metų projekto organizatoriai aplankė daugiau kaip 30 ekslibriso kūrėjų. Vizitų metu jie atskleidė daug įdomių dalykų. Sužinota, kokią svarbią dalį kūrėjų gyvenime užima ekslibrisai, iš ko jie semiasi įkvėpimo, ką savo kūriniams nori pasakyti, kuo išsiskiria iš kitų menininkų ir pan. Aišku, išgirsti atsakymai ir į pagrindinį klausimą – kas pačiam kūrėjui yra ekslibrisas. Dėsninga, kad dauguma ekslibrisų apibūdina kaip asmeninę biblioteką žymintį knygos ženklą, charakterizuojantį jos savininką ir puošiantį pačią knygą. Tiesa, pasigirsta ir netikėtų atsakymų, pabrėžiančių meninę ar dvasinę ekslibriso vertę.

Štai Lietuvos dailininkas grafikas, keliautojas ir žurnalistas A. Čepauskas per vieną tokį interviu sakė, kad ekslibrisas jam, pirmiausia, yra didelę prasmę turintis kūrybinis žaidimas.

Kurti ekslibrisą yra labai malonus darbas, tam tikra prasme – žaidimas, kai mažame formate gali laisvai eksperimentuoti, ieškoti savo stiliaus, techninių sprendimų ir pan. Be to, labai įdomu, kad ekslibrise dažniausiai atspindimas žmogus, jo pomėgiai, poreikiai, gyvenimas arba šalies kultūros įvykiai. Ekslibrisas yra vienas iš tų malonių, svarbių žanrų, kuris keliauja po pasaulį ir sėja draugystę tarp žmonių, – teigė A. Čepauskas.

Įdomiai apie ekslibrisus atsiliepė ir grafikė Aušra Čapskytė-Šarauskienė. Ekslibrisas jai yra **kryžiažodis**: *Kryžiažodis, kuriame yra visokių simbolių, visokių detalių, kurios kalba tik tam žmogui, kuriam yra skirtas tas konkretus ekslibrisas.*

Tuo tarpu dailininkė Nijolė Šaltenytė ekslibrisą laiko meno kūrinium: *Aišku, ekslibrisas turi savo praktinę paskirtį, tai yra knygos ženklas, skirtas įklijuoti į knygą, bet mūsų amžiuje jau seniai tai nedaroma, net ir praėjusiame amžiuje nelabai buvo tai daroma, tikrai retas klijuodavo tuos ženklus. Ekslibrisas turi tą praktinę paskirtį, bet turi ir savo bandymą kažką pasakyti apie žmogų, kuriam jis priklauso ir tuo jis tampa meno kūrinium.*

Kaip buvo minėta, jau įvykę ir ateityje vyksiantys apsilankymai pristatomi Gerardo Bagdonavičiaus ekslibrisų fondo tinklaraštyje. Čia trumpai aprašomos ne tik projekto naujienos, bet ir kviečiama į ekslibriso konkursus, dalijamasi įvairiomis knygos ženklo mėgėjų iniciatyvomis.

Reikšmingiausi darbai dar prieš akis

Socialiniuose tinkluose plinta ir kitos projekto organizatorių inicijuotos diskusijos apie ekslibrisus. Apskričių bibliotekų, muziejų ir kitų atminties institucijų kolekcijose saugomiems atrinktiems ekslibrisams sugalvoti intriguojantys, susimąstyti skatinantys ir diskusiją keliantys klausimai. Parengus patrauklų ekslibriso plakatą skatinama juo dalytis ir aptarti su artimaisiais, kolegomis, pasvarstyti, kokią žinią skleidžia mažosios grafikos kūrinėlis.

Apibendrinus galima drąsiai teigti, kad per 22 Gerardo Bagdonavičiaus ekslibrisų fondo veiklos metus įgyvendinta išties daug projektų ir veiklų, nemažai nuveikta populiarinant ekslibriso žanrą, tačiau viliamės, kad reikšmingiausi darbai dar prieš akis.

Literatūra

1. *Gerardo Bagdonavičiaus ekslibrisų fondo taryba / sudarytojai Asta Kaktytė, Jonas Nekrašius. Šiauliai: Šiaulių apskrities Povilo Višinskio viešoji biblioteka, 2018.*
2. NEKRAŠIUS, Jonas. Šiaulių apskrities Povilo Višinskio viešoji biblioteka priimta į FISAE // *Aušros alėja*, 2018, Nr. 5, p. 38–39.
3. MONTVIDAITĖ, Gražina. Gerardui Bagdonavičiui – 120. Menininko biblioteka // *Aušros alėja*, 2021, Nr. 10, p. 6–7.
4. MONTVIDAITĖ, Gražina. Knygos grafikos centrui – sukakčių ir svarių darbų kupini metai // *Aušros alėja*, 2021, Nr. 11, p. 23–26.
5. MONTVIDAITĖ, Gražina. Nenuilstanti knygos nuosavybės ženklų populiarintoja // *Tarp knygų*, 2021, Nr. 9, p. 25–28.
6. *Dvidešimt ketvirtoji Lietuvos ekslibriso paroda: [2021, Šiauliai]: katalogas / Šiaulių apskrities Povilo Višinskio viešoji biblioteka, Lietuvos dailininkų sąjunga. Šiauliai: Šiaulių apskrities Povilo Višinskio viešoji biblioteka, 2021.*

Pinsko seminarijos bibliotekos knygos Vilniaus universiteto bibliotekos fonde *Bibliotheca Academiae Vilnensis*

Mindaugas Marazas

Vilniaus universiteto biblioteka

Universiteto g. 3, LT-01513 Vilnius, Lietuva

Santrauka

Šiuo straipsniu stengiamasi atskleisti vieną iš senojo Vilniaus universiteto bibliotekos (toliau – VU biblioteka) fondo ***Bibliotheca Academiae Vilnensis*** paslapčių – identifikuoti Pinsko šv. Tomo Akviniečio vardo aukštosios dvasinės seminarijos (toliau – Pinsko seminarija) bibliotekos knygas. Išaiškintos šių knygų patekimo į VU biblioteką aplinkybės, o taip pat ištirtos jose aptiktos proveniencijos. Pinsko seminarijos biblioteka buvo tikra senojo Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės krašto – Polesės su Pinsku priešakyje – katalikiškosios atminties saugotoja. Biblioteka turėjo daugumos uždarytų Pinsko katalikiškų vienuolynų knygas, rinko vyskupijos parapijose išlikusias senas knygas, o ir patys aukšti Pinsko vyskupijos ir seminarijos dvasininkai jai testamentu palikdavo savo turimas senų knygų kolekcijas.

Raktiniai žodžiai:

VU biblioteka, ***Bibliotheca Academiae Vilnensis***, provenienciniai įrašai, savininkų ženklai, Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė (LDK), Pinsko seminarijos biblioteka, Pinsko pranciškonų vienuolynas, Polesė.

ĮVADAS

Didelė dalis VU bibliotekos Retų spaudinių skyriaus saugyklose saugomų XV–XVIII amžiaus knygų yra paženklintos buvusių jų savininkų ženklais: įvairiais provenienciniais įrašais, antspaudais, ekslibrisais, lipdėmis ir kt. Vienas tokių ženklų – specifinės lipdės (pav. 1), aptinkamos ant 197 knygų, saugomų senajame VU bibliotekos fonde *Bibliotheca Academiae Vilnensis* (BAV). Išsiaiškinus lipdžių kilmę paaiškėjo, kad visos šios knygos mena ne VU biblioteką, o apie 400 km nuo Vilniaus nutolusį Pinską (Пинск, Baltarusija), o tiksliau – 1925–1939 metais veikusią Pinsko šv. Tomo Akviniečio vardo aukštosios dvasinės seminarijos biblioteką.

Pinsko seminarijos biblioteka nėra sulaukusi atskiros, išsamaus istorinio ar knygotyrimo tyrimo, tačiau apie šią biblioteką yra rašę tiesiogiai su ja susiję asmenys, t. y. buvęs bibliotekos direktorius Kamilis Kantakas (*Kamil Kantak*, 1881–1976) ir buvęs seminarijos rektorius Aleksas Petranis (*Aleksy Petrani*, 1900–1977)¹. Taip pat epizodinių duomenų apie Pinsko seminarijos biblioteką galima rasti tekstuose apie Pinsko vyskupus², o bendrą vaizdą tarp dviejų pasaulinių karų veikusios Pinsko vyskupijos ir seminarijos padeda susidaryti istoriko Mareko Halaburdos (*Marek Hałaburda* darbai³. Galiausiai, tiriant Pinsko seminarijos bibliotekos senųjų spaudinių kolekciją yra nepamainomas daugiatomis leidinys⁴ apie Bresto vaivadijoje buvusius katalikiškus vienuolynus ir parapijas, nes keletas šių katalikiškų bendruomenių turėtų knygų pateko į Pinsko seminariją.

1 pav.
Pinsko seminarijos
bibliotekos knygos

Šio straipsnio tikslas – remiantis tiesioginiais istoriniais šaltiniais, t. y. VU bibliotekoje saugomomis Pinsko seminarijos knygomis ir jose aptiktais provenienciniais įrašais (knygos buvo tirtos *de visu*), aptarti šios seminarijos bibliotekos XVI–XVIII amžiaus senųjų spaudinių kolekcijos sandarą ir jos sudarymo aplinkybes, o taip pat jos knygų tolesnį likimą po seminarijos žlugimo ir dalies šių knygų patekimo į VU biblioteką aplinkybes.

Polesė ir jos katalikiškasis *genius loci* – Pinskas

Polesė (ukr. Полісся, blrs. Палесьсе, lenk. Polesie) – piečiausia buvusios Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės teritorija (toliau – LDK)⁵, kurios didžioji dalis įėjo į Brastos (Брѣст, Baltarusija) vaivadiją. Jos išskirtinis bruožas – neperžengiamos pelkės, sunkiai pravažiuojami keliai ir nedidelė žmonių populiacija. Tačiau, nepaisant sudėtingų gamtos sąlygų, LDK egzistavimo laikotarpiu Polesėje buvo keliolika miestų ir miestelių, iš kurių reikšmingiausi – Brasta ir Pinskas.

Pinskas su skirtingu laiku jame veikusiais septyniais Romos katalikų vienuolynais ir jėzuitų kolegija tapo tarsi tikru Polesės regiono katalikų *genius loci* (dvasia, sergstinti tam tikrą geografinę vietą), kol galiausiai XX a. pirmoje pusėje susiklosčius palankiai geopolitinei situacijai⁶ virto naujai įkurtos Pinsko vyskupijos (veikė 1925–1939) centru su visu jam privalomu vyskupijos aparatu ir vyskupais Zigmuntu Lozinskiu (Zygmunt Łoziński, 1870–1932) ir vėliau jį pakeitusiu Kazimieru Bukraba (Kazimierz Bukraba, 1885–1946) priešakyje. Trumpai, vos 14 metų, egzistavusios Pinsko vyskupijos bene pats pirmas atliktas darbas buvo Pinsko kunigų seminarijos įsteigimas 1925 metų rudenį. Naugarduke naikinama Minsko vyskupijos seminarija, kuri buvo perkelta į Pinską, ir tapo naujai kuriamos seminarijos pagrindu⁷. Seminarija įsikūrė buvusiam Pinsko pranciškonų vienuolyne ir per visą savo egzistavimo laikotarpį parengė apie 90 kunigų.

¹ KANTAK, Kamil. *Biblioteka Seminarjum Duchownego w Pińsku*. Iš *Piński Przegląd Diecezjalny*. Pińsk, 1927, Nr. 1, p. 8; Nr. 3, p. 6.;

PETRANI, Aleksy. *Biblioteka Seminarium Duchownego w Pińsku*. Iš *Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne*. Lublin, 1976, t. 33, p. 278–281.

² SZPOPER, Dariusz. *Diecezja pińska pod rządami biskupa Zygmunta Łozińskiego*. Iš *Kościół a państwo na pograniczu polsko-litewsko-białoruskim: źródła i stan badań*. Białystok, 2005, p. 209–225; PETRANI, Aleksy. *Ks. Kazimierz Bukraba biskup Piński (1885–1946)*. Iš *Nasza Przyszłość: studia z dziejów Kościoła i kultury katolickiej w Polsce*. Kraków, 1972, t. 37, p. 209–242; HAŁABURDA, Marek. *Wspomnienia o księdzu Kazimierzu Bukrabe biskupie pińskim (1885–1946)*. Kraków, 2013, p. 277.

³ HAŁABURDA, Marek. *Schematyzmy diecezji pińskiej (1926–1939)*. Iš *Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne*. Lublin, 2019, t. 112, p. 151–166; HAŁABURDA, Marek. *Diecezja Pińska (1925–1939)*. *Rys historyczny*. Iš *Textus et Studia*. Kraków, 2017, Nr. 2(10), p. 95–119.

⁴ *Kościół i klasztory rzymskokatolickie dawnego województwa brzeskolitewskiego*. Kraków, 2013–2020, t. 1–5.

⁵ LDK sudėtyje buvo nuo Gedimino valdymo laikų iki pat trečiojo Abiejų Tautų Respublikos padalijimo 1795 metais.

Pinsko seminarijos bibliotekos senų knygų kolekcija

Pinsko seminarijoje, kaip ir daugelyje mokymo įstaigų, viena svarbiausių vietų buvo biblioteka. Pasak buvusio seminarijos rektoriaus A. Petranio, biblioteka iš pradžių buvo įsikūrusi keturiuose kambariuose, kol laikui bėgant išsiplėtė į dar tris papildomus kambarius, *kuriuose rūpestingai, bet mėgėjiškai viskuo rūpinosi Valentina Katolinska, rusė, aukšto pareigūno iš Sankt Peterburgo našlė, Smolensko instituto absolventė, kurią vyskupas Lozinskis atvertė į katalikų tikėjimą*.⁸ Tačiau svarbiausiu bibliotekos asmeniu tapo 1926 metais vyskupo Z. Lozinskio kvietimu į seminariją atvykęs kunigas K. Kantakas, kuris ne tik ėjo bibliotekos direktoriaus pareigas, bet ir dėstė seminarijoje Katalikų bažnyčios istoriją bei graikų ir hebrajų kalbas. K. Kantakas Pinsko seminarijos biblioteka rūpinosi iki pat jos uždarymo Antrojo pasaulinio karo metais. Per 13 Pinske praleistų metų jis kartu su V. Katolinska *kruopščiai sutvarkė ir sukatalogavo*⁹ bibliotekos knygas, rūpinosi jos fondų komplektavimu, neapleisdamas ir mokslinio darbo – parašė reikšmingas Lenkijos ir LDK bažnyčios istorijai monografijas¹⁰.

Visos knygos Pinsko seminarijos bibliotekoje buvo sukataloguotos ir pažymėtos dviem balto popieriaus lipdėmis: knygos nugarėlės viduryje – šifro lipde, o viršutinio kietviršio išorinėje pusėje viršutiniame kairiajame kampe – pavadinimo lipde (pav. 1). Pinsko seminarijos bibliotekos šifras, sudarytas iš vienos lotyniškos raidės ir skaičių arabiškais rašmenimis, kurie reiškė eilės numerį, visais atvejais užrašytas ant lipdės juodu rašalu beveik per visą lipdę. Pavadinimo lipdę sudaro autoriaus pavardė ir knygos antraštė (jei antraštė ilga – tada keli pavadinimo raktiniai žodžiai), rašyta aštriomis linijomis juodu rašalu. Palyginus šią rašyseną su K. Kantako¹¹ – galima teigti, kad dalies įrašų ant lipdžių autorius yra pats bibliotekos direktorius. Biblioteka taip pat turėjo bent du savo antspaudus, bet jie VU bibliotekoje saugomose seminarijos knygose aptinkami ypač retai. Kitų bibliotekos proveniencinių ženklų knygose nerasta, todėl tik aptartos lipdės yra pagrindinis Pinsko seminarijos bibliotekos turėtų senųjų spaudinių skiriamasis bruožas. Taip pat yra žinoma, kad spaudai buvo rengtas pačių seniausių bibliotekos knygų katalogas (apie 800 leidinių), tačiau dėl prasidėjusio Antrojo pasaulinio karo nebuvo spėta jo išleisti¹². Šiam katalogui ruošta medžiaga ir turėtas bibliotekos rankraštinis katalogas, deja, iki šiol nėra atrasti ir nežinoma, ar jie apskritai išliko.

⁶ Pasibaigus Lenkijos–sovietų Rusijos karui (1918–1920) paaiškėjo, kad didžioji dalis Minsko vyskupijos su vyskupijos centru Minsku liko sovietų okupacijoje, todėl naikinant Minsko vyskupiją naujos vyskupijos centru buvo pasirinktas Pinskas, nes jis su nemaža Polesės dalimi pasiliko Lenkijos valstybės sudėtyje.

⁷ HAŁABURDA, Marek. *Diecezja Pińska (1925–1939). Rys historyczny*. Iš *Textus et Studia*, Nr. 2(10), 2017, p. 101.

⁸ PETRANI, Aleksy. *Biblioteka Seminarium Duchownego w Pińsku*. Iš *Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne*. Lublin, 1976, t. 33, p. 280.

⁹ PETRANI, Aleksy. Ks. Kazimierz Bukraba biskup Piński (1885–1946). Iš *Nasza Przyszłość: studia z dziejów Kościoła i kultury katolickiej w Polsce*. Kraków, 1972, t. 37, p. 227.

¹⁰ KANTAK, Kamil. *Bernardyni Polscy*. Lwów, 1933, t. 1–2; KANTAK, Kamil. *Franciszkanie polscy*. Kraków, 1937–1938, t. 1–2.

¹¹ KANTAK, Kamil. *[Laiškai (3) ir atvirlaiškiai (10) Vladislovui Talačkai]*. Pinskas, 1937–1939. Rankraštis, VU Biblioteka RS F5-F-33210.

¹² PETRANI, Aleksy. *Biblioteka Seminarium Duchownego w Pińsku*. Iš *Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne*. Lublin, 1976, t. 33, p. 281.

¹³ KANTAK, Kamil. *Biblioteka Seminarjum Duchownego w Pińsku*. Iš *Piński Przegląd Diecezjalny*, 1927, Nr. 3, p. 6.

¹⁴ OESTERLE, Gerard. *Über das Minoritenkloster in Pinsk*. Iš *Franziskanische Studien*. Münster, 1919, t. 6, p. 53.

¹⁵ KANTAK, Kamil. *Biblioteka Seminarjum Duchownego w Pińsku*. Iš *Piński Przegląd Diecezjalny*. Pińsk, 1927, Nr. 1, p. 8.

¹⁶ KANTAK, Kamil. *Biblioteka Seminarjum Duchownego w Pińsku*. Iš *Piński Przegląd Diecezjalny*. Pińsk, 1927, Nr. 1, p. 8.

¹⁷ PETRANI, Aleksy. *Biblioteka Seminarium Duchownego w Pińsku*. Iš *Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne*. Lublin, 1976, t. 33, p. 280.

¹⁸ KANTAK, Kamil. *Biblioteka Seminarjum Duchownego w Pińsku*. Iš *Piński Przegląd Diecezjalny*. Pińsk, 1927, Nr. 3, p. 6.

Ten pat, p. 6.

¹⁹ PETRANI, Aleksy. *Biblioteka Seminarium Duchownego w Pińsku*. Iš *Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne*. Lublin, 1976, t. 33, p. 281.

Pinsko seminarijos biblioteka pačioje savo egzistavimo pradžioje, 1927 metais, turėjo apie 4 000 knygų¹³. Didesniąją jų dalį sudarė senieji spaudiniai, išlikę buvusiam Pinsko pranciškonų vienuolyno komplekse, kuriame vėliau ir įsikūrė seminarijos biblioteka. Daugumą šių knygų Pirmojo pasaulinio karo metais atrado vokiečių karo kapelionas, benediktinas Gerardas Osterlė (*Gerard Oesterle*, 1879–1963). 1917 metais buvusioje pranciškonų vienuolyno bažnyčioje virš zakristijos jis aptiko slėptuvę, t. y. patalpą, į kurią vedančios vienintelės durys buvo aklinau užmūrytos. Kopėčiomis palipęs ir į šią patalpą iš lauko pro mažą langelį įlindęs G. Osterlė atrado joje buvusio Pinsko pranciškonų vienuolyno lobį: *čia stovėjo pianinai, lovos, spintos, dėžės su bažnytiniais reikmenimis ir kas vertingiausia – biblioteka, t. y. dalis senosios vienuolyno bibliotekos, seni kodeksai...*¹⁴. Atrastą biblioteką sudarė ne tik Pinsko pranciškonų, bet ir kitų buvusių Pinsko katalikiškų vienuolynų bibliotekų knygos. Apie tai užsimena buvęs Pinsko seminarijos direktorius K. Kantakas, teigdamas, kad iš visų katalikiškų vienuolynų Pinske būtent pranciškonų vienuolynas carinės valdžios buvo uždarytas vėliausiai, todėl buvo siekiama jo patalpose sukaupti anksčiau uždarytų katalikiškų vienuolynų knygas¹⁵. Tokiu būdu, įsikurdama buvusiam pranciškonų vienuolyne, Pinsko seminarijos biblioteka paveldėjo didelę dalį katalikiškojo Pinsko istorijos: šio miesto pranciškonų, bernardinų, dominikonų, jėzuitų, bartolomėjų knygas.

Pinsko seminarijos bibliotekos pradinę retų spaudinių kolekciją sudarė ne tik buvusiam Pinsko pranciškonų vienuolyne išlikusios knygos. Į Pinską buvo atgabenta nemažai knygų iš naikinamos Minsko vyskupijos seminarijos, kuri keletą metų veikė Naugarduke¹⁶. Tarp iš Naugarduko atgabentų senųjų spaudinių buvo nemažai knygų iš šiame mieste veikusių dominikonų vienuolyno ir jėzuitų kolegijos.

Laikui bėgant senųjų spaudinių skaičius bibliotekoje augo. Tam didžiausią įtaką turėjo aktyvi vyskupo Z. Lozinskio veikla. Jis paskelbė potvarkį, kad visi vyskupijos parapijų klebonai senas, nenaudojamas knygas dovanotų seminarijos bibliotekai¹⁷. Po šio vyskupo nutarimo bibliotekos direktorius K. Kantakas džiaugėsi ir teigė, kad *šią [Pinsko seminarijos bibliotekos] kolekciją yra įmanoma gerokai pagausinti, nes visi parapijų kunigai atsiųs savo senąsias parapijų bibliotekas*¹⁸. Vyskupas Z. Lozinskis tuo neapsiribojo ir bibliotekai paliko savo turtingą asmeninę knygų kolekciją, taip skatino daryti ir kitus vyskupijos dvasininkus, ypač seminarijos dėstytojus. Tokiu būdu seminarijai savo knygų kolekcijas, tarp kurių buvo ir senų, XVI–XVIII amžiuje leistų leidinių, paliko Pinsko seminarijos dėstytojas, prelatas Vincentas Gebartovskis (*Wincenty Giebartowski*, 1870–1943), Lvovo ir Haličio graikų apeigų katalikų arkivyskupas metropolitas Andrius Šeptickis (*Andrzej Szeptycki*, 1865–1944) ir kiti¹⁹. Prieš pat likvidavimą Pinsko seminarijos biblioteka jau turėjo apie 40 000 tomų leidinių, iš jų senųjų spaudinių – apie 8 000²⁰, nemažą jų dalį sudarė LDK teritorijoje leistos knygos lenkų ir lotynų kalbomis.

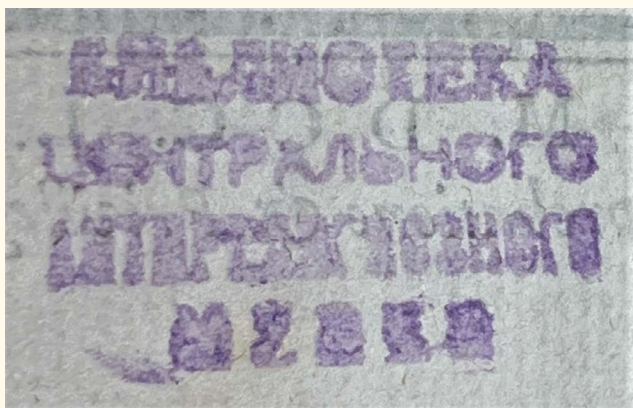
²⁰ PETRANI, Aleksy. *Ks. Kazimierz Bukraba biskup Piński (1885–1946)*. Iš *Nasza Przyszłość Przyszłość: studia z dziejów Kościoła i kultury katolickiej w Polsce*. Kraków, 1972, t. 37, p. 227.

Pinsko seminarijos knygų likimas po seminarijos uždarymo ir dalies jos knygų kelias į Vilniaus universiteto biblioteką

Europoje įsiplieskęs Antrasis pasaulinis karas nulėmė trumpai egzistavusios Pinsko vyskupijos ir jos seminarijos likimą – veikla nutrūko per karo neramumus. Pinską okupavus sovietams, beveik visa seminarijos biblioteka buvo išgabenta į Centrinį antireliginį muziejų Maskvoje. Apie tai rašo baltarusių istorikas, profesorius Zacharas Šybieka (*Zachar Szybieka*), kuris savo knygoje mini, kad *Centrinis antireliginis muziejus Maskvoje tais pačiais metais [1940] išsivežė du vagonus senų rankraščių ir spaudinių (apie 30 000), kurie buvo saugomi Pinsko aukštosios dvasinės seminarijos bibliotekoje*.²¹ Dalis išgabentų leidinių Maskvoje buvo suantspauduoti Centrinio antireliginio muziejaus antspaudu (pav. 2). Šis muziejus 1942 metais pakeitė pavadinimą ir tapo Centrinio religijos ir ateizmo muziejumi. Tačiau šios knygos neilgai tebuvo Maskvoje. 1947 metų kovą, argumentuojant, kad muziejus yra avarinės būklės, jis buvo visiškai likviduotas ir visi turimi muziejaus turtai, tarp jų ir Pinsko seminarijos knygos, perduoti SSRS Mokslų akademijai Leningrade (dab. Sankt Peterburgas) ir tuoj pat išgabenti iš Maskvos²². Sankt Peterburge šios knygos atsidūrė Mokslų akademijai priklausiusiame Religijos istorijos muziejuje, kuriame didžioji jų dalis saugoma iki pat šių dienų. Verta paminėti, kad kelios Pinsko seminarijos knygos tame pačiame Sankt Peterburge buvo išvalytos ar restauruotos.

Didelė BAV kolekcijos dalis, XIX a. uždarius Vilniaus universitetą, pakeitė kelias saugojimo vietas ir XX amžiaus pirmoje pusėje taip pat galiausiai atsidūrė SSRS Mokslų akademijoje Leningrade: viena dalis – akademijos bibliotekoje, kita – akademijai priklausiusiame Religijos istorijos muziejuje. Ilgametis VU bibliotekos direktorius Levas Vladimirovas (1912–1999) savo vadovavimo bibliotekai laikotarpiu (1948–1964) dėjo dideles pastangas susigrąžinti į Vilnių

senąją bibliotekos kolekciją. Šios pastangos buvo vaisingos ir iš kelių tuometinės Sovietų Sąjungos miestų į Vilnių grįžo dalis jos turtų. 1956–1959 metais iš Sankt Peterburgo į VU biblioteką buvo grąžintos iš viso 10 054 knygos, kurių didžioji dalis buvo vienaip ar kitaip susijusi su BAV knygų kolekcija. Tačiau tarp grąžintų knygų buvo ir su BAV nesusijusių knygų (apie 3 proc.).²³

2 pav.

Centrinio antireliginio muziejaus Maskvoje antspaudas

²¹ SZYBIEKA, Zachar. *Historia Białorusi 1795–2000*. Lublin, 2002, p. 328–329.

²² ТЕРЮКОВА, Екатерина Александровна. *Центральный антирелигиозный музей в Москве и изучение народной религиозности в СССР в 1930–1940-х годах*. Iš *Труды по истории и антропологии религии 1929–1946 гг.* Санкт-Петербург, 2019, p. 27–28.

²³ KAŽURO, Ina; GRIGONIS, Evaldas. *Levas Vladimirovas ir senojo Vilniaus universiteto bibliotekos byla*. Iš *Vetera reducta: parodos katalogas*. Vilnius, 2012, p. 29.

²⁴ PŠIBILSKIS, Vyginas Bronius. *Bibliotekos fondai ir muziejinės vertybės postalininiu laikotarpiu (1953–1990)*. Iš *Alma Mater Vilnensis: Vilniaus universiteto turtai istorijos skersvėjuose (XVI–XXI amžiai)*. Vilnius, 2016, p. 607.

Tuo nereikėtų stebėtis. Leningrade VU bibliotekos knygos buvo *rastos apgailėtinos būklės* – dalis jų skendėjo dulkėse tiesiog ant grindų, kitos paskubomis ir be jokios tvarkos buvo sudėtos į lentynas²⁴, o taip pat knygų grąžinimą visokiais būdais sunkino tuometiniai SSRS Mokslų akademijos Leningrade darbuotojai. Kai buvo atrenkamos knygos, jie ne tik neįsileido į pagrindinį fondą, kur buvo saugomi vertingiausi leidiniai, bet ir *tikrino, ar tarp atrinktų leidinių nėra inkunabulų ir kitų ypač vertingų knygų, kad neleistų jų išvežti*.²⁵ Tokiomis sunkiomis sąlygomis VU bibliotekos darbuotojams Leningrade atsirenkant BAV kolekcijai priklausiusius leidinius, tarp grąžintinų į Vilnių knygų pateko 197 Pinsko seminarijos knygos (konvoliutai traktuojami kaip vienas fizinis vienetas).

Vilniaus universiteto bibliotekoje saugomų Pinsko seminarijos knygų ankstesnieji savininkai

VU bibliotekoje saugoma maža Pinsko seminarijos bibliotekos senųjų spaudinių dalis (197 iš buvusių apie 8 000 knygų). Nepaisant to, jose išlikę provenienciniai įrašai gana gerai atskleidžia turtingą ne tik pačios bibliotekos, bet ir viso katalikiškojo Pinsko istoriją. Dauguma šių knygų buvo išspausdintos XVIII amžiuje²⁶. Nemažai su defektais, buvusių be kietviršių, pačioje Pinsko seminarijoje restauruotų leidinių²⁷ (26 knygos) (pav. 3). Apie prastą knygų būklę užsimena ir buvęs bibliotekos direktorius K. Kantakas, kuris teigia, kad per Pirmąjį pasaulinį karą ir iškart po jo dauguma būsimų seminarijos knygų, kurios buvo atrastos uždarytame pranciškonų vienuolyne, buvo išmestos iš tinkamos vietos į kiemą, kur lyjant buvo drėgna, ir tik įsikūrus Pinsko seminarijai knygos buvo surinktos, išvalytos ir išdžiovintos²⁸.

3 pav.
Pinsko seminarijoje restauruotos knygos

Tarp VU bibliotekos saugomų **Pinsko seminarijos knygų** daugiausia aptinkama Pinsko pranciškonų vienuolyno knygų – 21 vienetas. Visos šios Pinsko pranciškonams priklausiusios knygos yra religinio turinio, skirtos kunigų dvasiniam gyvenimui lavinti. Pinsko pranciškonai savo knygas ženklindavo keliais skirtingais provenienciniais įrašais, iš jų dažniausiai sutinkamas *Conventus Pincensis Patrum Franciscanorum*. Šios knygos, kurių pati seniausia yra 1649 metų²⁹, mena vieną pirmųjų vienuolynų LDK – Pinsko pranciškonų vienuolyną, įkurtą Lietuvos didžiojo kunigaikščio Kęstučio sūnaus Žygimanto Kęstutaičio XIV amžiaus pabaigoje ir veikusį iki 1852 metų³⁰. Tai buvo pirmasis katalikiškas vienuolynas Pinske.

²⁵ KAŽURO, Ina; GRIGONIS, Evaldas. Levas Vladimirovas ir senojo Vilniaus universiteto bibliotekos byla. Iš *Vetera reducta*: parodos katalogas. Vilnius, 2012, p. 26.

²⁶ XVIII amžiaus – 153 knygos; XVII a. – 39 knygos; XVI a. – 3 knygos.

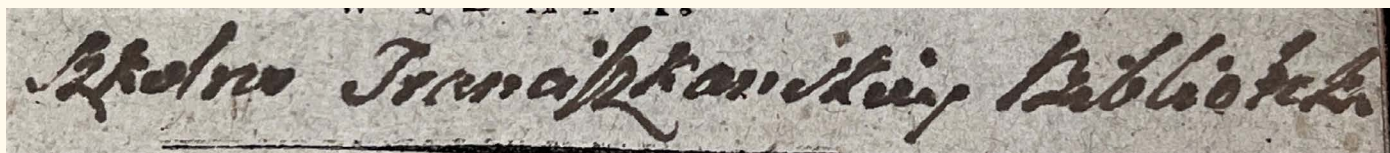
²⁷ Pinsko seminarijoje su defektais, be viršelių knygoms vietoj kietviršio priklijuodavo rudą kartoną su raudona, rečiau mėlyna drobine nugarėle.

²⁸ KANTAK, Kamil. Biblioteka Seminarjum Duchownego w Pińsku. Iš *Piński Przegląd Diecezjalny*. Pińsk, 1927, Nr. 3, p. 6.

²⁹ DIANA, Antonino. *Svmmā Diana in qua a R.P.D. Antonini Diana Panormitani Cler.i Regl.s...* Venezia, 1649 (VUB III 18088).

Būtent šio buvusio vienuolyno pastatuose 1925 metais įsikūrė Pinsko vyskupijos kurija, Pinsko seminarija su biblioteka, o buvusi pranciškonų vienuolyno bažnyčia tapo Pinsko vyskupijos katedra.

Pinsko pranciškonų vienuolynui nemažai knygų paliko pranciškonas, teologijos daktaras **Antonijus Bonaventūra Olechnovičius** (*Antonius Bonawentura Olechnowicz*, apie 1700–1762). Buvęs Pinsko seminarijos bibliotekos direktorius K. Kantakas teigia, kad iš kunigų *besistengusių praturtinti [Pinsko pranciškonų] biblioteką buvo pirmiausia Antonijus Olechnovičius*³¹. A. B. Olechnovičius buvo susijęs su Pinsko pranciškonų vienuolynu, nes trumpai ėjo vyresniojo pareigas (1742–1743) ir jame praleido paskutinius savo gyvenimo metus (mirė 1762). K. Kantakas

4 pav.

Pinsko pavieta pranciškonų mokyklos proveniencinis įrašas

savo garsioje studijoje apie Lenkijos pranciškonus mini A. B. Olechnovičiaus knygas – *ne viena tu knygų išgyveno iki mūsų dienų*³², greičiausiai turėdamas omenyje Pinsko seminarijos bibliotekoje buvusias A. B. Olechnovičiaus knygas. Iš šių knygų VU bibliotekoje saugomas vienas konvoliutas su keliais ilgais provenienciniais A. B. Olechnovičiaus įrašais, iš kurių sužinome, kad jis šį leidinį įsigijo Vilniuje 1738 metais už 8 florinus³³.

1804–1832 metais prie Pinsko pranciškonų vienuolyno veikė **Pinsko pavieta pranciškonų mokykla**, kuriai vadovavo ir joje mokė patys vienuoliai pranciškonai³⁴. Šios mokyklos bibliotekos knygos dažniausiai buvo sužymėtos juodu rašalu: parašytas žodis *Biblioteczny* ir šifras prasidedantis didžiąja N raide (pvz., *Biblioteczny N 228*), nors kartais pasitaiko ir proveniencinis mokyklos bibliotekos įrašas *Szkoła Franciszkańska Biblioteki* (pav. 4). Dažniausiai pavieta mokykla turėjo gana naujus, mokomojo, praktinio turinio leidinius, daugiausia žodynus ar įvairius vadovėlius. VU bibliotekoje saugoma 11 Pinsko seminarijos knygų, anksčiau priklausiusių būtent šiai pranciškonų mokyklai. Su ja taip pat siejamos knygos, turinčios pranciškono Melchioro Lunevskio (*Melchior Luniewski*, veikė 1793–1838) proveniencinius įrašus, kurių VU bibliotekoje yra 3. Iš 1819 metų Pinsko pavieta pranciškonų mokyklos vizitacijos³⁵ sužinome, kad M. Lunevskis į Pranciškonų ordiną įstojo 1793 metais, nuo 1808 metų mokytojavo Pinsko pranciškonų mokykloje, kol galiausiai 1817 metais tapo šios mokyklos vedėju. Jis mokykloje mokė literatūros, iškalbos meno, teisės ir istorijos.

³⁰ *Kościół i klasztorz rzymskokatolickie dawnego województwa brzeskolitewskiego. Kościół katedralny w Pińsku*. Kraków, 2019, t. 4, p. 20–21.

³¹ KANTAK, Kamil. *Biblioteka Seminarjum Duchownego w Pińsku*. Iš *Piński Przegląd Diecezjalny*. Pińsk, 1927, Nr. 1, p. 8.

³² KANTAK, Kamil. *Franciszkanie polski*. Kraków, 1938, t. 2, p. 416.

³³ OLIVA, Giovanni Paolo. *Prediche Dette nel Palazzo Apostolico da Gio. Paolo Oliva della Compagnia di Giesv...* Roma, 1659 (VUB III 18405–18406).

³⁴ MOSZYŃSKI, Antoni. *Pińsk. Iš Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, Warszawa, 1887, t. 8, p. 171.

Kaip minėta, Pinsko pranciškonų vienuolynė buvo saugomos ir kitų Pinsko katalikiškų vienuolynų knygos, todėl ir tarp VU bibliotekoje esančių Pinsko seminarijos bibliotekos knygų galima rasti priklausiusių **Pinsko jėzuitų kolegijai** (10 vienetų) ir **Pinsko dominikonų vienuolynui** (8 vienetai). Šios knygos turi atitinkamai tokius proveniencinius įrašus: *Colegii Pinscensis S. J.* ir *Ex Bibliotheca Conventus Formalis Pinscensis Ordinis FF. Praedicatorum*. Daugiau nei pusė, t. y. 6 knygos, priklausiusios jėzuitams, yra leidinio apie spekuliatyvinę dogmatinę teologiją atskiri tomai³⁶. 1773 metais, po jėzuitų ordino panaikinimo, daugumą šios kolegijos knygų perėmė Pinsko pranciškonai. Tai patvirtina ir minėtame tominiame leidinyje esantis proveniencinis įrašas, kuris byloja, kad šių knygų vėlesnis savininkas buvo pranciškonas Tvarovskis (*Twarowski*). Tuo tarpu keliose Pinsko dominikonų vienuolynui priklausiusiose knygose yra užfiksuoti ankstesni šių knygų savininkai dominikonai. Vienas konvoliutas³⁷ priklausė pačiam Pinsko dominikonų vienuolyno vyresniajam Hiacintui Gajevskiui (*Hyacinthus Gajewski*).

Seminarijos bibliotekos vedėjas K. Kantakas mini, kad vos tik įkūrus seminariją Pinske, iš Naugarduko atkeliavo nemažai knygų: senų, turinčių bibliografinę vertę ir naujų, betarpiškai reikalingų seminarijos veikloje³⁸. Tai daugiausia buvo knygos iš Naugarduke likviduojamos Minsko vyskupijos seminarijos, kuri egzistavo vos keletą metų (veikė 1922–1925) ir buvo perkelta į naujai kuriamą Pinsko seminariją³⁹. VU bibliotekoje saugomos penkios Pinsko seminarijos knygos, sietinos su Naugarduku: 3 **Naugarduko dominikonų vienuolyno** ir 2 **Naugarduko jėzuitų kolegijos**. Naugarduke veikusi seminarija buvo įsikūrusi buvusiam dominikonų vienuolyne⁴⁰. Kadangi Pinsko seminarija kartu su pranciškonų vienuolyno kompleksu perėmė šio vienuolyno knygas, todėl tikėtina, kad ir Naugarduko seminarija, įsikurdama buvusiam dominikonų vienuolyne, atrado nemažai to vienuolyno knygų. Viena jų – Cicerono raštai, išversti į lenkų kalbą ir išspausdinti 1603 metais. Vilniuje, privačioje Jono Karcano spaustuvėje⁴¹. Tai, kad ši knyga vėliau neabejotinai priklausė Minsko vyskupijos seminarijai, liudija joje randamas antspaudas (pav. 5).

Ši knyga yra vienintelis Kancanų spaustuvės leistų Cicerono raštų egemplioriaus VU bibliotekoje (nors iš viso buvo net 7 Karcanų spaustuvės Cicerono knygų laidos⁴²).

Dar viena VU bibliotekoje saugomų Pinsko seminarijos bibliotekos knygų grupė yra Polesės krašto parapijų knygos. Šios knygos greičiausiai pateko į seminarijos biblioteką po jau minėtos vyskupo Z. Lozinskio paskelbtos akcijos, kurios metu buvo prašoma parapijų klebonų seminarijai padovanoti senų, nebereikalingų knygų.

³⁵ Wizyta generalna szkół i zakładów edukacyjnych w gubernii Mińskiej odbyta w roku 1819. IŹ Archiwum do dziejów literatury i oświaty w Polsce. Kraków, 1904, t. 10, p. 320.

³⁶ MONSCHEIN, Joseph. *Theologia dogmatico-speculativa, Vilnae* [Vilnius], 1771–1772, t. 1–8.

³⁷ GENOVESE, Antonio. *Antonii Genuensis in Regia Neapolitana Academia philosophiae professoris elementorum artis logico-criticae libri V*. Warszawa, 1771 (VUB BAV C 615); JACQUIER, Franciszek. *Institutiones philosophicae ad studia theologia potissimum accommodatae. Tomus secundus, Metaphysicam complectens*. Warszawa, 1771 (VUB BAV C 616).

³⁸ KANTAK, Kamil. *Biblioteka Seminarjum Duchownego w Pińsku. Iś Piński Przegląd Diecezjalny*. Pińsk, 1927, Nr. 3, p. 6.

³⁹ Kościoły i klasztory rzymskokatolickie dawnego województwa brzeskoliteńskiego. Kościół katedralny w Pińsku. Kraków, 2019, t. 4, p. 38.

⁴⁰ SZPOPER, Dariusz. *Diecezja mińska pod rządami biskupa Zygmunta Łozińskiego*. IŚ Kościoły a państwo na pograniczu polsko-litewsko-białoruskim: źródła i stan badań. Białystok, 2005. p. 224.

⁴¹ CICERO, Marcus Tullius. *Księgi o Przyjaźni*. Vilnius, 1604 (VUB III 18369).

⁴² TIJŪNĖLYTĖ, Jadvyga. M. T. Cicerono veikaly leidimas XVI–XVIII a. Lietuvoje. Iš Knygotyra, Vilnius, 1967, t. 6, p. 138.

VU bibliotekoje saugomos 5 buvusios Pinsko seminarijos knygos, kurių ankstesnis savininkas – Kivatičių (Кивацічы, Baltarusija) katalikų parapija. Ši parapija nuo 1798 metų iki jos panaikinimo 1866 metais priklausė Vilniaus vyskupijai⁴³. Per Pirmąjį pasaulinį karą naujai atsikūrusi parapija kartu su visu Pružanų (Пружаны, Baltarusija) dekanatu 1925 metais tapo naujai įkurtos Pinsko vyskupijos dalimi. Ši parapija turėjo savo antspaudą *ECCLESIAE KIWATYCENSIS R. C. PAROCHIALIS* (pav. 6), juo ženklino savo knygas. Apie šią parapiją, kurią 1610 metais įkūrė Sofija Agata Pac⁴⁴, informacijos nėra daug, tačiau yra išlikęs jos 1853 metų inventorių⁴⁵. Šiame inventoriuje išvardytos visos tuo metu parapijoje buvusios knygos: 6 bažnyčioje laikomos mišių aukojimui skirtos liturginės knygos ir dar 29 knygos – parapijos biblioteka⁴⁶. Inventoriuje ties parapijos biblioteka pirmu numeriu įrašyta *kunigo Skargos pamokslai gotišku šriftu be pradžios* (*Kazania w gotyckim druku ks. Skargi bez początku*). Tikėtina, kad tai VU bibliotekoje saugoma P. Skargos pamokslų knyga be pradžios⁴⁷, kurios, sprendžiant pagal proveniencinius įrašus pirmame išlikusiame knygos lape, nėra jau seniai. Dar viena VU bibliotekoje esanti Kivatičių parapijos knyga turi su Paryžiumi susijusį proveniencinį įrašą *Ex communi bibliotheca patrum augustiniensium majoris conventus parisiensis*, kuris byloja, kad knyga priklausė augustinų vienuolynui Paryžiuje (veikė 1259–1790). Kokiu būdu ši knyga atsidūrė Kivatičių parapijos bibliotekoje, deja, nėra žinoma.

6 pav.
Kivatičių parapijos antspaudas

Pinsko seminarijos biblioteka taip pat turėjo Pinsko vyskupijai priklausiusios **Šventosios Barboros koplyčios Vysokajėje** (Высокае, Baltarusija) knygų. Medinė Vysokajės parapijai priklausiusi koplyčia senosios parapijinės bažnyčios vietoje buvo pastatyta XVIII amžiaus pradžioje, o 1772 metais perstatyta į mūrinę⁴⁸. VU bibliotekoje saugomos 8 šios koplyčios knygos, kurios viršutinio kietviršio vidinėje pusėje turi balto popieriaus lipdę (pav. 7) arba proveniencinį įrašą *Bibliotheca Capella S. Barbarae in Wysokie Lith*. VU bibliotekoje, Rankraščių skyriuje, saugomame 1834 metų Vysokajės parapijos inventoriuje yra aprašyta buvusi parapijos biblioteka, kurią sudarė 161 skirtingo pavadinimo knyga, o taip pat paminėta Šventosios Barboros koplyčioje stovėjusi bibliotekos spinta stiklinėmis durimis⁴⁹. Inventoriuje įrašytos 4 knygos šiuo metu saugomos VU bibliotekoje.

⁴³ ŻUREK, Waldemar W. *Inwentarz kościoła parafialnego w Kíwatyczach z 1853 roku*. Iš *Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne*. Lublin, 2013, t. 99, p. 318.

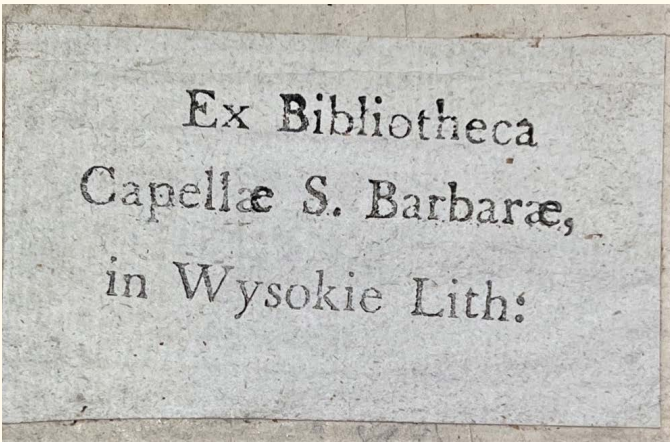
⁴⁴ Sofija Agata Pac (gimusi Sapiega, 1567–1630) – Smolensko kašteliono Mikalojaus Paco (mirė 1595) žmona.

⁴⁵ Ten pat, p. 317–333.

⁴⁶ Ten pat, p. 326–327.

⁴⁷ SKARGA, Piotr. *Kazania na niedziele y święta całego roku x. Piotra Skargi...* Kraków, [1595] (VUB II 1662).

Pinsko seminarijos biblioteka turėjo knygų, priklausiusių ir **Deviatkovičių** (Новадзевяткавічы, Baltarusija) **bažnyčiai**. VU bibliotekoje šios parapijos knygų yra 6: dviejose iš jų randami ranka rašyti Deviatkovičių klebonų provenienciniai įrašai, o likusios 4 antspauduotos bažnyčios (pav. 8). Dvi iš šių knygų turi po papildomą antspaudą *Possesorka tey Xiąszki Zofia SLIZNIOWA*, o dar viena iš jų – Slizienių giminės superekslibrisą. Deviatkovičius nuo 1677 metų iki pat Antrojo pasaulinio karo valdė Slizienių giminė. Viena iš knygų su Deviatkovičių bažnyčios antspaudu⁵⁰ priklausė Tadeušui Slizieniui (*Tadeusz Slizień*, 1728–1790), Vilniaus kapitulos kanauninkui. Jis 1778 metais Deviatkovičiuose pastatė medinę parapijinę bažnyčią ir panašu, kad jai paliko bent dalį savo turėtų knygų. T. Slizienio brolis Steponas (*Stefan Józef Ślizień*, veikė XVIII amžiuje) 1763 metais susituokė su Sofija Četvertinskaite (*Zofia Ślizniowa z Czetwertyńskich*, veikė XVIII amžiuje), kuri pirmoji pradėjo sąmoningai žymėti Deviatkovičių dvare esančias knygas⁵¹. Yra išlikęs apie XIX amžiaus trečiame dešimtmetyje sudarytas Deviatkovičių dvaro bibliotekos

7 pav.

Šv. Barboros koplyčios Vysokajėje bibliotekos lipdė

8 pav.

Deviatkovičių bažnyčios proveniencinis antspaudas

katalogas, kuriame įrašytos 772 pavadinimų knygos, sudarančios 1 544 tomus⁵², tarp jų buvo 46 pavadinimų teologinės knygos, sudarančios 74 tomus. Sofija Slizienė 1790 metais Deviatkovičiuose fundavo mūrinės šv. Petro ir Povilo bažnyčios statybas⁵³ ir panašu, kad kaip svainis T. Slizienis bent dalį savo dvare turėtų knygų perdavė naujai bažnyčiai. Pažymėtina, kad Deviatkovičiai neįėjo į Pinsko vyskupijos sudėtį, o priklausė greta esančiam Slanimo dekanatui, Vilniaus arkivyskupijai⁵⁴. Šių knygų patekimą į Pinsko seminarijos biblioteką galima iš dalies pagrįsti tik tuo, kad Deviatkovičiai ribojosi su Pinsko vyskupija ir nuo Pinsko buvo nutolę apie pusšimtį kilometrų, o iki kito didelio Pinsko vyskupijos miesto – Naugarduko – tik apie 30 km.

⁴⁸ *Kościół i klasztor rzymskokatolickie dawnego województwa brzeskolitewskiego*. Kraków, 2013, t. 1, p. 253.

⁴⁹ Ten pat, p. 263–270.

⁵⁰ KOCHANSKI, Dominik. *Prawdy Moralne Theologiczne Niektóre Kazaniami...* Vilnius, [1760] (VUB BAV D2/1).

⁵¹ KOVKIEL, Lilija. *Slizienių giminės knygos ir knygų rinkiniai XIX amžiuje*. Iš Liubavas: Rapolas Slizienis, Joneikiškės, 2017, p. 93.

⁵² Ten pat, p. 92.

⁵³ *Catalogus ecclesiarum et cleri archidioecesis vilnensis pro anno domini 1939*, Vilnius, 1939, p. 98.

⁵⁴ Ten pat, p. 98.

Buvęs Pinsko seminarijos bibliotekos direktorius K. Kantakas teigia, kad į biblioteką taip pat pateko senos knygos iš **Semiattyčių**, atsiųstos kunigo kanauninko daktaro Jano Vienckievičiaus [Więckiewicz], daugiausiai iš vietinio Misionierių vienuolyno⁵⁵. VU bibliotekoje saugoma tik viena Pinsko seminarijos knyga, turinti Semiattyčių (*Siemiatycze, Lenkija*) misionierių proveniencinį įrašą. K. Kantakas taip pat teigia, kad biblioteka perėmė ir kitų buvusių Polesės krašto katalikiškų vienuolynų ar parapijų knygas, bet tarp VU saugomų Pinsko seminarijos knygų jų atrasti nepavyko. Greičiausiai jų nebuvo daug, kaip ir pats K. Kantakas mini – *niektóre rzeczy*⁵⁶ (kai kurie daiktai).

Galiausiai, Pinsko seminarijai knygas dovanodavo ar testamentu po mirties palikdavo seminarijos profesoriai ar kiti vyskupijos dvasininkai. Dar iki Pinsko vyskupo **Zigmunto Lozinskio** mirties 1932 metais biblioteka paveldėjo jo kauptą turtingą senųjų spaudinių ir rankraščių kolekciją. VU bibliotekoje saugomos 5 šiam vyskupui priklausiusios knygos: visos jos turi proveniencinį vyskupo antspaudą mėlynu rašalu – *DAR BISKUPA Z. Lozińskiego* (pav. 9). Viena seniausių Pinsko seminarijos

9 pav.
Vyskupo Zigmunto Lozinskio
proveniencinis antspaudas

knygų, esančių VU bibliotekoje, priklausė vyskupui Z. Lozinskiui – tai 1580 metais Krokuvoje išspausdinta Gžegožo iš Žarnoveco (*Grzegorz z Żarnowca*, apie 1528–1601) „Postilė, arba Evangelijos aiškinimas“⁵⁷. Vyskupas Z. Lozinskis taip pat savo kolekcijoje turėjo knygą⁵⁸, prieš tai priklausiusią Juozapui Andriui Zaluskiui (*Józef Andrzej Załuski*, 1702–1774) – Kijevo vyskupui, garsiam mokslo ir kultūros rėmėjui, kartu su broliu 1747 metais Varšuvoje įkūrusiam pirmąją viešąją biblioteką Lenkijoje (lenk. *Biblioteka Załuskich*), prieš jos egzistavimo pabaigą turėjusią net apie 400 000 knygų⁵⁹. Vyskupas Z. Lozinskis šią knygą galėjo įsigyti Sankt Peterburge, kur jis iš pradžių studijavo, o vėliau dėstė Peterburgo Romos katalikų dvasinėje akademijoje, nes į šį miestą 1794 metais Rusijos imperatorienės Jekaterinos II įsakymu buvo išgabenta beveik visa Zaluskių biblioteka.

Kitas seminarijos amžininkas, kuris padovanojo jai savo knygų kolekciją, buvo Pinsko katedros kapitulos kanauninkas, seminarijos dėstytojas, prelatas **Vincentas Gebartovskis**. Jis, kaip teigia seminarijos rektorius Aleksas Petranis, seminarijai *paliko visą savo biblioteką*⁶⁰. Prelatas V. Gebartovskis turėjo du antspaudus: *Wincenty Giebartowski* ir *KS. WINCENTY GIEBARTOWSKI MAGISTER ŚW. TEOLOGII* (pav. 10), kuriais ženklino savo knygas. VU bibliotekoje tarp Pinsko seminarijos knygų galima rasti 3 šio prelato knygas. Dvi iš jų turi ir Kielcų (*Kielce, Lenkija*) kunigų seminarijos proveniencinius įrašus, o vienoje jų puikuoja ir paties V. Gebartovskio įrašas *Vincentius Giebartowski Philosophiae Professor in Semin. Kielce in 1897–1899*⁶¹. Prelatas V. Gebartovskis buvo vienas pirmųjų atsikūrusios Kielcų seminarijos dėstytojų⁶², kuris, panašu, dalį šios seminarijos knygų perėmė savo nuosavybėn ir vėliau išsivežė į Pinską.

⁵⁵ KANTAK, Kamil. *Biblioteka Seminarjum Duchownego w Pińsku*. Iš *Piński Przegląd Diecezjalny*. Pińsk, 1927, Nr. 3, p. 6.

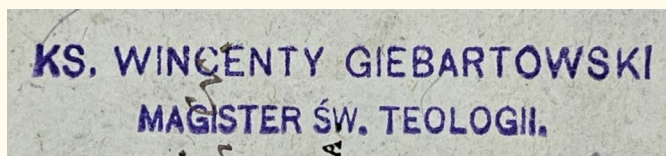
⁵⁶ Ten pat, p. 6.

⁵⁷ GRZEGORZ z Żarnowica. *Postylla albo wykłady ewangeliey niedzielnych y na świętha przez cały rok Kościoła krześciańskiego powszechniego...* Kraków, 1582 (VUB II 1663).

⁵⁸ SALLENGRE, Albert-Henri de. *Continuation des memoires de litterature et d'histoire*. Tome VIII. Partie II. Paris, 1729 (VUB IV 25860/8/2).

⁵⁹ KOZŁOWSKI, Jan. *Szkice o dziejach Biblioteki Załuskich*. Wrocław, 1986, p. 158.

Dar kelios knygos, nors ir neturinčios prelato V. Gebartovskio proveniencinių įrašų ar antspaudų, iš dalies gali būti susietos su jo turėta senųjų spaudinių kolekcija. Pavyzdžiui, seminarijos bibliotekoje buvo Jeruzalės Šventojo Kapo riterių ordino⁶³ regulynas⁶⁴, kuris iš pradžių priklausė šio ordino vienuoliui Vetžkovskiui (*Wietrzykowski*). Šis regulynas vėliau atiteko Ježuvo (*Jeżów*, Lenkija) benediktinų vienuolynui. Šiam vienuolynui priklausė dar dvi VU bibliotekoje esančios Pinsko seminarijos knygos. Visus šiuos senuosius spaudinius į Pinską (panašiai kaip

10 pav.

Prelato Vincento Gebartovskio
proveniencinis antspaudas

Kielcų kunigų seminarijos knygas) greičiausiai atsivežė prelatas V. Gebartovskis, kuris iki 1922 metų buvo Ježuvo parapijos klebonas⁶⁵. Tarp VU bibliotekoje saugomų Pinsko seminarijos knygų galima rasti ir vieną Dmosino (*Dmosin*, Lenkija) parapijos knygą, kuri greičiausiai taip pat priklausė V. Gebartovskio knygų kolekcijai, nes jis šioje parapijoje klebonavo 1904–1914 metais.

VU bibliotekoje yra viena ypatinga Pinsko seminarijai priklausiusi knyga⁶⁶. Tai Pinsko vyskupo sufragano, tuo metu ėjusio ir Pinsko seminarijos rektoriaus pareigas, Karolio Nemiros (Karol Niemira, 1881–1965) dovana seminarijos bibliotekai. Jis šią knygą dovanojo švęsdamas vienerių metų tapimo vyskupu ir seminarijos rektoriumi sukaktį, joje paliko įrašą raudonu rašalu *Do Bibl Sem Pinsk Karol Bp 24-V-34r.* ir uždėjo savo asmeninį vyskupo antspaudą (pav. 11). K. Nemira seminarijos rektoriaus pareigas ėjo 1933–1935 metais.

Pinsko seminarijos biblioteka su V. Katolicka ir K. Kantaku priešakyje savo knygoms ženklinti naudojo ne tik minėtas lipdes, bet retais atvejais – ir du bibliotekos antspaudus, kuriuos galima aptikti trijose VU bibliotekoje saugomose Pinsko seminarijos knygose. Dvi knygos turi antspaudą *PIŃSK SEMINARIJ MAIORIS BIBLIOTHECA*, o viena – *BIBLIOTHECA Clericorum Seminarii Pincensis* (pav. 12). Sunku pasakyti, kodėl iš VU bibliotekoje saugomų 197 seminarijos senųjų spaudinių tik keli paženklinoti bibliotekos antspaudu. Viena iš šių antspauduotų knygų priklausė misionieriui, Vroclavo ir Plocko seminarijų buvusiam rektoriui ir dėstytojui, bibliotekininkui bei bibliofilui Franciszekui Płošcinskiui (*Franciszek Płoszczyński*, 1800–1873).

⁶⁰ PETRANI, Aleksy. *Biblioteka Seminarium Duchownego w Pińsku*. Iš *Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne*. Lublin, 1976, t. 33, p. 281.

⁶¹ RUIZ DE MONTROYA, Diego. *Didaci Rviz De Montoya Hispalensis... Commentarii, Ac Disputationes Ad quaestiones XXIII. & XXIV. ex prima parte S. Thomae, De Praedestinatione, ac reprobatione hominum, & Angelorum*. Lyon, 1629 (VUB III 18423).

⁶² OLSZEWSKI, Daniel. *Ksiądz Jerzy Matulewicz w kieleckim środowisku diecezjalnym*. Iš *Kieleckie studia teologiczne*. Kielce, 2005, t. 4, p. 86.

⁶³ Šis ordinas turėjo vienuolyną Lenkijoje, Mechuvo mieste (lenk. *Miechów*).

⁶⁴ NAKIELSKI, Samuel. *De sacra antiquitate et statu ordinis Canonici Cvstodvm Sacrosancti Sepvlchri Domini Hierosolymitani: in gratiam Miechovianae Congregationis libri tres*. Kraków, 1625 (VUB III 18289).

⁶⁵ LESZCZYŃSKI, Rafał. *Konstantynów od założenia do wybuchu II wojny światowej*. Iš *Ex Libris 43bis*, Konstantynów Łódzki, 2021, Nr. 310.

⁶⁶ BARRUEL, Augustin. *Historia duchowieństwa w czasie rewolucji francuskiej*. Kraków, 1815. (VUB BAV 17.4/2(2)).

⁶⁷ MASSILLON, Jean-Baptiste. *Przepisy dla Kaznodziejow*. Vilnius, 1799 (VUB IV 21638(5)).

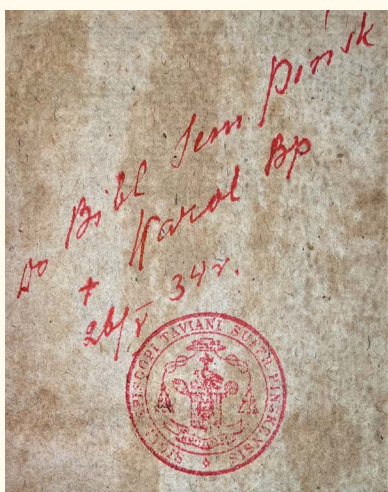
⁶⁸ RULKA, Kazimierz. *Księgozbiory profesorów ze Zgromadzenia Księża Misjonarzy w bibliotece seminarium wrocławskiego*. Iš *Studia Włocławskie, Włocławek*, 2002, t. 5, p. 424.

⁶⁹ BIAŁA KSIĘGA *Martyrologium duchowieństwa – Polska XX w. (lata 1914–1989)*. [Interaktyvus], [žiūrėta 2022–11–10], <http://www.swzygmunt.knc.pl/>.

⁷⁰ Ten pat.

⁷¹ PLUTARCHUS. *Plutarchi Chaeronensis Parallela, seu Vitae parallelae, id est, Vitae illustrium virorum, quos binos quasi paria composuit, seu Vitae Comparatae. Tomus I. Genf*, 1572 (VUB II 1942/1(2)).

Yra išlikęs paties kunigo F. Ploščinskio sudarytas jo turimų knygų katalogas. Jame yra 1 230 pavadinimų knygos, sudarančios iš viso apie 1 700 tomų, kurių apie trečdalį iki šių dienų išsaugojo Vroclavo kunigų seminarija⁶⁷. VU bibliotekoje saugomoje knygoje esanti proveniencija byloja, kad kunigas šią knygą 1851 metais padovanojo prie Vroclavo kunigų seminarijos veikusiems Misionierių namams. Ši konkreti F. Ploščinskio knyga daugiau nei pusšimtį metų buvo Vroclavo kunigų seminarijos nuosavybė, o vėliau, sprendžiant iš joje randamo įrašo, atiteko kunigui Henrikui Benediktui Antonovičiui (*Henryk Benedykt Antonowicz*, 1903–1942), kuris 1925–1930 metais studijavo teologiją ir filosofiją toje pačioje Vroclavo seminarijoje⁶⁸. Į Pinską jis atvyko 1935 metais ir tapo Pinske dislokuotos Lenkijos kariuomenės kapelionu. Šią savo knygą ar visą turėtą knygų kolekciją kunigas H. B. Antonovičius Pinsko seminarijos bibliotekai turėjo palikti 1935–1939 metais, nes prasidėjus Antrajam pasauliniam karui ne tik buvo uždaryta seminarijos biblioteka, bet ir pats H. B. Antonovičius pasitraukė į centrinę Lenkiją, ir, deja, netrukus pateko į Dachau koncentracijos stovyklą, kurioje 1942 metais mirė⁷⁰. Dar viena knyga su Pinsko seminarijos bibliotekos antspaudu – 1572 metais išleistų Plutarcho raštų pirmas tomas⁷¹ – pati seniausia VU bibliotekoje saugoma šios seminarijos knyga.

11 pav.
Vyskupo Karolio Nemiro's įrašas
ir antspaudas

12 pav.
Pinsko seminarijos
bibliotekos antspaudai >

Pinsko seminarijos bibliotekos senųjų spaudinių kolekcija, kaip ir daugelis tokio pobūdžio bibliotekų kolekcijų, slepia ne vieną neįmintą knygų „gyvenimo“ mįslę. Viena jų – kaip į Pinsko seminarijos bibliotekos knygų rinkinį pateko po kelias įvairioms Vilniaus katalikiškoms organizacijoms⁷² priklausiusios knygos. Dar kelios knygos priklausė centrinėje Lenkijos dalyje egzistavusiems katalikiškiems dariniams: Misionierių namams Loviče (*Lowicz*, Lenkija), Varšuvos jėzuitų kolegijai, Varšuvos augustinų vienuolynui, Petrakavo (*Piotrków Trybunalski*, Lenkija) pijorams ir misionieriams bei kitiems.

IŠVADOS

VU bibliotekoje saugomos 197 Pinsko šv. Tomo Akviniečio vardo aukštajai dvasinei seminarijai (veikė 1925–1939) priklausiusios senosios knygos. Šios seminarijos biblioteka turėjo apie 8000 senųjų spaudinių, kurie su beveik visais bibliotekos fondais 1940 metais buvo išgabenti iš pradžių į Centrinį antireliginį muziejų Maskvoje, o netrukus, 1947 metais, į tuometiniame Leningrade veikusią SSRS Mokslų akademiją, o tiksliau – į jai priklausiusį Religijos istorijos muziejų. 1956–1958 metais į VU biblioteką parsigabenus dalį senosios universiteto bibliotekos, tarp gražintų knygų buvo ir minėtos 197 Pinsko seminarijos knygos.

Pinsko seminarijos knygas galima identifikuoti pagal bibliotekos darbuotojų Kamilio Kantako ir Valentinos Katolinskos ant kietviršio išorės užlipintomis dviem balto popieriaus šifro ir pavadinimo lipdėmis. Be to, VU bibliotekoje saugomos Pinsko seminarijos knygos turi įvairių ankstesnių savininkų proveniencinių įrašų ir antspaudų, kurie atskleidžia šios knygų kolekcijos sudarymo aplinkybes ir byloja apie jos sudėtį. Seminarijos biblioteka, įsikūrusi buvusiam Pinsko pranciškonų vienuolyne, paveldėjo jame buvusias Pinsko pranciškonų, dominikonų, jėzuitų knygas. Į šią biblioteką taip pat atkeliavo nemažai knygų iš Naugarduke naikinamos Minsko vyskupijos seminarijos, kurios bibliotekoje buvo Naugarduko dominikonų ir jėzuitų knygų. Galiausiai, bibliotekai savo knygas palikdavo aukšti vyskupijos dvasininkai, tokie kaip vyskupas Zigmuntas Lozinskis ar prelatas Vincentas Gebartovskis. Biblioteka rinko ir kaupė visas Pinsko vyskupijos buvusių vienuolynų ir parapijų (Kivatičiai, Šv. Barboros koplyčia Vysokajėje ir kt.) senąsias knygas. Visų šių buvusių savininkų provenienciniai ženklai randami VU bibliotekoje saugomose Pinsko seminarijos knygose.

Aptarta VU bibliotekoje saugomų Pinsko seminarijos bibliotekos senųjų spaudinių kolekcija yra puikus tokių kolekcijų susidarymo pavyzdys, padedantis suvokti senų knygų kelią iki šių dienų. Taip pat ši kolekcija, kurios didžioji dalis saugoma Sankt Peterburge, galėtų būti atspirties taškas tiriant įvairių Polesės krašto katalikiškų vienuolynų ir parapijų bibliotekų kolekcijas.

⁷² Vilniaus (Antakalnio) trinitorių vienuolynas, Vilniaus misionierių namai, Vilniaus jėzuitų profesų namai, Vilniaus trečiosios probacijos jėzuitų namai ir Vilniaus jėzuitų kilmingųjų kolegija.

ŠALTINIAI

VU biblioteka, Retų spaudinių skyrius:

1. BARRUEL, Augustin. *Historia duchowieństwa w czasie rewolucji francuskiej*. Kraków, 1815 (VUB BAV 17.4/2(2)).
2. DIANA, Antonino. *Symma Diana in qua a R.P.D. Antonini Diana Panormitani Clerici Regula...* Venezia, 1649 (VUB III 18088).
3. GENOVESI, Antonio. *Antonii Genuensis in Regia Neapolitana Academia philosophiae professoris elementorum artis logico-criticae libri V*. Warszawa, 1771 (VUB BAV C 615).
4. GRZEGORZ z Zarnowica. *Postylla albo wykłady ewangeliey niedzielnych y na święta przez cały rok Kościoła krześcijańskiego powszechniego...* Kraków, 1582 (VUB II 1663).
5. JACQUIER, Franciszek. *Institutiones philosophicae ad studia theologica potissimum accommodatae. Tomus secundus, Metaphysicam complectens*. Warszawa, 1771 (VUB BAV C 616).
6. KOCHAŃSKI, Dominik. *Prawdy Moralne Theologiczne Niektóre Kazaniami...* Vilnius, [1760] (VUB BAV D2/1).
7. CICERO, Marcus Tullius. *Księgi o Przyjaźni*. Vilnius, 1604 (VUB III 18369).
8. MASSILLON, Jean-Baptiste. *Przepisy dla Kaznodziejów*. Vilnius, 1799 (VUB IV 21638(5)).
9. MONSCHEIN, Joseph. *Theologia dogmatico-speculativa*, Vilnae [Vilnius], 1771–1772, t. 3, 4, 7, 8 (VUB IV 20679/3-8).
10. NAKIELSKI, Samuel. *De sacra antiquitate et statu ordinis Canonici Custodum Sacrosancti Sepulchri Domini Hierosolymitani: in gratiam Miechovianae Congregationis libri tres*. Kraków, 1625 (VUB III 18289).
11. OLIVA, Giovanni Paolo. *Prediche Dette nel Palazzo Apostolico da Gio. Paolo Oliva della Compagnia di Giesu...* Roma, 1659 (VUB III 18405–18406).
12. PLUTARCHUS. *Plutarchi Chaeronensis Parallela, seu Vitae parallelae, id est, Vitae illustrium virorum, quos binos quasi paria composuit, seu Vitae Comparatae. Tomus I. [Genf]: Stephanus, 1572* (VUB II 1942/1(2)).
13. RUIZ DE MONTROYA, Diego. *Didaci Rviz De Montoya Hispalensis... Commentarii, Ac Disputationes Ad quaestiones XXIII. & XXIV. ex prima parte S. Thomae, De Praedestinatione, ac reprobatione hominum, & Angelorum*. Lyon, 1629 (VUB III 18423).
14. SALLENGRE, Albert-Henri de. *Continuation des memoires de litterature et d'histoire. Tome VIII. Partie II*. Paris, 1729 (VUB IV 25860/8/2).
15. SKARGA, Piotr. *Kazania na niedziele y święta całego roku x. Piotra Skargi...* Kraków, 1595 [1595] (VUB II 1662).

Nepublikuoti šaltiniai

1. KANTAK Kamil. [Laiškai (3) ir atvirlaiškiai (10) Vladislovui Talačkai]. Piskas, 1937–1939. Rankraštis, VU Biblioteka RS F5-F-33210.

Publikuoti šaltiniai

1. Wizyta generalna szkół i zakładów edukacyjnych w gubernii Mińskiej odbyta w roku 1819. Iš Archiwum do dziejów literatury i oświaty w Polsce. Kraków, 1904, t. 10, p. 305–631.
2. ŻUREK, Waldemar W. *Inwentarz kościoła parafialnego w Kwatyczach z 1853 roku*. Iš Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne. Lublin, 2013, t. 99, p. 317–333.

Literatūros sąrašas

1. BIAŁA KSIĘGA *Martyrologium duchowieństwa – Polska XX w. (lata 1914–1989)* [interaktyvus], [žiūrėta 2022-11-10], <http://www.swzygmunt.knc.pl/>.
2. *Catalogus ecclesiarum et cleri archidioecesis vilnensis pro anno domini 1939*. Vilnius, 1939, p. 210.
3. HAŁABURDA, Marek. *Diecezja Pińska (1925–1939). Rys historyczny*. Iš *Textus et Studia*. Kraków, 2017, Nr. 2(10), p. 95–119.
4. HAŁABURDA, Marek. *Schematyzmy diecezji pińskiej (1926–1939)*. Iš *Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne*. Lublin, 2019, t. 112, p. 151–166.
5. HAŁABURDA, Marek. *Wspomnienia o księdzu Kazimierzu Bukrabie biskupie pińskim (1885–1946)*. Kraków, 2013, p. 277.

6. KANTAK, Kamil. Bernardyni Polscy. Lwów, 1933, t. 1–2.
7. KANTAK, Kamil. Biblioteka Seminarjum Duchownego w Pińsku. Iś Piński Przegląd Diecezjalny. Pińsk, 1927, Nr. 1; 1927, Nr. 3.
8. KANTAK, Kamil. Franciszkanie polscy. Kraków, 1937–1938, t. 1–2.
9. KAŽURO, Ina; GRIGONIS, Evaldas. Levas Vladimirovas ir senojo Vilniaus universiteto bibliotekos byla. Iś Vetera reducta: parodos katalogas. Vilnius, 2012, p. 23–31.
10. Kościoły i klasztory rzymskokatolickie dawnego województwa brzeskoliteńskiego. Kraków, t. 1–5, 2013–2020.
11. KOVKIEL, Lilija. Slizienų giminės knygos ir knygų rinkiniai XIX amžiuje. Iś Liubavas: Rapolas Slizienis. Joneikiškės, 2017, p. 90–107.
12. KOZŁOWSKI, Jan. Szkice o dziejach Biblioteki Załuskich. Wrocław, 1986, p. 194.
13. LESZCZYŃSKI, Rafał. Konstantynów od założenia do wybuchu II wojny światowej. Iś Ex Libris 43bis. Konstantynów Łódzki, 2021, Nr. 310.
14. OESTERLE, Gerard. Über das Minoritenkloster in Pinsk. Iś Franziskanische Studien. Münster, 1919, t. 6, p. 52–66.
15. OLSZEWSKI, Daniel. Ksiądz Jerzy Matulewicz w kieleckim środowisku diecezjalnym. Iś Kieleckie studia teologiczne. Kielce, 2005, t. 4, p. 75–89.
16. PETRANI, Aleksy. Biblioteka Seminarium Duchownego w Pińsku. Iś Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne. Lublin, 1976, t. 33, p. 278–281.
17. PETRANI, Aleksy. Ks. Kazimierz Bukraba biskup Piński (1885–1946). Iś Nasza Przeszłość: studia z dziejów Kościoła i kultury katolickiej w Polsce. Kraków, 1972, t. 37, p. 209–242.
18. PŠIBILSKIS, Vygintas Bronius. Bibliotekos fondai ir muziejinių vertybės postalininiu laikotarpiu (1953–1990). Iś Alma Mater Vilnensis: Vilniaus universiteto turtai istorijos skersėjuose (XVI–XXI amžiai), 2016, Vilnius, p. 587–645.
19. RULKA, Kazimierz. Księgozbiory profesorów ze Zgromadzenia Księży Misjonarzy w bibliotece seminarium wrocławskiego. Iś Studia Włocławskie, Włocławek, 2002, t. 5, p. 411–438.
20. MOSZYŃSKI, Antoni, Pińsk. Iś Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich, Warszawa, 1887, t. 8, p. 167–183.
21. SZYBIEKA, Zachar. Historia Białorusi 1795–2000. Lublin, 2002, p. 571.
22. SZPOPER, Dariusz. Diecezja mińska pod rządami biskupa Zygmunta Łozińskiego. Iś Kościoły a państwo na pograniczu polsko-litewsko-białoruskim: źródła i stan badań. Białystok, 2005, p. 209–225.
23. TIJŪNĖLYTĖ, Jadvyga. M. T. Cicerono veikala leidimas XVI–XVIII a. Lietuvoje. Iś Knygotyra. Vilnius, 1967, t. 6, p. 137–145.
24. ТЕРЮКОВА, Екатерина Александровна. Центральный антирелигиозный музей в Москве и изучение народной религиозности в СССР в 1930–1940-х годах. Iś Труды по истории и антропологии религии 1929–1946 гг. Санкт-Петербург, 2019, p. 18–28.

VILNIAUS UNIVERSITETO RANKRAŠČIŲ SKYRIUS KAIP ISTORIJS SAUGOTOJAS IR ALFONSO GUČO FONDAS KAIP XX A. ISTORIJS PASAKOTOJAS. ISTORINIO TYRIMO PERSPEKTYVOS

Ignė Rasickaitė

Vilniaus universiteto Istorijos fakulteto doktorantė

Santrauka

Straipsnyje analizuojamas psichologo Alfonso Gučo fondas (F142), saugomas Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyriuje. Fondas pradėtas kaupti 1980 m. Jis apima 1913–2007 m. laikotarpį, jį sudaro 1884 vienetai dokumentų. Fondas sudarytas iš dokumentų, laiškų, fotografijų, rankraščių, asmeninių dokumentų, paskaitų tvarkaraščių, laikraščių iškarpy, atsiminimų nuotrupų ir kitų įvairaus pobūdžio dokumentų, susijusių su įvairiomis institucijomis. Istorikui tai itin reikšmingas, daugiasluoksnis šaltinis, kuris atskleidžia asmeninę A. Gučo gyvenimo istoriją ir jo, kaip intelektualo, kelią. Taip pat jo ir jo žmonos Giedrės Gučienės šeimų istorijas, psichologijos mokslo raidą, Lietuvos aukštųjų mokyklų institucinę istoriją. A. Gučo fonde esantys dokumentai gali prisidėti ir prie XX a. pradžios, Pirmosios Lietuvos Respublikos, Antrojo pasaulinio karo laikotarpių ir sovietų Lietuvos istorijos tyrimų.

Raktiniai žodžiai: *Vilniaus universiteto biblioteka, Rankraščių skyrius, asmens fondas, Alfonsas Gučas, psichologas.*

Summary

The article analyses the fund of psychologist Alfonsas Gučas (F142), which is kept in the Vilnius University Library, Manuscripts Department. The fund was started in 1980 and covers the period 1913 – 2007. It consists of 1884 items. The fund consists of documents relating to various institutions, letters, photographs, manuscripts, personal papers, lecture schedules, newspaper cuttings, fragments of memoirs and other miscellaneous documents. For the historian, it is an extremely significant, multi layered source that reveals the personal history of A. Gučas life and his path as an intellectual, the family histories of him and his wife Giedrė Gučienė, the development of the science of psychology, and the institutional history of Lithuanian higher education institutions. The documents in the A. Gučas fund can also contribute to research on the history of the early 20th century, the period of the First Republic of Lithuania, the Second World War and Soviet Lithuania.

Keywords: *Vilnius University Library, Manuscript Department, personal fund, Alfonsas Gučas, psychologist*

¹ VINCLOVIENĖ, Loreta. Asmens fondas kaip siužetas knygai. *Vilniaus universiteto bibliotekos metraštis*.

² HOBBS, Catherine. *Personal Archives. The Character of Personal Archives: Reflections on the Value of Records of Individuals*. *Archivaria*, 52, p. 126–135; CARCALHO, Sofia Alexandre. *Personal archives as auto/biography: (Re)constructing life narratives through personal archives*. *Advances in Cultural Heritage Studies, Year 2020. Contributions of the European Students' Association for Cultural Heritage, Oeiras*, 2020, p. 235–252; ZINKEVIČIENĖ, Julija. Archyvistikos studijos Vilniaus universitete: raida ir perspektyvos. *Knygotyra*, 2012, 59, p. 205–219; CHASE, Susan. *Narrative Inquiry: Multiple Lenses, Approaches and Voices*. *The Sage Handbook of Qualitative Research*, ed. N. K. Denzin, Y. S. Lincoln, California, 2018; MCCracken, Krista. *Creating the Historical Record in Literary and Personal Archives*. Internetinė prieiga: <https://activehistory.ca/2016/04/creating-the-historical-record-in-literary-and-personal-archives/>.

³ BUTKEVIČIENĖ, Birutė, KLINGAITĖ-DASEVIČIENĖ, Nijolė. *Universiteto biblioteka ir jos rinkiniai*. *Alma Mater Vilnensis*. Trumpa universiteto istorija, Vilnius, 2019; *Alma Mater Vilnensis: Vilniaus universiteto turtai istorijos skersvėjuose (XVI–XXI amžiai)*, Vilnius, 2016.

IVADAS

Archyvas, biblioteka, muziejus – pagrindiniai objektai, kuriuos suvokiame kaip atminties institucijas. Šiose institucijose kaupiamas ir saugomas įvairaus pobūdžio paveldas. Vienas jų – rankraštinis paveldas. Šio straipsnio pagrindinis objektas yra Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyriuje saugomas psichologo, Vilniaus universiteto dėstytojo, profesoriaus Alfonso Gučo fondas (F142). Straipsnio pagrindinis tikslas – atskleisti įvairias istorinio tyrimo galimybes, remiantis vieno asmens fondu.

A. Gučas – veikiausiai tik siauruose sluoksniuose žinoma, tačiau XX a. Lietuvos istorijai reikšminga asmenybė. Pagrindinė jo veiklos sritis buvo psichologija, tačiau nesuklysimė sakydami, kad A. Gučas buvo ir pedagogas, o plačiąja prasme – intelektualas. Jis gyveno beveik visą XX amžių. Gimė 1907 m., kai Lietuva dar priklausė Rusijos imperijai, dirbo ir veikė Pirmosios Lietuvos Respublikos, Antrojo pasaulinio karo laikotarpiais ir beveik visos sovietinės okupacijos metu, kadangi mirė 1988 m.

Straipsnio pagrindinis objektas – A. Gučo fondas – itin reikšmingas. Palyginus nedaug intelektualų palieka savo asmens fondus archyvuose, o šiuo atveju susiduriame su itin gausiu ir daugiasluoksniu šaltiniu. Verta pabrėžti ir tai, kad tai unikalus šaltinių rinkinys, kadangi Lietuvoje daugiau nėra paliktų tokio kalibro psichologų fondų. Viena vertus, fondas gali gerokai papildyti paties A. Gučo gyvenimo istoriją, kita vertus, fonde esanti medžiaga suvokiama kaip reikšmingas papildomas šaltinis, kurį galima panaudoti įvairiems XX a. Lietuvos istorijos tyrimams. Šiame straipsnyje bus pateikiamos šios dvejopos istorinio tyrimo galybės.

Reikšminga čia ir kontekstinė literatūra. Pirma, reikėtų paminėti Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyriaus darbuotojos, A. Gučo fondo tvarkytojos Loretos Vinclovienės straipsnį apie A. Gučo fondą¹. Tai vertingas straipsnis, suteikiantis techninio pobūdžio informacijos apie fondą. Čia bus remiamasi ir tyrėjų, nagrinėjusių asmens fondus iš įvairių perspektyvų, įžvalgomis². Šiuose tyrimuose nagrinėjamas asmeninių archyvų pobūdis ir jų skirtumai nuo organizacijų archyvų. Šiame straipsnyje tai suvokiama kaip reikšminga medžiaga, padėsianti apsibrėžti, kas apskritai yra asmens archyvas. Taip pat straipsnyje pasitelkiama medžiaga apie Vilniaus universiteto bibliotekos ir Rankraščių skyriaus istoriją³.

Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyrius, kaip istorijas saugotojas ir asmeninis fondas, kaip tyrimo objektas

Sudėtinga pasakyti tikslią datą, kada bibliotekoje buvo pradėti kaupti archyviniai dokumentai, tačiau veikiausiai nebus klaidinga sakyti, kad knygų ir kitokio pobūdžio dokumentų kaupimo pradžią galime sieti su Vilniaus universiteto bibliotekos pradžia 1570 m. spalio 15 d., kai buvo įkurta jėzuitų kolegija⁴. Rankraščių skyrius, esantis Vilniaus universiteto bibliotekoje, yra gausi ir svarbi istorinių šaltinių saugykla. Šiuo metu čia saugoma maždaug 340 tūkstančių XIII–XXI a. dokumentų, kurie suskirstyti į 336 archyvinius fondus⁵. Didžioji dalis dokumentų – susiję su Vilniaus universitetu ir jo istorija⁶. Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyrius daugiausia komplektuoja savo aukštosios mokyklos mokslininkų fondus, o skyriaus darbuotojai tyrinėja, aprašo dokumentus ir rūpinasi rankraštinio paveldo apsauga⁷.

⁴ BUTKEVIČIENĖ, Birutė, KLINGAITĖ-DASEVIČIENĖ, Nijolė. Universiteto biblioteka ir jos rinkiniai, p. 143.

⁵ Rankraščiai. Internetinė prieiga: <https://biblioteka.vu.lt/istekliai/rankrasciai>.

⁶ BUTKEVIČIENĖ, Birutė, KLINGAITĖ-DASEVIČIENĖ, Nijolė. Universiteto biblioteka ir jos rinkiniai, p. 151.

⁷ Alma Mater Vilnensis: Vilniaus universiteto turtai..., p. 684.

Asmens archyvas yra labai specifinis šaltinis. Asmeninius archyvus tyrinėjantys mokslininkai visų pirma pabrėžia, kad tokio pobūdžio archyvai stipriai skiriasi nuo, pavyzdžiui, vyriausybinių ir administracinių dokumentų. Pirmasis skirtumas, anot tyrinėtojų, yra tas, kad asmens archyvus į atminties institucijas atneša ne juridiniai, o fiziniai asmenys. Antras svarbus skirtumas – vyriausybiniai ir administraciniai dokumentai atskleidžia viešąją veiklą, o asmeniniai archyvai ne tik, ką asmenys veikia viešojoje erdvėje, bet ir asmeninę informaciją, kuri gali padėti suprasti, kaip tas asmuo įsivaizduoja ir patiria gyvenimą⁸. Kitaip tariant, archyvinėje medžiagoje užfiksuotos patirtys gali apimti ne tik autoriaus veiklos faktus, bet ir pažiūras, nuomonę įvairiaisklausimais ir netgi kai kuriais atvejais, pavyzdžiui, emocijas⁹. Dar vienas svarbus aspektas, kurį pabrėžia asmens archyvus tyrinėjantys mokslininkai, yra tas, kad asmenys kaupia dokumentus ne tam, kad juos kaupti įpareigoja koks nors įstatymas, bet tam, kad, pavyzdžiui, patenkintų savo poreikius ir asmenybę¹⁰.

Alfonso Gučo fondo techninis nušvietimas

Asmenų archyvai į archyvus ar kitas saugojimo vietas patenka dviem būdais – arba juos atneša patys fondo savininkai, arba juos atgabena kiti fiziniai asmenys, dažniausiai artimieji. A. Gučo fondas, anot L. Vinclovienės, Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyriuje pradėtas kaupti dar 1980 m.¹¹ Nėra aišku, kieno iniciatyva fondas buvo pradėtas kaupti, tačiau ši data leidžia daryti prielaidą, kad fondą kaupti pradėjo pats A. Gučas, nes jis gyveno iki 1988 m. Taip pat neatmetama galimybė, kad prie kaupimo nuo pat fondo egzistavimo pradžios galėjo prisidėti ir jo žmona Giedrė Gučienė. Tuo labiau, kad fondas buvo nuolat pildomas, o 2007–2009 m. buvo gauti ir pačios G. Gučienės dokumentai¹².

Fondo chronologinės ribos yra 1913–2006 m. laikotarpis. Tai vienas gausiausių Rankraščių skyriuje saugomų fondų – jį sudaro 1 884 vienetai dokumentų. Apibendrintai galima teigti, kad fondas turtingas su įvairiomis institucijomis susijusių dokumentų, laiškų, fotografijų, įvairaus pobūdžio rankraščių, asmeninių dokumentų, paskaitų tvarkaraščių, laikraščių iškarpų, atsiminimų nuotrupų ir kitų įvairaus pobūdžio dokumentų. Dokumentai yra lietuvių, rusų, vokiečių, anglų, prancūzų, ispanų kalbomis. Asmens archyvo autobiografiškumą nagrinėjusi Sofija Aleksandra Carcalho (Sofia Alexandre Carcalho) teigia, kad ne tik faktai, esantys dokumentuose, bet ir tai, iš ko asmens archyvas sudarytas, gali atskleisti ir apie archyvo savininko gyvenimą ir charakterį, todėl naudojantis asmens fondu, žinoma, nereikėtų pamiršti subjektyvumo dėmens¹³.

Fondas iš dalies sukatégorizuotas, tačiau iki galo nesutvarkytas. Jame trūksta dokumentų numeracijos ir chronologinės tvarkos, o tai nėra patogu fondo naudotojams. Be to, A. Gučo fondo saugojimo aplinkybės galima pavadinti tradicinėmis. Anot Julijos Zinkevičienės, tradicinis archyvas yra uždaras, sunkiai prieinamas ir savitiksli¹⁴. Deja, A. Gučo fondas šiuo metu pasižymi uždarumu, nes dar nėra patekęs į elektroninę erdvę. Tačiau atsižvelgiant į tai, kad Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyriaus suskaitmenintų dokumentų gausėja¹⁵, verta tikėtis, kad greitai metu ir šis fondas bus suskaitmenintas.

⁸ HOBBS, Catherine. Personal Archives. The Character of Personal Archives: Reflections on the Value of Records of Individuals, p. 128.

⁹ Ibid., p. 127.

¹⁰ Ibid., p. 128.

¹¹ VINCLOVIENĖ, Loreta. Asmens fondas kaip siužetas knygai, p. 122.

¹² Ibid., p. 123.

¹³ CARCALHO, Sofia Alexandre. Personal archives as auto/biography: (Re)constructing life narratives through personal archives, p. 235.

¹⁴ ZINKEVIČIENĖ, Julija. Archyvistikos studijos Vilniaus universitete: raida ir perspektyvos, p. 206.

ALFONSO GUČO FONDAS IR ISTORINIO TYRIMO GALIMYBĖS

Šiame skyriuje bus siekiama nušviesti, remiantis A. Gučo fondu, biografinio tyrimo galimybes ir istoriniam tyrimui praverčiančius fragmentus. Fonde esančius dokumentus galima suskirstyti į keletą stambių kategorijų. Tai būtų: 1) asmeniniai dokumentai; 2) į išorę nukreipti dokumentai; 3) su kitais žmonėmis susiję dokumentai. Pirmajai – asmeninių dokumentų – kategorijai priskirtini įvairūs egodokumentai (laiškai, atsiminimų fragmentai); rankraščiai (tiek buitinio pobūdžio, tiek susiję su darbu ir įvairiomis veiklomis); fotografijos. Į išorę nukreiptais dokumentais vadinami oficialių dokumentų rūšis, kuri yra susijusi su įvairiomis institucijomis (pavyzdžiui, aukštosiomis mokyklomis, kuriose A. Gučas dirbo). Trečiajai kategorijai priskirtini A. Gučo žmonos G. Gučienės dokumentai ir pavieniai su kitais asmenimis susiję dokumentai, esantys fonde. Pastarieji šiame straipsnyje nebus aptariami.

Biografinio tyrimo perspektyvos

Kodėl šis fondas toks gausus? Ar dokumentų kaupimą galima laikyti XX a. žmogaus (intelektualo) bruožu? Ar tai asmeninis A. Gučo bruožas? Ar tai, kad toks skaičius dokumentų pateko į archyvą, yra veikiau atsitiktinumas? Ar, remiantis Antonio Gidensu (Anthony Giddens) įžvalga apie asmenybės gebėjimą *tęsti konkretų naratyvą apie save*¹⁶, galima įžvelgti ir tam tikrą savęs įamžinimo tokiu pavidalu momentą? Manoma, kad biografinio tyrimo galimybės, remiantis A. Gučo fondu, iškels nemažai klausimų, todėl ir skyrius pradedamas nuo klausimų, į kuriuos veikiausiai šiame straipsnyje nebus atsakyta, tačiau patyrinėjus fondą galbūt pavyks priartėti prie atsakymų.

Visų pirma apskritai A. Gučo atveju biografinio tyrimo galimybės tema – itin aktuali, nes apie šią asmenybę yra parašyta nedaug¹⁷. Tekstai apie jį daugiausia skirti įvairioms sukaktims paminėti, todėl neišvengiamai jie – panegiriški ir išaukštinantys šią asmenybę. Taip pat tekstai verčia abejoti kai kurių faktų tikslumu, nes dažniausiai tyrimų apie A. Gučą autoriai nesiremia jokiais šaltiniais. Todėl linkstama galvoti, kad tai pakankama priežastis nušviesti biografinio tyrimo galimybes, remiantis aptariamu fondu.

Viena iš biografinio tyrimo prieigų yra vadinama ištisine gyvenimo istorija, kuri pasakojama nuo tiriamo asmens gimimo iki mirties¹⁸. Rodos, tokio tipo biografiją reikėtų pradėti nuo asmens gimimo dokumentų. A. Gučo fonde jo gimimo metrikų ar kokių nors panašių su gimimu susijusių dokumentų nėra, nes jis gimė 1907 m., o dokumentai fonde prasideda nuo 1913 m. Krista McCracken besinaudojantiems asmens archyvais siūlo kelti klausimą, ar iš tiesų fondas atspindi asmenį ir rekomenduoja atkreipti dėmesį į tai, kas patenka ir kas nepatenka į asmens archyvą¹⁹. A. Gučo fondo atveju matome, kad net ir pačių ankstyviausių dokumentų trūkumas verčia pasitelkti kritiškumą ir turėti omenyje klausimą – ar yra išlikę ir kur galėtų būti ankstyviausi su A. Gučo biografija susiję dokumentai?

¹⁵ Rankraščiai. Internetinė prieiga: <https://biblioteka.vu.lt/istekliai/rankrasciai>.

¹⁶ GIDDENS, Anthony, *Modernybė ir asmens tapatumas*, Vilnius, 2000, p. 75.

¹⁷ RIMKUTĖ, Eglė. Lietuvos psichologų ugdytojas. *Lietuvos psichologijos amžių sandūroje. Konferencijos, skirtos A. Gučo 90-mečiui, medžiaga*, Vilnius, 1997; JACIKEVIČIUS, Aleksandras. Profesorius Alfonsas Gučas: psichologas, humanistas, patriotas. *Lietuvos psichologijos amžių sandūroje. Konferencijos, skirtos A. Gučo 90-mečiui, medžiaga*, Vilnius, 1997; RIMKUTĖ, Eglė. Šimtas metų Lietuvos psichologų ugdytojui prof. A. Gučiui. *Psichologija*, 2007, Nr. 36; BAGDONAS, Albinas, BUTKIENĖ, Gražina, LAPĖ, Juvencijus, RIMKUTĖ, Eglė. Alfonso Gučo veiklos ir tyrimų apžvalga. *Lietuvos TSR Aukštųjų mokyklų mokslo darbai*. *Psichologija*, 1989, Nr. 9.

¹⁸ CHASE, Susan. *Narrative Inquiry: Multiple Lenses, Approaches and Voices*, p. 59.

¹⁹ MCCRACKEN, Krista. *Creating the Historical Record in Literary and Personal Archives*.

²⁰ Pavyzdžiui, [Alfonso Gučo] *Gyvenimo aprašymas*, Vilnius, 1944 m. spalio 28 d. (VUB RS F142-635); Alfonso Gučo autobiografija, 1945 m. vasario 9 d. (VUB RS F142-635).

A. Gučo vaikystės etapo chronologiją galima atkurti tik remiantis įvairiais aukštosios mokykloms rašytais gyvenimo aprašymais²⁰. Šie dokumentai atskleidžia tik faktinę, chronologinę informaciją apie A. Gučo vaikystę ir paauglystę. Taip pat į kiekvieną aukštajai mokyklai skirtą gyvenimo aprašymą reikėtų žiūrėti kritiškai, nes aprašymai rašyti besikeičiant (dažniausiai okupacinėms) valdžioms, todėl naudojantis atskiru aprašymu reikėtų atsižvelgti į aprašymo išleidimo metus ir reikalui esant aprašymus lyginti, nes prie vienos valdžios kai kuriuos faktus aprašymo autorius galėjo išryškinti, prie kitos valdžios kai ką nutylėti. Be to, neatmetama galimybė, kad kai kurie faktai galėtų būti ir pagražinti, ir galbūt netgi sakantys netiesą.

Be faktinės medžiagos fragmentišką vaizdą apie A. Gučo vaikystę ir paauglystę galima atskleisti, remiantis su šiuo laikotarpiu susijusiomis keliomis fotografijomis, esančiomis fonde. Fotografijas galima suvokti, viena vertus, kaip faktus papildančią medžiagą, kita vertus, kai kuriais atvejais kaip faktus atskleidžiančią ar patvirtinančią medžiagą.

Remiantis minėtais aukštosios mokykloms rašytais gyvenimo aprašymais, sužinoma, kad 1928 m. A. Gučas baigė Biržų gimnaziją, 1928–1937 m. studijavo Vytauto Didžiojo universitete, 1937–1939 m. studijavo Vienos ir Jenos universitetuose²¹. Fonde esančiuose dokumentuose galima aptikti medžiagos apie A. Gučo studijų laikotarpį. Daugiausia tai vokiečių ir lietuvių kalbomis rašyti konspektai. 1930–1937 m. su pertraukomis A. Gučas dirbo 1931 m. Lietuvoje įsteigtoje Psichotechnikos ir profesinės orientacijos draugijoje²², o fonde aptinkami keli dokumentai, susiję su šia draugija. Vis dėlto tokio pobūdžio dokumentai prisideda prie išorinės A. Gučo veiklos atskleidimo. Platesniam A. Gučo portretui nušviesti galima pasitelkti šiuo laikotarpiu rašytus laiškus, esančius fonde. Daugiausia tai susirašinėjimai su žmona G. Gučiene ir šeimos nariais – A. Gučo mama ir kitais giminaičiais. Taip pat galima rasti vieną kitą studijų draugo iš Vienos ar Jenos arba profesorių iš šių universitetų rašytą laišką. Be to, fonde aptinkama nemažai fotografijų, susijusių su Lietuvos socialdemokratų partija (LSDP), o tai praplečia žinias apie A. Gučą šiuo laikotarpiu ir verčia kelti klausimą, pavyzdžiui, apie jo sąsajas su šia partija.

1940 m. balandžio 1 d. Vilniaus universiteto Humanitarinių mokslų fakulteto Pedagogikos katedroje A. Gučas buvo išrinktas jaunesniuju asistentu²³. Šiuo laikotarpiu prasidėjo A. Gučo gyvenimo ir jo, kaip psichologo, ilgiausiai trukęs etapas Vilniuje, kuris tęsėsi iki gyvenimo pabaigos.

Antrojo pasaulinio karo laikotarpio dokumentai pasižymi įvairumu. Fonde galima aptikti ir su išorine A. Gučo veikla besisiejantių dokumentų. Tai įvairūs su aukštosios mokyklomis, kuriose jis tuo metu Vilniuje dirbo, susiję dokumentai. Jo veiklą atskleidžia ir įvairūs straipsnių rankraščiai. Vis dėlto didžiausias šio laikotarpio šaltinių blokas yra laiškai, daugiausia – susirašinėjimai su žmona G. Gučiene. Susirašinėjimo intensyvumas kelia įvairių klausimų. Ar Gučai šiuo laikotarpiu gyveno atskirai? Ar tai atskleistų su Antruoju pasauliniu karu susijusias peripetijas? Ar intensyvūs susirašinėjimai gali atskleisti gilesnį ir platesnį A. Gučo portretą?

²¹ [A. Gučo] *Gyvenimo ir mokslo eigos aprašymas*. Vilnius, 1943 m. vasario 5 d. (VUB RS F142-635).

²² [A. Gučo] *Gyvenimo ir mokslo eigos aprašymas*. Vilnius, 1943 m. vasario 5 d. (VUB RS F142-635).

²³ Vilniaus universiteto Humanitarinių mokslų fakulteto Tarybos posėdžio protokolas Nr. 6, 1940 m. kovo 14 d. (VUB RS, F98-VU1, l. 12, 12 a. p).

²⁴ Ignės Rasickaitės pastaba.

²⁵ HOBBS, Catherine. *Personal Archives. The Character of Personal Archives: Reflections on the Value of Records of Individuals*, p. 128.

Visgi didžiausia dokumentų dalis yra iš sovietų okupacijos laikotarpio. Tai itin vertingi dokumentai, kurie gali atskleisti ne tik A. Gučo veiklą ir gyvenimą šiuo laikotarpiu, bet ir, Katerinos Hobs (Catherine Hobbs) įžvalga remiantis, tai gali padėti sužinoti, kaip jis įsiliejo į (šiuo atveju į sovietų valdomą²⁴) visuomenę, kurioje gyveno²⁵.

Nemažą dalį su šiuo laikotarpiu susijusių dokumentų galima pavadinti išoriniais. Tai medžiaga, susijusi su aukštosiomis mokyklomis: recenzijos, paskaitos; psichologijos srities konferencijų, kongresų medžiaga; psichologijos straipsnių rankraščiai; susirašinėjimai su redakcijomis, leidyklomis; straipsnių, raštų sovietų Lietuvos spaudoje iškarpos.

Kitą dalį dokumentų galima pavadinti daugiau asmeninio pobūdžio. Nemažai fotografijų – nuo portretinių nuotraukų iki su darbine veikla susijusių, asmeninių, šeimos kelionių fotografijų. Pavyzdžiui, 1969 m. Oksforde ir Kembridže darytos fotografijos²⁶ kelia įvairių pasvarstymų, susijusių su sovietų okupacijos laikotarpiu, kuriame gyveno A. Gučas. Kyla klausimų, pavyzdžiui, kokiomis aplinkybėmis A. Gučiui pavyko nukeliauti į šiuos Vakarų Europos miestus?

Didelę dalį šio laikotarpio dokumentų sudaro egodokumentai, daugiausia – laiškai. Jų autoriai – įvairiaspalvė publika. Tai krūvos lokalių laiškų, kuriuos rašė giminaičiai, šeimos nariai, draugai, pažįstami. Tai laiškai iš Kauno, Palangos, Vilniaus, Šiaulių, Joniškio. Nemažai laiškų, raštų iš Sovietų Sąjungos ar sovietinio bloko miestų: Rostovo, Baku, Leningrado, Kyjivo, Lvivo, Tbilisio. Taip pat laiškai iš Vakarų valstybių ir miestų: Prahos, Leipcigo, Kanados, JAV. Laiškai rašyti lietuvių, vokiečių, rusų, anglų kalbomis.

Iš šio laikotarpio galima rasti ir įdomesnių asmeninių dokumentų. Pavyzdžiui, 1936–1975 m. rašyta knygelė pavadinimu „Pastabos“, kurioje A. Gučas užrašė atsiminimų apie Gabrielę Petkevičaitę-Bitę, Antaną Žmuidzinavičių, Vosylių Sezemaną, Balį Sruogą, mokslo draugus. Taip pat knygelėje yra užrašų apie Romaną Bytautą, Petrą Klimą, Žemaitę, XX a. pradžios studentų santykius, psichologų konferencijas²⁷. Pavyzdžiui, knygelėje A. Gučas 1958 m. užrašė atsiminimą, kaip 1945–1946 m. gyveno B. Sruogos bute. Panašu, kad tokie faktai atskleidžia tam tikrą A. Gučo gyvenimo etapą ir gali praturtinti biografinį tyrimą.

A. Gučo sovietinės okupacijos laikotarpio dokumentai biografinio tyrimo perspektyvos rėmuose kuria atitinkamą paveikslą apie šį asmenį ir kelia daug klausimų: Ką visgi A. Gučas veikė? Kaip jam, atsižvelgiant į sovietų okupacijos kontekstą, pavyko pasiekti tai, ką pasiekė? Koks jis buvo žmogus šiuo laikotarpiu? Kylančių klausimų įvairovė tik patvirtina A. Gučo fondo naudingumą galimam šios asmenybės biografiniam tyrimui.

²⁶ Alfonsas Gučas Cambridg'e ir Oxford'e, 1969 m. (VUB RS F142-642).

²⁷ Alfonsas Gučas. Pastabos, [1936–1975 m.] (VUB RS F142-629).

²⁸ 1974 m. psichologų laidos fotografija, 1974 m. (VUB RS F142-1677).

²⁹ Alfonsas Gučas, Psichologijos raida Lietuvoje (XIX a. pabaiga – XX a. pradžia), Vilnius, 1968.

Istoriniams tyrimams reikšmingi fragmentai

Straipsnio pradžioje buvo minėta, kad fondą sudaro beveik du tūkstančiai dokumentų, apimančių 1913–2007 m. laikotarpį. Galima numanyti, kad tokia fondo aprėptis ir gausa yra daugiau nei tik su A. Gučo asmenybe susiję dokumentai.

Kadangi A. Gučas didžiąją savo gyvenimo dalį buvo psichologijos dėstytojas, tad fonde su šia disciplina ir universitetu susijusių dokumentų apstu: tai universiteto įvairūs raštai; A. Gučo ir jo kolegų psichologų rašytų tekstų keli rankraščiai ir mašinraščiai; medžiaga, susijusi su įvairiomis konferencijomis; susirašinėjimais su kitais psichologais Lietuvoje ir užsienyje; su pirmąją psichologų karta susiję pavieniai dokumentai, pavyzdžiui, 1974 m. daryta pirmosios psichologų kartos Lietuvoje fotografija²⁸. Be to, A. Gučas savo antrąją disertaciją rašė apie XIX a. pabaigos – XX a. pradžios psichologijos istoriją Lietuvoje, todėl fonde gausu su tuo susijusių šaltinių. Beje, disertacijos pagrindu 1968 m. buvo išleista knyga²⁹, tačiau atsižvelgiant į knygos išleidimo metus galima teigti, kad šis leidinys yra problemiškas, nes jos turinys ideologizuotas ir persmelktas sovietinės retorikos. Tačiau fonde esanti medžiaga apie psichologijos istoriją gali būti patikimesnė, kadangi priklausė pačiam autoriui asmeniškai, nebuvo paliesta cenzūros. Taigi psichologijos istorijos tyrinėtojams A. Gučo fonde galima rasti itin naudingų dalykų.

Gausu šaltinių, susijusių su Lietuvos aukštosiomis mokyklomis: Vytauto Didžiojo universitetu, Vilniaus universitetu, Vilniaus pedagoginiu institutu. Pavyzdžiui, labai vertingas šaltinis yra su sovietine ir nacių okupacijomis susijusios studijų programos, kurios atskleidžia, kaip Vilniaus universiteto Humanitarinių mokslų fakultete keitėsi pedagogikos ir psichologijos dalykai³⁰.

Fonde yra ir pavienių dokumentų, pažymintį Lietuvos istorijai reikšmingas datas. Pavyzdžiui, su 1920–1922 m. Steigiamuoju Seimu susijusių dokumentų, nuotraukų iš 1987 m. mitingo prie Adomo Mickevičiaus paminklo, 1991 m. sausio 13-tosios įvykių nuotraukų. Pastaroji fotografija, kadangi yra iš laikotarpio po A. Gučo mirties, greičiausiai į fondą pateko kartu su A. Gučo žmonos G. Gučienės dokumentais.

Taip pat fonde yra įvairių atsiminimų fragmentų, kurie gali būti naudingi mėginant suprasti tiek Gučų šeimą ir giminę, tiek gali praversti įvairiems istorinių periodų tyrimams. Pavyzdžiui, G. Gučienė yra užrašiusi atsiminimų apie savo tėvą dailininką Antaną Žmuidzinavičių³¹, taip pat atsiminimus, kaip 1941 m. į tremtį buvo išlydėta Putvinskių šeima³². Čia galima prisiminti ir A. Gučo knygėlę „Pastabos“ (žr. psl. 6, 7), kurioje nugulę atsiminimai ir užrašai apie reikšmingas Lietuvos istorijai asmenybes.

A. Gučo fonde yra keletas XIX a. pabaigos – XX a. pradžios laikotarpio dokumentų kopijų. Pavyzdžiui, 1912 m. „Aušrinės“ redakcinės kolegijos fotografijos kopija³³. Taip pat yra net dvi dokumentų kopijos iš 1895 m. – Marijos Putvinskaitės ir Juozo Tumo-Vaižganto portretų fotokopijos³⁴.

³⁰ Vilniaus universiteto programos, 1940–1945 m. (VUB RS F142-1812).

³¹ Prisiminimai apie Antaną Žmuidzinavičių, 1975 m. (VUB RS F142-598).

³² 1941.VI.14 išlydim į tremtį Putvinskių šeimą. Atsiminimai, 1966 m. (VUB RS F142-602).

³³ *Aušrinės* redakcinė kolegija, 1912 m. fotokopija (VUB RS F142-692).

³⁴ Marija Putvinskaitė, 1895 m. fotokopija (VUB RS F142-1883); Juozas Tumas-Vaižgantas, 1895 m. fotokopija (VUB RS F142-1884).

Galima žiūrėti ir plačiau: beveik visi dokumentai gali prisidėti prie 1913–2007 m. Lietuvos istorijos tyrimų, tačiau prisiminus, kad gausiausia dokumentų dalis yra iš sovietinės okupacijos laikotarpio, turint omenyje šio laikotarpio problemškumą, verta atkreipti į šio meto šaltinius, esančius A. Gučo fonde. Į tai galima žiūrėti iš keleto perspektyvų. Tai ir fragmentai, kaip sovietinėje sistemoje veikė mokslas (psichologija), kaip joje veikė inteligentas (A. Gučas), kaip funkcionavo aukštosios mokyklos ir kaip kursavo korespondencija. Į dokumentus žiūrint mokslininko žvilgsniu, o tai reiškia – kritiškai, galima juos panaudoti įvairiems sovietmečio tyrimams.

IŠVADOS

Atliktas tyrimas patvirtino pagrindinę išsikelto hipotezę, kad Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyriuje saugomą psichologo, Vilniaus universiteto dėstytojo, profesoriaus Alfonso Gučo (1907–1988) fondas (F142) yra gausus ir daugiasluoksnis šaltinis, galintis prisidėti prie įvairaus pobūdžio istorinių tyrimų.

A. Gučo fonde esanti medžiaga gali būti naudingas ir platus papildomas šaltinis šios asmenybės biografiniam tyrimui. Fonde yra medžiagos apie įvairius A. Gučo gyvenimo etapus. Yra keletas dokumentų, susijusių su tyrinėjamos asmenybės vaikyste ir paauglyste, nemažai dokumentų apie jo studijų laikotarpį bei karjeros įsitvirtinimo pradžią, kuri sutapo su Antruoju pasauliniu karu. Visgi daugiausia dokumentų yra iš vėlyvojo A. Gučo gyvenimo laikotarpio, kuris sutapo su sovietų okupacija.

Biografinio tyrimo atveju į kiekvieną dokumentą reikėtų žiūrėti kritiškai ir atsižvelgti į dokumento atsiradimo metus, aplinkybes, autorius. Naudojantis A. Gučo fonde esančiais dokumentais, galima turėti omenyje tokius klausimus: Ar A. Gučo asmenybei turi kokios nors įtakos tai, kad fondas yra toks gausus? Kokio pobūdžio dokumentai (pavyzdžiui, ar daugiau nukreipti į išorę, ar labiau asmeninio pobūdžio) sudaro A. Gučo fondą? Kokie dokumentai patenka ir kokie nepatenka į fondą? Kokį pasakojimą apie A. Gučą kuria fonde esantys dokumentai? Ar fonde esanti medžiaga, pavyzdžiui, piešia specifiškai tarpukario studento portretą, ar piešia sovietinio inteligento piešinį? Ar tai, kad dokumentai kelia daugybę klausimų, rodo gausaus fondo tyrimams plačias galimybes?

Tyrimas parodė, kad A. Gučo fonde yra dokumentų, kurie gali prisidėti ir prie įvairių temų ir istorinių laikotarpių tyrimų. Žinoma, kalbama apie dokumentų fragmentus. A. Gučas didžiąją savo gyvenimo dalį praleido dirbdamas psichologijos srityje, todėl jo fonde aptinkama daugybė dokumentų, galinčių prisidėti prie psichologijos istorijos tyrimų. Kitas nemažas blokas dokumentų yra susijęs su Lietuvos aukštosiomis mokyklomis, kiti dokumentai – fragmentiški, galintys prisidėti prie įvairių XX–XXI a. pirmojo dešimtmečio istorijos tyrimų.

Be to, atsižvelgiant į tai, kad bene didžioji A. Gučo fonde esančių dokumentų dalis apima sovietų okupacijos Lietuvoje periodą, manoma, kad fondas žiūrint plačiai gali prisidėti prie sovietmečio istorijos tyrimų, ieškant atsakymų, pavyzdžiui, į tokius klausimus: Kaip sovietinėje sistemoje veikė mokslas (šiuo atveju – psichologija)? Kaip funkcionavo aukštosios mokyklos? Kaip kursavo korespondencija? Ir į daugelį kitų.

ŠALTINIAI

1. [A. Gučo] Gyvenimo ir mokslo eigos aprašymas. Vilnius, 1943 m. vasario 5 d. (VUB RS F142-635).
2. [Alfonso Gučo] Gyvenimo aprašymas, Vilnius, 1944 m. spalio 28 d. (VUB RS F142-635).
3. Aušrinės redakcinė kolegija, 1912 m. fotokopija (VUB RS F142-692).
4. 1941.VI.14 išlydim į tremtį Putvinskių šeimą. Atsiminimai, 1966 m. (VUB RS F142-602).
5. 1974 m. psichologų laidos fotografija, 1974 m. (VUB RS F142-1677).
6. Alfonsas Gučas Cambridg'e ir Oxford'e, 1969 m. (VUB RS F142-642).
7. Alfonsas Gučas. Pastabos, [1936–1975 m.] (VUB RS F142-629).
8. Alfonso Gučo autobiografija, 1945 m. vasario 9 d. (VUB RS F142-635).
9. Juozas Tumas-Vaižgantas, 1895 m. fotokopija (VUB RS F142-1884).
10. Marija Putvinskaitė, 1895 m. fotokopija (VUB RS F142-1883).
11. Prisiminimai apie Antaną Žmuidzinavičių, 1975 m. (VUB RS F142-598).
12. Vilniaus universiteto programos, 1940–1945 m. (VUB RS F142-1812).
13. Vilniaus universiteto Humanitarinių mokslų fakulteto Tarybos posėdžio protokolas Nr. 6, 1940 m. kovo 14 d. (VUB RS F98-VU1, I. 12, 12 a. p).

LITERATŪRA

1. *Alma Mater Vilnensis: Vilniaus universiteto turtai istorijos skersvėjuose (XVI–XXI amžiai)*, Vilnius, 2016.
2. BAGDONAS, Albinas, BUTKIENĖ, Gražina, LAPĖ, Juvencijus, RIMKUTĖ, Eglė. Alfonso Gučo veiklos ir tyrimų apžvalga. *Lietuvos TSR Aukštųjų mokyklų mokslo darbai. Psichologija*, 1989, Nr. 9.
3. BUTKEVIČIENĖ, Birutė, KLINGAITĖ-DASEVIČIENĖ, Nijolė. Universiteto biblioteka ir jos rinkiniai. *Alma Mater Vilnensis. Trumpa universiteto istorija*, Vilnius, 2019.
4. CARCALHO, Sofia Alexandre. *Personal archives as auto/biography: (Re)constructing life narratives through personal archives. Advances in Cultural Heritage Studies, Year 2020. Contributions of the European Students' Association for Cultural Heritage, Oeiers*, 2020, p. 235–252.
5. CHASE, Susan. *Narrative Inquiry: Multiple Lenses, Approaches and Voices. The Sage Handbook of Qualitative Research*, ed. N. K. Denzin, Y. S. Lincoln, California, 2018.
6. GIDDENS, Anthony. *Modernybė ir asmens tapatumas*. Vilnius, 2000.
7. GUČAS, Alfonsas. *Psichologijos raida Lietuvoje (XIX a. pabaiga – XX a. pradžia)*. Vilnius, 1968.
8. HOBBS, Catherine. *Personal Archives. The Character of Personal Archives: Reflections on the Value of Records of Individuals. Archivaria*, 52, p. 126–135.
9. JACIKEVIČIUS, Aleksandras. *Profesorius Alfonsas Gučas: psichologas, humanistas, patriotas. Lietuvos psichologijos amžių sandūroje. Konferencijos, skirtos A. Gučo 90-mečiui, medžiaga*, Vilnius, 1997.
10. MCCracken, Krista. *Creating the Historical Record in Literary and Personal Archives*. Internetinė prieiga: <https://activehistory.ca/2016/04/creating-the-historical-record-in-literary-and-personal-archives/>.
11. Rankraščiai. Internetinė prieiga: <https://biblioteka.vu.lt/istekliai/rankrasciai>.
12. RIMKUTĖ, Eglė. Lietuvos psichologų ugdytojas. *Lietuvos psichologijos amžių sandūroje. Konferencijos, skirtos A. Gučo 90-mečiui, medžiaga*, Vilnius, 1997.
13. RIMKUTĖ, Eglė. *Šimtas metų Lietuvos psichologų ugdytojui prof. A. Gučiui. Psichologija*, 2007, Nr. 36.
14. VINCLOVIENĖ, Loreta. *Asmens fondas kaip siužetas knygai*. Vilniaus universiteto bibliotekos metraštis.
15. ZINKEVIČIENĖ, Julija. *Archyvistikos studijos Vilniaus universitete: raida ir perspektyvos*. Knygotyra, 2012, 59, p. 205–219.

ŠIMTMETĮ PASITINKANT: ŠIAULIŲ „AUŠROS“ MUZIEJAUS – REIKŠMINGOS LIETUVOS ATMINTIES INSTITUCIJOS – RAIDA IR ŠIANDIENOS IŠŠŪKIAI

Virginija Šiukščienė

Šiaulių „Aušros“ muziejus

Summary

The article reviews the history of one of the most significant memory institutions in Lithuania – Šiauliai “Aušros” museum – reveals its contribution to protecting cultural heritage, actualizing historical memory and making it meaningful through museum values. It was founded on March 11, 1923, on the initiative of public officials led by the lawyer Pelikšas Bugailiškis and having never interrupted its activities, “Aušros” museum in 2023 will commemorate the 100th anniversary of its establishment. In the interwar period, “Aušros” museum became one of the most important provincial museums in Lithuania, influencing the development of museology in Lithuania. At that time, expeditions were organized, during which the significant fund of exhibits was accumulated, publishing activities were started (informational books “Šiaulių metraštis”, magazines “Gimtasai kraštas”), expositions were set up, exhibitions were held that corresponded to the context of museology of that time, and the meetings of national museologists were organized. During the Soviet times, when “Aušros” museum, like other museums in Lithuania, became an ideological institution, a quiet dissident life took place in it, which was associated with employees who collaborated or worked in the museum even since the pre-war or first post-war years. The presence of these people in the museum suppressed the Soviet ideology and helped to maintain the pre-war creative spirit. In 1953, the museum was transferred to the Ministry of Culture of the Republic of Lithuania and the house of lawyer K. Venclauskis was assigned to the museum. In 1966, the building established on Aušros al. was returned, in 1967, Žaliūkiai village windmill was handed over, and in 1976, Photography Museum was handed over, which owned branches in the surrounding districts. The Revival brought many changes to “Aušros” museum: the structure of the museum was reorganized, the Bicycle, Radio and TV museums, Ch. Frenkel's villa were transferred to it as well as new expositions were redesigned and created. Today, “Aušros” museum is one of the largest museums in Lithuania in terms of its structure and museum collections (277,054 exhibits). Having implemented investment projects financed by the EU and the Government of the Republic of Lithuania, the museum has created high-quality new museum spaces in Chaim Frenkel villa-museum, Žaliūkiai village miller's homestead-museum, Photography Museum, the Venclauskiai house-museum, Šiauliai History Museum and provides modern museum services.

Keywords: Šiauliai “Aušros” museum, Šiauliai Local Lore Society, Lithuanian museology, Local Lore, Pelikšas Bugailiškis.

Santrauka

Straipsnyje apžvelgiama vienos iš reikšmingiausių šalyje atminties institucijų – Šiaulių „Aušros“ muziejaus – istorija, įvertinamas jo indėlis saugant kultūros paveldą, aktualizuojant istorinę atmintį, įprasminant ją muziejinėmis priemonėmis. Visuomenininkų, vadovaujamų teisininko Pelikso Bugailišio, iniciatyva įkurtas 1923 m. kovo 11 d., niekada nenutraukęs savo veiklos, „Aušros“ muziejus 2023 m. minės įkūrimo 100-metį. Tarpukariu „Aušros“ muziejus tapo vienu svarbiausių provincijos muziejų Lietuvoje, dariusių įtaką muziejininkystės raidai šalyje. Tuo metu organizuotos ekspedicijos, per kurias sukauptas eksponatų aukso fondas, pradėta leidybinė veikla (informacinės knygos „Šiaulių metraštis“, žurnalai „Gimtasai kraštas“), įrengtos ekspozicijos, rengtos parodos, atitinkančios to meto muziejininkystės kontekstą, organizuoti šalies muziejininkų suvažiavimai. Sovietmečiu „Aušros“ muziejui, kaip ir kitiems šalies muziejams, tapus ideologine įstaiga, joje vyko ir tylus disidentinis gyvenimas, kuris buvo siejamas su darbuotojais, bendradarbiavusiais ar dirbusiais muziejuje dar nuo prieškario ar pirmųjų pokario metų. Šių žmonių buvimas muziejuje prislopino sovietinę ideologiją, padėjo išlaikyti prieškario kūrybinę dvasią. 1953 m. muziejus buvo perduotas LR kultūros ministerijai ir jam paskirtas advokato K. Venclauskio namas, 1966 m. grąžintas pastatas Aušros al., 1967 m. perduotas Žalikių malūnas, o 1976 m. – Fotografijos muziejus, jam priklausė filialai aplinkiniuose rajonuose. Atgimimas atnešė į „Aušros“ muziejų daug permainų: pertvarkyta muziejaus struktūra, jam perduoti Dviračių, Radijo ir televizijos muziejai, Ch. Frenkelio vila, pertvarkytos ir kurtos naujos ekspozicijos. Šiandien „Aušros“ muziejus savo struktūra, muziejiniais rinkiniais (277 054 eksponatai) yra vienas didžiausių muziejų Lietuvoje. Įgyvendinęs ES ir LR Vyriausybės finansuojamus investicinius projektus, sukūrė naujas kokybiškas muziejines erdves Chaimo Frenkelio viloje-muziejuje, Žaliūkių malūnininko sodyboje-muziejuje, Fotografijos muziejuje, Venclauskių namuose-muziejuje, Šiaulių istorijos muziejuje ir teikia modernias muziejines paslaugas.

Raktiniai žodžiai:

Šiaulių „Aušros“ muziejus, Šiaulių kraštotyros draugija, Lietuvos muziejininkystė, kraštotyra, Peliksas Bugailiškis.

Artėjantis šimtmetis – gera proga atsigręžti į Šiaulių „Aušros“ muziejaus – vienos reikšmingiausių Lietuvos atminties institucijų – istoriją, išskirti svarbiausius jo raidos aspektus ir aptarti šiandienos iššūkius, kylančius atminties institucijoms ir išskirtinai – Šiaulių „Aušros“ muziejui, įkurtam penktaisiais Lietuvos nepriklausomybės metais ir niekada nenutraukusiam savo veiklos, šiandien vienam didžiausių ir aktyviausiai veikiančių Lietuvos muziejų.

Straipsnyje remiamasi „Aušros“ muziejaus įkūrimo iniciatoriaus Pelikso Bugailišio (1883–1965) teoriniais samprotavimais muziejininkystės tema, skelbtais to meto periodikoje, atsiminimuose, jo praktine veikla, leidiniais apie „Aušros“ muziejų, Lietuvos muziejininkystę, pastarųjų metų „Aušros“ muziejaus veiklos ataskaitomis, kitais muziejaus veiklos dokumentais.

1919 m. spalio 10 d. priimtu Savivaldybių įstatymu savivaldybių kompetencijai tarp kitų buvo priskirta veikla „apšvietos globojimas: mokyklų ir knygynų steigimas ir užlaikymas, muziejų bei liaudies namų kūrimas, scenos ir dainos bei kitokių kultūros draugijų ir įstaigų palaikymas, įvairių paskaitų ar kursų žmonių apšvietimui pakelti organizavimas ir t. t.“¹ 1922 m. žemės reforma, kaimų skirstymasis į vienkiemius, kaimo būtovės kaita, unifikuotų pramonės gaminių plitimas skatino fiksuoti esančią realybę, rinkti nykstančius buitines daiktus. Jaunoje nepriklausomoje valstybėje aktualios buvo tautinio auklėjimo, patriotiškumo, pasididžiavimo savo valstybe nuostatos. Šie veiksniai ir aplinkinių šalių – Lenkijos, Vokietijos, Švedijos, Rusijos – patirtis skatino steigti Lietuvoje regioninius muziejus. XX a. 3–4 deš. muziejai įkurti daugiau nei pusėje apskričių centrų (13 iš 20). Iš dabar veikiančių maždaug 40 savivaldybių kraštotyros muziejų ketvirtadalis savo istoriją skaičiuoja nuo tarpukario. Daugumos muziejų iniciatoriai ir steigėjai buvo ne savivaldybių institucijos, o visuomeninės draugijos ar privatūs asmenys. Iki 1940 m. susidarė Lietuvos regioninių muziejų tinklas, susiformavo regioninės muziejininkystės tradicija. Šis reiškinys vertintinas kaip atsikuriančios tautinės valstybės ir savivaldybių kultūrinės brandos rezultatas².

Ne išimtis buvo ir Šiauliai – vienas iš tuometinių apskričių centrų. Muziejaus įsteigimas Šiauliuose ir jo veikla beveik 30 metų neatsiejamai susijusi su teisininko, visuomenininko P. Bugailišio vardu, kuris šiandien vertinamas ne tik kaip Šiaulių „Aušros“ muziejaus ir Šiaulių kraštotyros draugijos įsteigimo iniciatorius, ilgametis globėjas, bet ir *pagrindinis kraštotyros regioninio visuomeninio judėjimo ir kraštotyros muziejų koncepcijos ideologas*³.

1. Šiaulių „Aušros“ muziejaus įkūrimo iniciatorius
Peliksas Bugailiškis. 1931 m. Fot. Česlovas Liutikas*

*Fotografijos iš Šiaulių „Aušros“ muziejaus rinkinių

¹ Laikinosios Vyriausybės Žinios, Kaune, 1919 m. spalio 28 d., p. 2, prieiga per internetą: <https://www.epaveldas.lt/preview?id=C10000143886-1919-Nr.14>, žiūrėta 2022-10-17.

² LUKOŠEVIČIUS, O. Savivaldybių regioniniai muziejai: raida ir asmenybės. Lietuvos muziejų rinkiniai, 2010 Nr. 9. XIII mokslinė konferencija „Lietuvos muziejininkystė: raida ir asmenybės“, p. 24–32.

³ KERŠYTĖ, N. Lietuvos muziejai iki 1940 metų, Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, 2003, p. 143.

P. Bugailišio supratimu, muziejus <...> paprastai civilizuotame pasauly vainikuoja kultūrinę veiklą. <...> Gyvai ir prieinamai tam tikrų daiktų, aiškinamų lentelių, diagramų, nuotraukų, škicų kompleksais vaizduodamas jam artimą ir pažįstamą aplinkumą, įvairius gamtos bei visuomenės reiškinius, jis sužadina žmogaus mintį, verčia ją galvoti, ieškoti tiesos, priežastingumo sąsajos⁴.

Prie tokios muziejaus sampratos P. Bugailišis ėjo nuosekliai, atkakliai siekdamas Šiauliuose įkurti sėkmingai veikiantį patrauklų muziejų.

Pirmieji žygiai muziejaus reikalais Šiauliuose buvo pradėti dar 1920 m., kai susibūrusios Šiaulių viešojo knygyno ir muziejaus komisijos nariai, tarp kurių buvo ir P. Bugailišis, žurnale „Sietynas“ paskelbė atsišaukimą. Tačiau visuomenė, neatsipeikėjusi dar po karo smūgių, be to, iš karto patekusi į neįprastą, dar naują nepriklausomo gyvenimo kūrybą, pirmon galvon buvo susirūpinusi savo buities pagrindų statymu. Taigi ir kraštotyros, ir muziejaus reikalas buvo dar nepribrendęs ir menkai teįsisąmonintas, juoba kad ir jo realizavimas negalėjo dar laukti didesnės paramos iš savivaldybių bei valstybės, o turėjo remtis kuria nors visuomenine baze. Ją galėjo būti anuomet tik tam tikra draugija atitinkamos veiklos darbuotojams suburti ir medžiaginiams resursams kaupti⁵.

1922 m. „Sietyne“ P. Bugailišis jau kėlė vietos muziejų būtinumo klausimą ir apibrėžė jų reikšmę: Vietos muziejai turi tą ypatybę, kad jie labiau surišti su savo apygarda ne tik mechanškai, bet ir vidujiniai. Jo [muziejaus – aut. past.] branduolį sudaro vietinio pobūdžio rinkiniai, kurie yra artimesni, suprantamesni vietos žmonėms. Jis lengviau yra papildomas naujais rinkiniais, <...>. <...> Pagaliau, labiau juo bus suinteresuoti patys] vietos gyventojai, su juo arčiau susirišę ir gyviau dėsį jo padidininui, ar tai aukodami, ar suteikdami jam laikinai savo rinkinius ar atskirus daiktus palaikymui⁶. Ten pat P. Bugailišis projektuoja muziejų struktūrą. Jo manymu, muziejuje turi būti gamtos, geografijos ir etnografijos, istorijos ir visuomenės, darbo skyriai.

2. Pirmoji „Aušros“ muziejaus ekspozicija pastate Maišo gatvėje. Apie 1932 m. Fot. Česlovas Liutikas

⁴ BUGAILIŠKIS, P. Dėl mūsų tautinės kultūros stagnacijos (Keletas pastabų mūsų kraštotyros reikalui). Įdomus mūsų momentas, 1939 gruodžio 4, Nr. 43.

⁵ BUGAILIŠKIS, P. Gyvenimo vieškeliais: medžiaga istorijai, Šiauliai: Šiaulių „Aušros“ muziejus, 1994, p. 362.

⁶ BUGAILIŠKIS, P. Užmirštoji kultūros pozicija. Sietynas, 1922, Nr. 2, p. 3–4.

1923 m. Šiaulių apskrities valdyba, minėdama pirmojo lietuviško laikraščio „Aušra“ 40-metį, ir pritardama P. Bugailišio iniciatyvai, įsteigė muziejų ir pavadino jį tuo pačiu vardu. Pirmuosius kelerius metus muziejus didesnės veiklos neišvystė. 1927 m., turėdamas tikslą <...> *atgaivinti Šiaulių apskrities savivaldybės 1923 m. kovo 11 d. aktu įsteigtąjį, bet greit apmirusį „Aušros“ muziejų*⁷, P. Bugailišis su bendraminčiais įkūrė Šiaulių kraštotyros draugiją. Kraštotyros objektą P. Bugailišis suprato tradiciškai – kaip krašto, tėviškos gamtos, istorijos, etnografijos, liaudies meno, tautosakos ir lietuvių kalbos tyrinėjimus, kaip svarbią pažintinę ir ideologinę atramą, kuriant tautinę valstybę. Tuo metu kraštotyros sąjūdžiui išplitus visoje Lietuvoje, nebuvo centrinės vienijančios institucijos. P. Bugailišiui tinkamiausia atrodė steigti kraštotyros draugijų sąjungą. Pavyzdžiui jis nurodė Lenkijos kraštotyros draugiją, kuri 1933 m. turėjo 94 skyrius su 11 299 nariais⁸, leido periodinį leidinį ir išlaikė daugelį provincijos muziejų. Lietuvoje prie 1919 m. įsteigtos Valstybės archeologijos komisijos (toliau – VAK) planuota sudaryti Centrinę tėvynės komisiją ar Tėvynės, krašto pažinimo ir senovės paminklų mylėtojų draugiją. Tačiau šie sumanymai nebuvo įgyvendinti. Dėl lėšų trūkumo ir nepakankamo valdžios dėmesio kultūros palikimo globos problemoms 1925 m. VAK nariai atsistatydino. Dalis jų įsteigė Lietuvos kraštotyros draugiją, turėjusią tirti krašto gamtą ir istoriją, leisti periodinį leidinį „Mūsų kraštas“. Tačiau draugija gyvavo tik popieriuje, o 1938 m. buvo likviduota. Tuo tarpu Šiaulių kraštotyros draugija su P. Bugailišiu priešakyje atliko idėjinio vedlio vaidmenį: inicijavo tris Lietuvos muziejininkų ir kraštotyrininkų suvažiavimus: 1928, 1933, 1935 m., 1934–1943 m. leido žurnalą „Gimtasai kraštas“ – pirmąjį periodinį leidinį, skirtą kraštotyros ir muziejininkystės problemoms.

Pagrindinis kraštotyros draugijų siekis buvo kraštotyros muziejų steigimas. *Kolektyvinis tos ar kitos srities bei mėgėjų bendradarbiavimas savo kraštui pažinti, jį geriau ištirti, dalinimasis jo išdavomis su visuomene per muziejų – ir yra kraštotyros visuomeninio darbo turinys bei koncepcija*⁹, – teigė P. Bugailišis. Nusistovėjo tokia muziejų organizavimo schema: suburiama draugija muziejui įkurti, jo veiklai plėtoti organizuojami muziejų komitetai iš visuomenės narių. Muziejų ir draugijų veikla buvo neatsiejama.

Kadangi nesilaikyta muziejų tipologijos apibrėžtumo ir prioritetiniais pasirinkti etnografiniai tyrinėjimai, Lietuvoje susipainiojo kraštotyros ir etnografijos muziejų tipai. Anot P. Bugailišio, *muziejų tipas dėl jų trumpo dar amžiaus nėra nusistovėjęs*¹⁰. Jo supratimu, kraštotyros muziejus yra *švietimo bei mokslo tiriamoji įstaiga*¹¹, o svarbiausias kraštotyros muziejų tikslas – liaudies būtovės, kuri yra etnografijos mokslo objektas, tyrinėjimas. Kraštotyros muziejui privalu domėtis šiomis liaudies būtovės sritimis: 1) žaliava, maisto aprūpinimu; 2) žemės ūkiu; 3) maistu ir gėrimais, jų laikymu, gaminimu; 4) žaliavos apdirbimu ir amatais (liaudies technika); 5) saugumo ir gyvenimo patogumų reikalais; 6) transportu ir susisiekimu; 7) visuomenine ir dvasine būkle: žmonių santykiais, tikyba, papročiais, muzika, prekyba; 8) liaudies menu. Vietos gamtos ir politinės istorijos tyrinėjimus jis laikė antraeilais¹².

⁷ BUGAILIŠKIS, P. Gyvenimo vieškeliais..., p. 363.

⁸ P. B-is [BUGAILIŠKIS, P.]. Kraštotyra ir visuomenė. Gimtasai kraštas, 1936, Nr. 1, p. 58.

⁹ BUGAILIŠKIS, P. Dėl mūsų tautinės kultūros...

¹⁰ BUGAILIŠKIS P. Provincijos muziejai ir jų būklė. Gimtasai kraštas, 1935, Nr. 3–4 (7–8), p. 390.

¹¹ Kraštotyros muziejų darbo taisyklės. Projektas, ŠAM, IA.

¹² BUGAILIŠKIS, P. Kraštotyros muziejai ir jų uždaviniai. Gimtasai kraštas, 1935, Nr. 3–4 (7–8), p. 386–387.

„Aušros“ muziejus 1928 m. buvo perduotas Šiaulių kraštotyros draugijai. *Draugija pasiryžo sudaryti iš jo ne tik senovės liekanų saugotoją, bet ir tikrą mokslo įstaigą, kurioje jos lankytojai, ekskursininkai, jų vadovai ir šiaip tyrėjai, rastų juo daugiau ir juo įvairesnės medžiagos ir literatūros rūpinimais klausimais*¹³. Apsibrėžtas ir muziejaus veiklos arealas: *Muzėjus veikia Žemaičių krašto ir Lietuvos Šiaurės Vakarų plotu*¹⁴. Pirmuoju muziejaus vedėju tapo Česlovas Liutikas (1903–1984). Prasidėjo muziejaus klestėjimo metas. Muziejaus struktūra buvo stereotipinė, jos pagrindas – etnografijos, archeologijos, istorijos ir gamtos rinkiniai ir skyriai, kurie leido kurti monografinę ekspoziciją. Į muziejaus rinkinių kaupimą siekta įtraukti visuomenę. Tuo tikslu buvo išleistas atsišaukimas „Rikime Šiaulių „Aušros“ muziejui senienas“ (1929) ir Tautos senienoms rinkti programa (1933), organizuotos Muziejaus dienos. Šiaulių „Aušros“ muziejaus dienų, vykusių 1928 m. spalio 9–10 d., proga buvo išleisti rėmėjo aukotojo bilietai su šūkiiais *Pažink savo kraštą, Gerbk senovę*.

P. Bugailišio iniciatyva pradėtos rengti ekspedicijos, per kurias kauptos muziejinės vertybės ir aprašomoji medžiaga, propaguota muziejaus veikla. Nuo 1930 m. kasmet buvo organizuojama po 15–30 įvairios trukmės tokių etnografinių ekspedicijų ir išvykų. P. Bugailišis pats betarpiškai jose dalyvaudavo: ekspedicijas derindavo su savo tiesioginiu teisėjo darbu, išnaudodavo pertraukas tarp išvažiuojamųjų teismo posėdžių. Dviejose ekspedicijose dalyvavo europinio lygio etnologas Sigurdas Eriksonas, Stokholmo Nordiska muziejaus darbuotojas¹⁵. Muziejus organizavo ir archeologines ekspedicijas, kurioms vadovavo nuo 1928 m. su muziejumi bendradarbiavęs archeologas Balys Tarvydas (1897–1980). Per ekspedicijas buvo sukaupta apie 70 % muziejaus rinkinių: vertingiausia etnografijos rinkinių dalis, archeologijos eksponatų rinkinys, etnografinis archyvas (brėžiniai, planai, fotografijos, iš viso 89 bylos, 15 851 p.), fotonegatyvų fondas. Buvo išleistos 22 anketos etnografinėms vertybėms, istorinei medžiagai rinkti ir aprašyti.

Būdamas muziejininkas savamokslis, vis dėlto P. Bugailišis šį darbą dirbo su išmanymu ir kompetencija. Jis nuolat kėlė klausimą dėl tikslaus tyrimo metodo taikymo etnografinėse ekspedicijose. P. Bugailišiui buvo svarbu, kad visi ekspedicijų dalyviai vienodai suvoktų tikslą ir laikytųsi keliamų reikalavimų. Apie tai buvo kalbama planuojant ir ruošiantis vasaros ekspedicijoms¹⁶.

Ir šiandienos akimis žiūrint, tenka stebėtis, koks tinkamas metodas (aprašymas, fotografavimas, matavimas) buvo pasirinktas etnografinėse ekspedicijose medžiagai kaupti, kaip detalai ir tiksliai viskas atlikta. Tokiu būdu per ekspedicijas surinktas etnografinis archyvas tapo neįkainojama medžiaga etnologijos, istorijos ir kitų mokslų studijoms. 2006 m. Lietuvos nacionalinė UNESCO komisija ir Lietuvos nacionalinis komitetas „Pasaulio atmintis“ Šiaulių „Aušros“ muziejaus etnografinį archyvą, kurį surinko ir suformavo P. Bugailišis ir jo bendražygiai, pripažino nacionalinės reikšmės dokumentinio paveldo objektu ir įtraukė į UNESCO programos „Pasaulio atmintis“ Lietuvos nacionalinį registrą.

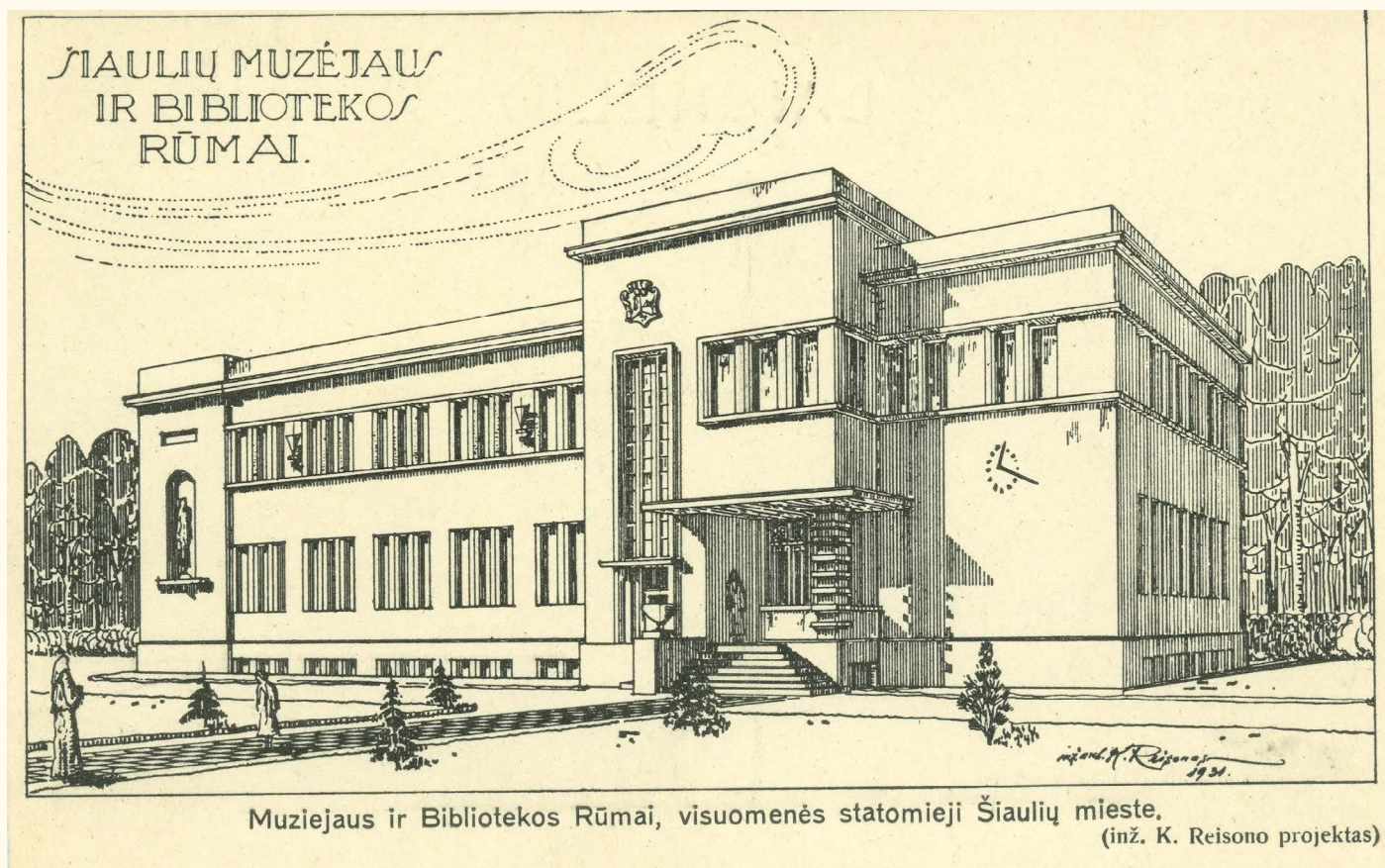
¹³ „Aušros“ muziejus Šiauliuose, Jaunimas, 1928, Nr. 5, p. 104.

¹⁴ Ten pat.

¹⁵ Šiaulių „Aušros“ muziejaus kronika 1930–1939 m., sud. V. Šiukščienė, Šiauliai: Šiaulių „Aušros“ muziejus, 1998, p. 10.

¹⁶ Ten pat, p. 91–93.

Kadangi muziejaus veikla plėtėsi, daugėjo eksponatų, o muziejaus pastatas nebuvo pritaikytas muziejinei veiklai, 1930 m. buvo nutarta statydintis muziejaus rūmus. 1931 m. vasario 12 d. Šiaulių miesto Taryba leido miesto parke, šalia buvusių grafų Zubovų rūmų, prie Aušros alėjos, statyti muziejaus ir bibliotekos rūmus ir sutiko garantuoti muziejaus numatomą gauti 150 000 Lt paskolą 10 metų¹⁷. Planuota statybų sąmata – 260 000 Lt. Kreiptasi į visuomenę, JAV lietuvius dėl lėšų rinkimo muziejaus ir bibliotekos rūmų statybai. Surinkta apie 40 000 Lt. Buvo iškilmingai padėtas kertinis akmuo. Pradėtą darbą nutraukė išrinkta nauja miesto valdžia, muziejui paskyrusi pastatytos naujos mokyklos Aušros al. antrą aukštą, pusrūsį ir palėpę. P. Bugailiškis protesto ženklan atsistatydino iš miesto Tarybos.

3. Šiaulių „Aušros“ muziejaus ir bibliotekos rūmai. Projektas. Architektas Karolis Reisonas. 1931 m.

¹⁷ LR Šiaulių miesto valdybos Bendrojo skyriaus 1931 m. vasario 14 d. raštas Šiaulių kraštotyros draugijai Nr. 1098, ŠAM, IA Nr. 39/5/1/13.

1933 m. gegužės 15 d. paskirose patalpose pastate Aušros al. atidaryta nauja muziejaus ekspozicija, kuri buvo sukurta laikantis tradicinių kolekcinio eksponavimo principų, sudarant rinkinių rūšis atitinkančias struktūras ir naudojant naujesnį – interjerinį – eksponavimo būdą. Naujosios muziejaus patalpos leido ne tik išplėsti ekspoziciją, bet ir pradėti naują veiklą – rengti parodas: 1930 m. surengta liaudies meno dirbinių, 1933 m. – 1863 m. sukilimo, kunigo Antano Rimavičiaus skulptūrų, 1934 m. – senovės knygų, 1936 m. – senovės meno, 1939 m. – „Vilniaus“ ir kitos parodos. Muziejaus eksponatai buvo rodomi Pasaulinėse parodose – 1937 m. Paryžiuje ir 1939 m. Niujorke.

4. „Aušros“ muziejaus atidarymas pastate Aušros alėjoje.

Centre stovi Vytauto Didžiojo karo muziejaus įkūrėjas generolas Vladas Nagevičius ir „Aušros“ muziejaus vedėjas Česlovas Liutikas. 1933 m. gegužės 15 d. Fot. nežinomas

5. „Aušros“ muziejaus ekspozicijos fragmentas pastate Aušros alėjoje.
1933 m. Fot. Pelikšas Bugailiškis

P. Bugailišio iniciatyva buvo pradėta ir leidybinė veikla: 1930–1938 m. Šiaulių kraštotyros draugija ir muziejus leido „Šiaulių metraštį“ – informacines statistines knygas apie Šiaulių miestą ir apskritį, 1934–1943 m. – jau minėtą „Gimtąjį kraštą“. 1937 m. muziejus turėjo 7 979 muziejines vertybes, iš jų 6 580 etnografinės¹⁸, biblioteką ir archyvą. Kartu su Šiaulių kraštotyros draugija įsteigė Tautosakos centrą, kuris Vytauto Didžiojo universiteto tautosakos komisijai surinko apie 1 110 vnt. tautosakos tekstų. „Aušros“ muziejus tapo didžiausiu ir geriausiai tvarkomu provincijos muziejumi.

Visoje Lietuvoje kuriantis kraštotyros muziejams, lietuvių tautiškumo aspiracijos skatino kurti Tautos muziejų, kuris turėjo atlikti ir centrinio šalies muziejaus vaidmenį.

1926 m. buvo baigta M. K. Čiurlionio galerijos statyba. Nuo to laiko ji tapo Lietuvos muziejininkystės centru, tęsė iširusios VAK pareigas, globojo provincijos muziejus. Galerijos direktorius Paulius Galaunė provincijos muziejus vertino kaip *laikiną apsireiškimą*, reikalingą tam, kad surinktų muziejines vertybes būsimam nacionaliniam muziejui. Jo manymu, provincijos muziejuose turėjo likti tik vietinės reikšmės muziejinės vertybės. Vakarų Europoje tuo metu vyko atvirkštinis – muziejų decentralizacijos – procesas: buvo kuriami įvairių tipų muziejai, tad noras koncentruoti muziejines vertybes viename muziejuje buvo žingsnis atgal – sugrįžimas į enciklopedinius praeities muziejus.

1936 m. Lietuvos Seimui paskelbus Vytauto Didžiojo muziejaus įstatymą ir 1937 m. Lietuvos švietimo ministrui patvirtinus Vytauto Didžiojo kultūros muziejaus (toliau – VDKM) statutą, būtent VDKM tapo centriniu valstybiniu Lietuvos meno ir kultūros muziejumi ir centrine valstybine Lietuvos muziejų, kultūros palikimo globos įstaiga, muziejams skirstančia valstybės išdo lėšas. 1937 m. lėšos muziejams buvo paskirstytos su sąlygomis. „Aušros“ muziejus turėjo atiduoti kadaise VAK surinktas muziejines vertybes, kurios priklausė VDKM, kaip VAK teisių ir turto perėmėjui; buvo pareikalauta, kad muziejines vertybes „Aušros“ muziejus rinktų tik savo regione. 1938 ir 1939 m. VDKM išskirstė muziejams 20 ir 30 tūkst. Lt, atsižvelgdamas į jų veiklos reikmes bei daugiau remdamas muziejinių vertybių rinkimą ir tvarkymą. Tais metais daugiausia lėšų gavo „Aušros“ muziejus (3 720 ir 7 700 Lt), kuris buvo didžiausias ir geriausiai besitvarkantis muziejus Lietuvoje. Tiesa, 1940 m. jam teko mažiausiai lėšų – 900 Lt. Manoma dėl to, kad „Aušros“ muziejus ir jo organizatorius P. Bugailišis siekė savarankiškumo ir panašaus vaidmens, kokį turėjo VDKM¹⁹.

P. Galaunės ir P. Bugailišio siekiai ir darbai ne visuomet sutapdavo, nors su <...> *Peliksiu Bugailišiu P. Galaunė siejo ir bendro darbo interesai, ir asmeniška bičiulystė. P. Galaunė jautė dvasinį artumą P. Bugailišiui, tokiam pat muziejinio darbo fanatikui, kaip ir jis pats. Tai juos sujungė: „Su P. Bugailišiu susipažinau, kai buvo steigiamas Šiauliuose kraštotyros muziejus. <...> Kraštotyriniam ir muziejiniam darbui P. Bugailišis buvo atsidavęs visa širdimi*²⁰. P. Bugailišis dažnai kviesdavo P. Galaunę konsultuoti, aplankydavo jį būdamas Kaune.

¹⁸ Šiaulių kraštotyros draugijos dešimtmetis (P. Bugailišio pranešimas 1937.IX.25 jos sukakties minėjimo posėdy). Gimtasai kraštas, 1937, Nr. 2–4, p. 165.

¹⁹ KERŠYTĖ, N. Lietuvos muziejai... p. 121.

²⁰ ŽEMAITYTĖ, Z. Paulius Galaunė, Vilnius: Vaga, 1988, p. 142–143.

P. Galaunę, P. Bugailiškį ir kitus kraštotyros muziejų organizatorius švedų skansenas įkvėpė steigti Lietuvoje tėviškės (oro) muziejus. Skansenas laikytas idealiu kraštotyros muziejumi. Manyta, jog tokiam muziejuje stebėtojas be didelių pastangų *įgis supratimą apie senovės daiktų reikšmę*, nes jie bus rodomi natūralioje aplinkoje.

P. Galaunės įsitikinimu, skanseną steigti galėjo tik VDKM. 1937 m. prasidėjo organizaciniai darbai, vietos paieškos. Tačiau politiniai ir socialiniai pokyčiai Lietuvoje jo įkūrimą atidėjo dar trims dešimtmečiams. Tuo metu nei vienam Lietuvos muziejui, tarp jų ir „Aušros“, nepavyko persitvarkyti į skanseną, nors pastangas P. Bugailiškis dėjo nemenkas. Dar 1938 m. laikraštyje „Įdomus mūsų momentas“ jis rašė: <...> *metai atgal paskelbtame Šiaulių miesto statybos penkmečio plane šalia kitų viešų pastatų nei žodžiu nepaminėta nei muziejaus statyba, nei tėviškės muziejaus įrengimas. Taigi, jų net programoje, ateities perspektyvoje ar ideale neturima kuomet Šiauliams kaimyniniai miestai, laikomi, berods, kultūriniu atžvilgiu, palyginti su Šiauliais, atlikuoniai (Telšiai ir Panevėžys) – vienas jau turi pasistatęs muziejų, kitas jau statosi, nors ir žymiai mažiau turėdami apsaugotino bei eksponuotino muziejinio turto*²¹.

Atkakliai siekdamas P. Bugailiškis antrą kartą pasiekė, kad Šiauliuose būtų pradėtas projektuoti muziejus. Numatyta muziejaus vieta tuometiniame miesto pakraštyje, nes kartu projektuotas ir Oro muziejus. Apie P. Bugailiškio planus statyti skanseną Šiauliuose liudija įrašai etnografinio archyvo bylose. Prie kai kurių pastatų brėžinių nurodyta, kad jie yra numatyti projektuojamam Oro muziejui. Muziejaus projektavimo darbai prasidėjo 1939 m. pavasarį. Projekto autorius – kaunietis architektas Jurgis Okunis. Muziejaus archyve saugomas J. Okunio susirašinėjimas su P. Bugailiškio ir tuometiniu muziejaus direktoriumi Stasiu Vaitkumi (1907–1989) muziejaus projektavimo klausimais. J. Okuniui pristačius eskizinį projektą, P. Bugailiškis pareiškė pastabų ir paprašė padaryti kai kurių pakeitimų. Nuspręsta projektą parodyti pripažintiems šios srities specialistams – švedams²². Muziejaus projekto eskizai buvo nusiųsti Stokholmo miesto istorijos muziejaus direktoriui Sigurdui Curmanui, gautas atsakymas su patarimais²³.

P. Bugailiškis kreipėsi į miesto savivaldybę, kad „Aušros“ muziejaus statybos kaštai – 200 tūkst. Lt – būtų įtraukti į bendrą 1940 m. miesto biudžetą²⁴.

Iki 1940 m. projektas buvo taisomas ir derinamas, 1940 m. rugsėjo 25 d. P. Bugailiškis pranešė J. Okuniui: *Papild. projektas gautas iš T. statybos Dep-to ir mano akyvaizdoje patvirtintas. Tą pačią dieną parvežus planą į Šiaulius, šiandieną jis jau pradedamas vykdyti. Numatoma, kad pamatus šį rudenį padarys*²⁵. Deja, ir antrasis mėginimas pastatyti Šiauliuose muziejų kartu su skansenu dėl nepalankiai susiklosčiusių istorinių įvykių baigėsi nesėkmingai.

²¹ BUGAILIŠKIS, P. Dėl mūsų tautinės kultūros stagnacijos (Keletas pastabų mūsų kraštotyros reikalu).

Įdomus mūsų momentas, 1938 lapkr. 27, p. 3.

²² P. Bugailiškio laiškas J. Okuniui. Šiauliai, 1939 m. birželio 21, ŠAM, IA, Nr. 39/5/7/2.

²³ Prof. Sigurdo Curmano laiškas P. Bugailiškio. Stokholmas, 1939 m. birželio 8 d., ŠAM, IA, Nr. 39/5/7/33-36.

²⁴ P. Bugailiškio raštas Šiaulių miesto savivaldybei, 1939 m. rugpjūčio 7 d., ŠAM, IA, Nr. 39/5/7/25.

²⁵ P. Bugailiškio laiškas J. Okuniui, 1940 m. rugsėjo 25 d., ŠAM, IA, Nr. 39/5/7/12.

P. Bugailiškis didelį dėmesį skyrė ir kasdieniam muziejiniam darbui. Daug neaiškumų kildavo vertinant muziejinės vertybes, nebuvo vieningų jų atrankos kriterijų, dokumentavimo metodikos. Šie klausimai buvo aptariami III Lietuvos muziejininkų ir kraštotyrininkų suvažiavime, Švietimo ministerijai pasiūlyta rengti kursus muziejininkams. Nuo 1936 m. kraštotyros muziejų rinkiniai pradėti tvarkyti geriau. VDKM teikė muziejams metodiką, instrukcijas, standartines inventorines knygas, rūpinosi, kad jie vienodai tvarkytų muziejinių vertybių apskaitą. „Aušros“ muziejus VDKM paramą vertino kritiškai: jis *uždėjo prievolę* ir susiaurino teises. „Aušros“ muziejus pats kūrė muziejinių vertybių dokumentavimo metodiką, pasitelkęs garsių Lenkijos, Latvijos, Šveicarijos, Suomijos, Švedijos, Prancūzijos, Vokietijos muziejų patirtį. Šiuose muziejuose lankėsi P. Bugailiškis, skatino tai daryti ir kolegas. „Aušros“ muziejaus sukurta darbo metodika rėmėsi Panevėžio ir kiti kraštotyros muziejai. Nuo 1938 m. „Aušros“ muziejus dirbo pagal mokslinio darbo metodus. Jau Muziejaus statuto projekte, rengtame P. Bugailiškio, muziejus apibūdinamas *kaip mokslo ir švietimo įstaiga*²⁶. Todėl visiškai suprantami muziejaus siekiai tapti Tarptautinės Europos etnologų ir folkloro sąjungos Upsaloje nariu bei įgyti mokslo įstaigos ir muziejininkystės centro statusą. Ypatingą reikšmę P. Bugailiškis teikė moksliniam muziejinės medžiagos tvarkymui: *Mokslinė muziejaus bei draugijos veikla, kai nebuvo kvalifikuotų muziejininkų bei kraštotyrininkų, taip pat ir dėl labai ribotų lėšų, negreit priėjo prie tikslesnio mokslinio tiriamojo darbo. Priėjo eita tik palaipsniui, savarankiško, atkaklaus darbo ir gyvenimiško patyrimo keliu. Dėl to didžiausias dėmesys buvo kreipiamas medžiagos rinkimui ir jos paruošimui moksliniam darbui.*²⁷ Konkuravimas su VDKM ir mokslo įstaigos statuso siekimas atvėrė naujų perspektyvų pirmaisiais sovietiniais metais – 1940 m. įsteigus Lietuvos SSR mokslų akademiją, „Aušros“ muziejus (kartu su „Gimtojo krašto“ žurnalu), kaip atitinkantis mokslo įstaigos reikalavimus, buvo perduotas jos žinion. Tai buvo išskirtinis atvejis Lietuvos muziejininkystėje²⁸. Be abejo, tam įtakos turėjo P. Bugailiškio paskyrimas į Mokslų akademijos Etnologijos instituto direktoriaus pareigas. Muziejus tapo šio instituto įstaiga, o 1942 m. buvo perduotas Švietimo valdybos aukštojo mokslo departamentui.

6. Šiaulių „Aušros“ muziejaus perdavimas Lietuvos mokslų akademijai. Antras iš kairės – akademijos prezidentas Mykolas Biržiška, trečias – Mokslų akademijos Etnologijos instituto direktorius Peliksys Bugailiškis. 1941 m. gegužės 11 d. Fot. Stasys Ivanauskas

²⁶ Šiaulių „Aušros“ muziejaus statuto projektas, ŠAM, I-R 9892.

²⁷ BUGAILIŠKIS, P. Gyvenimo ..., p. 397.

²⁸ ŠIUKŠČIENĖ, V. Šiaulių „Aušros“ muziejaus mokslinė veikla. Lietuvos muziejų rinkiniai, 2002 Nr. 1. V mokslinė konferencija „Lietuvos muziejų mokslinė veikla“, p. 11–14.

1943 m. vokiečių valdžia, davusi labai trumpą laiką, įsakė evakuoti „Aušros“ muziejų. Šis darbas buvo suorganizuotas taip, kad muziejus patirtų kuo mažiau nuostolių: Šiaulių mokslo ir meno centrui suteikus piniginę paramą, buvo pagamintos dėžės, į kurias dedami supakuoti eksponatai kartu su jų sąrašu. Dėžės numeruojamos, antspauduojamos, prie kiekvienos pridedamas tekstas lietuvių, rusų ir vokiečių kalbomis su muziejaus adresu ir prašymu jų neatidarinėti be būtino reikalo. Eksponatai buvo išslapstyti daugiau nei 50 vietų po visą Šiaulių apskritį. Taip dalį eksponatų pavyko išgelbėti nuo žūties. Keletas eksponatų slėptuvių buvo subombarduotos, sudegė muziejaus pastatas. Per karą žuvo trečdalis muziejaus eksponatų.

Vertindama „Aušros“ muziejaus veiklą tarpukariu, dr. N. Keršytė padarė išvadą, kad „Aušros“ muziejus ir P. Bugailiškis *nubrėžė kreivę nuo mėgėjiško kraštotyrinio darbo iki mokslinio, kuomet kiti kraštotyros muziejai balansavo būdingame vešiesiems muziejams mokslo ir ideologijos diskurse. Lietuvos muziejininkystės procese Šiaulių „Aušros“ muziejus su kraštotyros draugija vaidino panašų vaidmenį, kaip VSM (Vilniaus senienų muziejus – aut. pastaba) su VLAK (Vilniaus laikinoji archeologijos komisija – aut. pastaba) ir VDKM (Vytauto Didžiojo kultūros muziejus – aut. pastaba)*²⁹.

Po karo prasidėjo „Aušros“ muziejaus egzistavimas be nuolatinių patalpų, ekspozicijų, muziejus buvo tapęs daiktų sandėliu. Laikina muziejaus raštinė buvo įrengta P. Bugailišio name dabartinėje Žemaitės g. (šiandien – „Laiptų galerija“). 1950 m. muziejui buvo paskirta liuteronų evangelikų bažnyčia, buvusi Vilniaus ir Žemaitės gatvių kampe, į kurią buvo suvežti išlikę eksponatai.

1953 m. savo žinion „Aušros“ muziejų perėmė Kultūros ministerija, muziejui buvo paskirtos naujos patalpos – advokato Kazimiero Venclauskio namas. Tuomet prasidėjo naujas muziejinės veiklos, o dar po kelių dešimtmečių ir jo plėtros etapas. 1954 m. muziejaus direktoriumi paskirtas archeologas Julius Naudužas (1929–1989). 1959 m. K. Venclauskio name atidaryta pirmoji pokarinė muziejaus ekspozicija. Kiek pertvarkoma, ji gyvavo iki 1977 m. 1986 m. čia buvo atidaryta pirmoji muziejaus istorijoje dailės ekspozicija. 1991 m. Danutė ir Gražbylė Venclauskaitės tėvų namą padovanojo „Aušros“ muziejui. 1992 m. šis pastatas oficialiai pavadintas Venclauskių namais. 1995 m. atidaryta S. ir K. Venclauskių ekspozicija, nušviečianti garsaus tarpukario advokato ir talentingos aktorės ir režisierės šeimyninį bei visuomeninį gyvenimą. Venclauskių šeimos, išauginusios daugiau nei 100 pamestinukų ir neturtingų vaikų, atminimui muziejaus terasoje 1993 m. atidengta skulptūra „Motinystė“ (skulptorius Antanas Šnaras). 2005 m. namo kieme atidengtas paminklas advokatui Kazimierui Venclauskiui (skulptorius Gintautas Lukošaitis).

1966 m. muziejui buvo grąžintas pastatas Aušros al. 47. Iki 1976 m. šių rūmų salėse buvo rengiamos parodos. 1978 m. čia buvo atidaryta istorijos ir etnografijos ekspozicija (architektas Fridrichas Samukas), kurios didelė dalis buvo skirta sovietmečiui. 1990–1992 m. ekspozicija buvo pertvarkyta, joje įrengti nepriklausomos Lietuvos, 1941–1952 m. rezistencijos ir represijų, atgimimo skyriai. Nuo 2013 m. pastatas vadinasi Edukacijos centras. Jame veikia etnografijos („Valstiečių butis ir būtis“), archeologijos („Šiaulių kraštas nuo seniausių laikų iki XVII a.“) ekspozicijos, o įvykdžius Europos Sąjungos fondų ir Lietuvos kultūros fondo finansuojamus projektus, čia įrengtos tarpukario pradžios mokyklos klasė, amatų mokykla.

²⁹ KERŠYTĖ, N. Lietuvos muziejai..., p. 149.

Parodų rūmuose
(Vilniaus g. 245)

Atidarymas 1985 m.
balandžio 4 d. 16 val.

Parodų rūmai lankomi
kasdien nuo 11 iki 19 val.,
išskyrus pirmadienį
ir antradienį

МИНИСТЕРСТВО КУЛЬТУРЫ
ЛИТОВСКОЙ ССР

ШЯУЛЯЙСКИЙ ИСТОРИКО-
ЭТНОГРАФИЧЕСКИЙ МУЗЕЙ
„А У Ш Р А“

Во Дворце выставок
(ул. Вильняус 245)

Открытие
4 апреля 1985 г. в 16 час.

Дворец выставок работает
ежедневно с 11 до 19⁰⁰ час.,
кроме понедельника
и вторника

PARODA

IŠ „AUŠROS“

MUZIEJAUS FONDŲ,

SKIRTA PERGALĖS DIDŽIAJAME TĖVYNĖS KARE 40-MEČIUI

ВЫСТАВКА

ИЗ ФОНДОВ МУЗЕЯ,

ПОСВЯЩЁННАЯ 40-ЛЕТИЮ ПОБЕДЫ В ВЕЛИКОЙ ОТЕЧЕСТВЕННОЙ ВОЙНЕ

1967 m. muziejui perduotas Žaliūkių vėjo malūnas, statytas 1875–1880 m. 1970 m. malūne buvo įrengta malimo ekspozicija. 1998 m. jis suremontuotas, išsaugant įrenginius. 2000–2006 m. prie malūno rengtos gyvosios istorijos šventės „Senujų amatų dienos“.

1976 m. prie „Aušros“ muziejaus buvo prijungtas Lietuvos fotografijos meno draugijos Šiaulių skyriaus muziejus, kurį 1973 m. su bendraminčiais įkūrė fotožurnalistas Antanas Dilys. 1975 m. muziejui buvo paskirtos antro aukšto patalpos pastate Vilniaus g. Nr. 140, jame buvo atidaryta ir pirmoji ilgalaikė muziejinė ekspozicija, pradėtos rengti parodos, tarprespublikiniai fotografijų konkursai, pirmieji Lietuvoje fotografijos meno festivaliai, vyko fotografijos mokymai, seminarai, konferencijos – muziejus tapo svarbiu fotografijos meno ir paveldo centru. 1983 m. muziejui buvo perduotas ir trečias pastato aukštas, visas muziejus buvo pertvarkytas. 1990 m. įrengta nauja Lietuvos fotografijos istorijos ekspozicija, parodų salės, kuriose kasmet buvo surengiama per 20 senosios ir šiuolaikinės fotografijos parodų.

1985 m. „Aušros“ muziejui buvo perduotas poeto Jono Krikščiūno-Jovaro namas. 1986 m. čia įrengta poeto memorialinė ekspozicija. 1995 m. atidaryta ekspozicija „Literatūros kūrėjų pasaulis ir likimai“. 2010 m. balandį muziejus buvo uždarytas antrajai ekspozicijų rekonstrukcijai. Atliktas einamasis pastato remontas: perdažytos sienos, lubos, langai, įstatytos naujos lauko durys. Atnaujinti poeto J. Krikščiūno-Jovaro memorialiniai kambariai ir parengti informaciniai standai apie poeto gyvenimą ir kūrybą. Pirmame aukšte sukurta ekspozicija „XX a. I p. knygynas“. Šiuo metu muziejus lankomas tik iš anksto susitarus.

Sovietmečiu „Aušros“ muziejus, kaip ir kiti šalies muziejai, buvo tapęs ideologine įstaiga, sovietinės propagandos įrankiu. Tuo pačiu metu po ideologiniu fasadu muziejuje vyko ir kitas, disidentinis gyvenimas, kuris buvo siejamas su darbuotojais, bendradarbiavusiais ar dirbusiais muziejuje dar nuo prieškario ar pirmųjų pokario metų. Tai archeologas Balys Tarvydas (1897–1980), muziejuje bendradarbiavęs nuo 1928 m., sovietmečiu parašęs Šiaulių Šv. Petro ir Povilo bažnyčios istoriją, kraštotyrininkas, esperantininkas nuo prieškario bendradarbiavęs, o nuo 1957 m. iki mirties muziejuje dirbęs Vincentas Vaitekūnas (1908–1987), tapęs jungiamąja prieškario ir pokario muziejininkų grandimi, istorikė-muziejininkė Stasė Marcinkevičienė (1926–2003), 1958–1981 m. dirbusi muziejuje įvairiose pareigose, aktyviai dalyvavusi tuometiniame neviešame bažnytiniame gyvenime. Muziejuje prieglobstį rasdavo ir Sibiro tremtį išgyvenę žmonės – 1956–1968 m. muziejaus fondų vedėju dirbo šią lemtį patyręs žinomas pedagogas, žurnalistas Adolfas Nezabitauskas-Zabitis (1901–1968)³⁰. Šių žmonių buvimas muziejuje prislopino sovietinę ideologiją, padėjo išlaikyti prieškario kūrybinę dvasiją. Muziejaus direktoriumi nuo 1971 m. dirbo Edvardas Cicėnas (1931–2007). Nuo 8 dešimtmečio kas keletą metų į „Aušros“ muziejų su paskyrimais ateidavo dirbti jauni specialistai, dažniausiai istorikai, baigę Vilniaus universitetą. Jie sudarė kūrybinį branduolį, kuris aktyviausiai reiškėsi ir brandžiausius darbus nuveikė jau po 1990 m., Antrosios Lietuvos nepriklausomybės laikotarpiu.

7. Parodos iš Šiaulių „Aušros“ muziejaus rinkinių, skirtos pergalės Didžiajame Tėvynės kare 40-mečiui, afiša. 1985 m.

³⁰ Šiaulių „Aušros“ muziejus, teksto autorė ir sud. B. Salatkienė, Šiauliai: Šiaulių „Aušros“ muziejus, 1993, p. 32–36.

Atgimimas atnešė į muziejų daug permainų: pertvarkyta muziejaus struktūra – 1989 m. įkurtas Archeologijos skyrius, 1993 m. buvęs vienas pagrindinių Tarybinio laikotarpio skyrius prijungtas prie Istorijos skyriaus ir pavadintas Naujausios istorijos sektoriumi. 1991 m. iš esmės pertvarkyta pagrindinė ekspozicija Aušros alėjos rūmuose, sukurta nauja nepriklausomos Lietuvos laikotarpio ekspozicija, atvertas rezistencijos ir sovietinių represijų epochos, išeivijos gyvenimo JAV ir kitose šalyse tyrinėjimų procesas. Tęsėsi muziejaus plėtra Šiaulių mieste.

1993 m. „Aušros“ muziejui buvo perduotas 1980 m. Šiaulių dviračių ir variklių gamykloje „Vairas“ įkurtas visuomeninis Dviračių muziejus. 1985 m. iš gamyklos jis buvo perkeltas į pastatą miesto centre, Vilniaus g. Tuometinėje ekspozicijoje dominavo „Vairo“ gamyklos dviračiai. 2004 m. įrengta ekspozicija „Dviratis ir Lietuva“, kurioje eksponatai išdėstyti chronologiškai ir pagal temas: „Didysis Tūkstantmečio Taikos žygis aplink pasaulį“, „Dviratis išrastas. Važiuk oranžiniu“, „Šiaulių dviračių ir variklių gamykla „Vairas“, „UAB „Baltik vairas“ ir kt. 2010 m. pristatyta dar viena tema – „Dviračių sportas Lietuvoje“. Šioje ekspozicijos dalyje eksponuojami sportininkų apdovanojimai, sportinė apranga, dviračių sporto aksesuarai, tarptautinės klasės sporto meistrės šiaulietės Vilmos Rimšaitės BMX dviratis ir kt. 2013 m. įgyvendinus projektą „Dviratis technologijų pasaulyje“, finansuotame pagal LR kultūros ministerijos Muziejų ekspozicijų atnaujinimo bei pritaikymo vaikams ir jaunimui programą, ekspozicija buvo atnaujinta ir papildyta moderniomis technologijomis. Muziejaus lankytojai tapo aktyviais dalyviais, galinčiais susipažinti su dviračio istorija ir išmėginti šios transporto priemonės galimybes.

1994 m. „Aušros“ muziejaus globon perėjo ir 1982 m. įkurtas visuomeninis Radijo ir televizijos muziejus. 2002 m. pristatyta garso ir vaizdo atkūrimo prietaisų istorijos ekspozicija. Joje buvo panaudoti vertingiausi muziejuje saugomi eksponatai, geriausiai atskleidžiantys garso ir vaizdo atkūrimo, kitų telekomunikacijos prietaisų vystymosi kelią, padedantys pažinti ir suprasti šių prietaisų veikimo principus ir galimybes.

Sovietmečiu ir pirmaisiais nepriklausomos Lietuvos metais „Aušros“ muziejui priklausė keletas filialų – Kupiškio etnografijos muziejus, Dionizo Poškos Baubliai Bijotuose, Šilalės r., Šilalės parodų paviljonas, Povilo Višinskio namas-muziejus Kelmės r., Pakruojo dvaras, Karolio Požėlos namas-muziejus Bardiškiuose ir Žeimelio muziejus Pakruojo r., Šeduvos kraštotyros muziejus, o 1977–1992 m. – ir Parodų rūmai Šiauliuose (šiuo metu – Šiaulių dailės galerija). Dideli atstumai (kai kurie filialai nuo Šiaulių buvo nutolę net keletą šimtų kilometrų), administracinės priklausomybės klausimai, finansų stygius neleido tinkamai pasirūpinti filialų veikla. Perdavęs šiuos objektus rajonų, kuriuose jie įsikūrę, savivaldybėms, „Aušros“ muziejus galėjo sutelkti dėmesį į Šiauliuose esančius padalinius, ieškoti finansavimo šaltinių jiems rekonstruoti, rengti naujas ekspozicijas, muziejų paversti modernia šiuolaikiška kultūros ir atminties institucija, tenkinančia visokeriopos visuomenės poreikius – pažinimo, edukacijos, laisvalaikio praleidimo.

Vienas iš ryškiausių ir aktyviausiai muziejinę-kultūrinę funkciją vykdančių muziejaus padalinių – pramonininko Chaimo Frenkelio vila³¹, pastatyta 1908 m. Tai vienintelis mieste ir vienas iš nedaugelio Lietuvoje secesinės architektūros statinių.

³¹ BALZA, R., JUOZAPAITIS, P., STRIPINIENĖ, O., Chaimo Frenkelio vilos ir parko kompleksas. Iš Šiaulių „Aušros“ muziejaus metraštis 2005–2017, sud. V. Šiuokščenė, Šiauliai: Šiaulių „Aušros“ muziejus, 2020, p. 126–139.

Iki Pirmojo pasaulinio karo viloje gyveno Frenkelių šeima, veikė hebrajų gimnazija, per Antrąjį pasaulinį karą veikė Vermachto lazaretas, o nuo 1944 m. beveik 50 metų – Pabaltijo karinės apygardos ligoninė. 1993 m. rudenį, iš Lietuvos pasitraukus sovietinei kariuomenei, Šiaulių m. savivaldybės sprendimu pastatas buvo perduotas „Aušros“ muziejui. Vila ir jos teritorijoje esantys statiniai buvo restauruojami etapais. Pirmajame etape restauruotas ir nudažytas vilos fasadas, pagal išlikusius analogus pagamintomis čerpėmis uždengtas stogas, įrengta nauja šildymo sistema, elektros instaliacija, nugriauti menkaverčiai pastatai, vėliau remontuotos vilos salės, atkuriant autentišką patalpų išplanavimą ir vidaus interjerą. Restauruojant ir pritaikant vilą muziejaus reikmėms, buvo stengiamasi maksimaliai atkurti pirminį interjero vaizdą. Tai buvo sudėtingas uždavinys, kadangi neišliko ikonografinės medžiagos. 2000 m. visuomenė buvo pakviesta į pirmąsias parodas, renginius ir koncertus. Nuo 2003 m. Chaimo Frenkelio vilos restauravimo darbai ženkliai paspartėjo, nes objektas buvo įtrauktas į Valstybės investicijų programą.

Antrajame darbų etape 2003–2005 m. Chaimo Frenkelio vila buvo baigta restauruoti. 2003 m. kovo 11 d. restauruotose antro aukšto salėse atidaryta ekspozicija „Provencijos dvaras“, kurioje, panaudojant gausius muziejaus dvarų kultūros rinkinius, sukurta stilizuota XIX a. pab.–XX a. pr. dvaro aplinka. Nuo 2005 m. muziejinė, parodinė, kultūrinė veikla vykdoma ir pirmame vilos aukšte. 2004 m. pradėtas organizuoti vienas išskirtiniausių renginių – tarptautinis Chaimo Frenkelio vilos vasaros festivalis, tapęs bene vieninteliu Lietuvoje muziejaus inicijuojamu tokio masto meno festivaliu, svarbiausiu miesto vasaros kultūros įvykiu.

Trečiajame darbų etape 2006–2011 m. buvo atkurtas vilos parkas, suremontuotas buvęs Chaimo Frenkelio pirmasis gyvenamasis namas, kuriame įsikūrė muziejaus administracija, atstatytas ūkinis pastatas, sutvarkytas parkas, restauruotas fontanas ir vilos tvora. 2008 m. viloje įrengta ekspozicija „Žydų paveldas Šiauliuose: pirkiai Frenkeliai“, baigta įrengti ekspozicijos „Provencijos dvaras ir miestas“ miesto dalis su retro kino sale „Kapitol“.

Šiandien Chaimo Frenkelio vila funkcionuoja kaip istorinis kultūros centras, per ekspozicijas, parodas, edukacinę veiklą atveriantis lankytojams daugiasluoksnį Lietuvos ir visos Europos kultūros paveldą. Čia kasmet minimos Europos žydų kultūros dienos, vyksta populiarius edukaciniai užsiėmimai „Košerinio maisto paslaptys“, 2016 m. įrengta edukacinė erdvė „Chaimo Frenkelio odos dirbtuvės“. Dar 2001 m. Chaimo Frenkelio vila buvo įrašyta į Lietuvos Respublikos nekilnojamųjų kultūros vertybių registrą, 2003 m. Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimu ji paskelbta kultūros paminklu, o 2007 m. pripažinta valstybės reikšmės istorijos, archeologijos ir kultūros objektu, paskelbta Europos tarybos tarptautinės programos „Žydų kultūros paveldo kelias Europoje“ objektu.

Kitas naujam gyvenimui prikeltas „Aušros“ muziejaus objektas – Žaliūkių vėjo malūnas³². 2004 m. malūnas buvo pripažintas avarinės būklės. 2006 m. buvo parengta Žaliūkių medinio vėjo malūno restauravimo ir pritaikymo visuomenės reikmėms galimybių studija ir pateikta projekto paraiška Europos ekonominės erdvės ir Norvegijos finansinių mechanizmų paramai gauti. 2008 m. gauta parama ir pradėti darbai.

³² BALZA, R., MILVIDIENĖ, S., Žaliūkių malūnininko sodyba – kultūros, pažinimo ir pramogų erdvė. Iš Šiaulių „Aušros“ muziejaus metraštis 2005–2017, ..., p. 140–153.

2009 m. buvo restauruotas vėjo malūnas, išsaugant originalias medinės įrangos detales. Malūną dengusios senosios skiedros pakeistos naujomis, vietinėmis, gamintomis Šiaulių r., Raudėnuose. Pirmame ir ketvirtame malūno aukštuose įrengtos naujos medinės grindys. Vidinės malūno sienos ir didžioji dalis grindų išliko autentiškos, tik kai kurios jų dalys pakeistos naujomis. Restauruotos metalinės vidaus konstrukcijų jungimo detalės, restauruoti ir sustiprinti pamatai, atkurti malūno sparnai, sutvarkyti langai ir durys. Pagal ikonografinę medžiagą atstatyta malūno kepurė. Didžioji malūno techninės įrangos dalis iki šiol tebėra geros būklės, puikiai išsilaikiusi ir malūno šerdis (statvolis), padaryta iš vientiso pušies kamieno.

Šalia malūno stovėjęs dviejų galų malūnininko namas neišliko, 2010 m. jis buvo atstatytas. Atkurti pastatą leido išlikusi ikonografinė medžiaga – fotografijos – ir Radviliškio r., Mockišio k., surastas labai panašus malūnininko namas, kurio tūris, fasadų, durų ir langų angų išdėstymas beveik analogiški Žaliūkių malūnininko namui. Statinys tašytų rąstų sienomis reprezentuoja XIX–XX a. sandūros kaimiškos sodybos pastatų architektūrą. Siekiant išsaugoti senąjį valstiečių gyvenimą liudijančius pavadinimus, atstatytas pastatas pavadintas malūnininko troba. Pastatas suplanuotas kaip tradicinis dviejų galų gyvenamasis namas, vienas galas vadinamas geruoju, kitas – prastuoju. Gerasis trobos galas pritaikytas renginiams ir edukacinėms veikloms, o prastajame gale įrengta edukacinė patalpa su duonkepe – čia vyksta duonos kepimo edukacijos, kuriose lankytojai gali stebėti, kaip kepama duona, patys padaryti po mažą duonos kepaliuką, o iškeptos – paragauti. Tai pats populiariausias muziejaus edukacinis užsiėmimas.

2011 m. birželio 3–4 d. įvyko teatralizuota Žaliūkių malūnininko sodybos atidarymo šventė „Žaliūkių malūno dienos. Svečiuose pas malūnininką Danielį“. Nuo 2012 m. malūnininko sodyboje vyksta įvairūs lauko renginiai, kalendorinės šventės: Užgavėnės, atvelykio šventė – Velykėlės, Kupolinės, Žolinė, Rudens lygiadienis. Edukacinės veiklos atkartoja liaudies kalendorių, tad kiekvienas metų laikas turi tik jam būdingų veiklų. Artėjant Užgavėnėms, vyksta edukacija „Užgavėnių kaukių darymas“: primenamos šios pagoniškos šventės tradicijos ir apeigos, prietarai ir burtai, pasakojama apie kaukes ir persirengėlius. Kaukę galima ir pasidaryti.

8. Tarptautinė paroda „1863 metų sukilimas: veidai, vardai, istorijos“ – vienas reikšmingiausių „Aušros“ muziejaus inicijuotų istorinės atminties aktualizavimo projektų. Chaimo Frenkelio vila, 2013 m. Fot. Rolandas Parafinavičius

Pastaraisiais metais vykdomas projektas „Bendruomenių sambūris prie Žaliūkių malūno“ skatina bendruomenių narius ne tik apsilankyti muziejaus renginiuose kaip žiūrovams, bet ir patiems aktyviai dalyvauti įvairiuose konkursuose, vakaronėse, koncertuose. Būriant bendruomenes kultūrinei saviraiškai, stengiamasi sutelkti kaimynystėje esančio Žaliūkių k. ir pietinės miesto dalies gyventojus bendrai veiklai, sustiprinti solidarumo, bendruomeniškumo apraiškas ir padidinti muziejaus lankytojų skaičių.

Muziejinė-educacinė veikla malūnininko sodyboje neliko nepastebėta ir jau 2011 m. sulaukė tarptautinio pripažinimo – Europos Komisijos ir Valstybinio turizmo departamento prie Ūkio ministerijos projekto EDEN (European Destinations of Excellence) konkurse „Lietuvos turizmo traukos vietovė 2011“ už edukacinę veiklą „Aušros“ muziejaus Žaliūkių malūnininko sodybai skirta trečioji vieta. 2012 m. Žaliūkių malūnininko sodyba nominuota Valstybinio turizmo departamento organizuotų sėkmingiausių turizmo projektų rinkimų kategorijoje „Geriausios galimybės vietiniam šeimų turizmui“.

2009–2014 m. vykdyta dar vieno muziejaus padalinio – Fotografijos muziejaus – rekonstrukcija³³, t. y. buvo išplėstos ir modernizuotos muziejaus patalpos. Šiandien muziejus jau užima visą keturių aukštų pastatą miesto centre. Renovuotas ir modernizuotas Fotografijos muziejus – vienintelis specializuotas fotografijos meno ir technikos muziejus Lietuvoje, svarbus daigafunkcis fotografijos centras, saugantis ir reprezentuojantis reikšmingą Lietuvos vizualiojo paveldo dalį – beveik 150 000 eksponatų ir muziejinių vertybių: fotografijų, negatyvų, fotografijos technikos ir įrangos, spaudinių ir dokumentų rinkinių. Didžiąją jų dalį muziejus suskaitmenino ir paskelbė virtualioje erdvėje – daugiau kaip 20 000 fotografijos srities muziejinių vertybių publikuojama nacionalinėse ir tarptautinėse duomenų bazėse. Muziejaus galerijoje kasmet organizuojamos 4–5 Lietuvos ir užsienio autorių istorinių ir šiuolaikinių fotografijų parodos, vyksta susitikimai su parodų autoriais, kuratoriais, fotografijos istorijos tyrinėtojais. Muziejuje įrengtos ir kūrybinių eksperimentų erdvės – edukacinė studija su fotolaboratorija ir mažąja parodų sale. Čia vyksta kūrybiniai-educaciniai užsiėmimai vaikams, jaunimui ir suaugusiesiems, organizuojamos parodos, paskaitos, filmų peržiūros. Muziejaus įkūrėjo A. Dilio vardo skaitykloje galima susipažinti su specializuotos fotografijos bibliotekos leidiniais. Naujausių fotografijos albumų, žurnalų, suvenyrų galima ir įsigyti šalia muziejaus esančioje parduotuvėlėje. Nuo 2019 m. muziejus organizuoja tarptautinius senųjų fotografijos technologijų simpoziumus, kuriuose aktualizuojamos opiausios fotografijos paveldo saugojimo problemos.

9. Žaliūkių malūnininko troba – edukacinių užsiėmimų erdvė. 2018 m. Fot. Edvardas Tamošiūnas

³³ ULINSKYTĖ-BALZIENĖ, V., Fotografijos muziejaus istorija ir šiandienos modernizacija. Iš Šiaulių „Aušros“ muziejaus metraštis 2005–2017, ..., p. 154–175.

2014 m. Fotografijos muziejuje įkurtas Vito Luckaus fotografijos centras, kuris tyrinėja XX a. II pusės Lietuvos meninę fotografiją ir vieno conceptualiausių jos atstovų – Vito Luckaus – kūrybą, rūpinasi jo archyvo išsaugojimu, kitų šio laikotarpio fotografijos kūrėjų archyvų globa, tyrimu ir sklaida. Centro darbuotojų kuruojamos parodos eksponuojamos Fotografijos muziejaus galerijoje, Vilniaus, Kauno, Klaipėdos parodų erdvėse, užsienyje – Kinijoje, Gruzijoje ir kt. šalyse.

Rekonstruoto muziejaus pastato architektūra ir interjero įrangos estetika pabrėžia pastato istoriškumą, tarpukario modernizmo architektūros ypatumus ir atspindi pastato funkciją, atkartodama fotografijos simbolius bei kodus. Muziejaus stogo terasoje įrengta *camera obscura*, suteikianti galimybę įžengti į fotoaparato vidų, terasos monokliuose galima pamatyti senųjų Šiaulių panoramas ir palyginti jas su iš terasos atsiveriančiais šiuolaikinio miesto vaizdais. Kasmet muziejuje ir jo terasoje vyksta tradiciniai Muziejų nakties, Tyrėjų nakties renginiai, šurmuliuoja miesto šventės – Šiaulių dienos ir Šiaulių naktys, tradicija tapo nemokamas muziejaus lankymas per reikšmingiausias Lietuvos valstybines šventes. Šiuo metu rengiama ilgalaikė Fotografijos muziejaus ekspozicija „Laisvę fotografijai!“ pristatys fotografijos raidą nuo jos ištakų iki šių dienų.

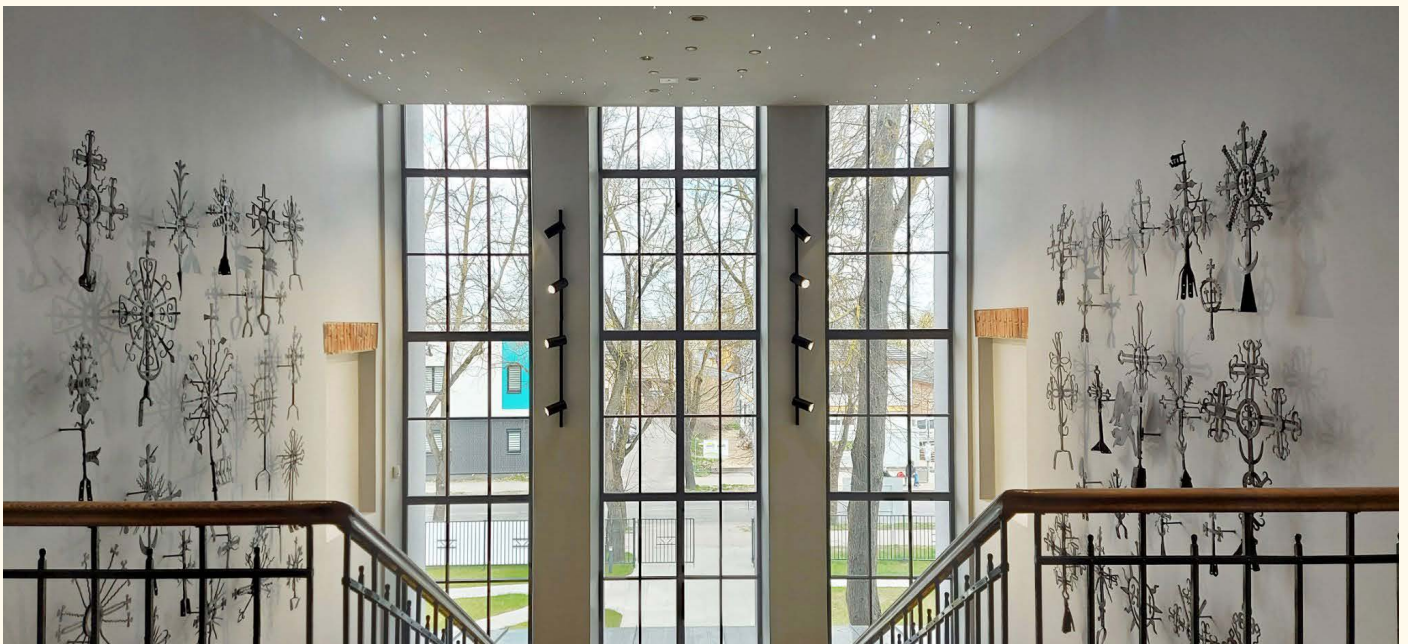
2016 m. gruodžio mėn. „Aušros“ muziejus su Centrine projektų valdymo agentūra pasirašė pirmąją Lietuvoje Europos Sąjungos 2014–2020 m. laikotarpio investicijų, administruojamų LR kultūros ministerijos, projekto finansavimo sutartį dėl Venclauskių namų pritaikymo daugiafunkcei muziejinei veiklai. 2017 m. pradėtas įgyvendinti projektas buvo baigtas 2020 m. Projekto metu buvo atnaujintas žymaus tarpukario architekto Karolio Reisono projektuoto pastato fasadas, viduje atkurta puošni sieninė tapyba. Venclauskių namai šiandien – ryškus tarpukario modernizmo architektūros objektas, vienas charakteringiausių Lietuvoje XX a. pirmosios pusės privačių interjerų tapybinio dekoru pavyzdžių. Venclauskių namuose įrengta ekspozicija per išskirtinės, tautiškai sąmoningos, pilietiška aktyvios ir fenomenalios daugiavaikės Stanislavos ir Kazimiero Venclauskių šeimos istoriją atskleidžia XX a. pirmos pusės Šiaulių miesto raidą. Venclauskių namuose-muziejuje eksponuojamos istorinės parodos, organizuojami renginiai ir edukaciniai užsiėmimai. Lankytojų laisvalaikiui skirtas „Našlaičių sodas“ su poilsio zonomis suaugusiems ir vaikams.

Į Prioritetinių kultūros infrastruktūros objektų modernizavimo Europos Sąjungos 2014–2020 m. laikotarpio investicijomis sąrašą buvo įtrauktas ir Šiaulių „Aušros“ muziejaus Edukacijos centro pastatas (Aušros al. 47). Parengtas ir 2019 m. pradėtas įgyvendinti projektas „Šiaulių „Aušros“ muziejaus Edukacijos centro pastato rekonstrukcija“. 2022 m. kovo 11 d., minint muziejaus įkūrimo 99-ąsias metines, buvo pristatytas rekonstruotas pastatas ir laikina ekspozicija – Lietuvos nacionalinio dailės muziejaus parengta paroda „Čiabuvių pasakojimai“, kurios eksponatų didelę dalį sudarė Šiaulių „Aušros“ muziejaus etnografiniai eksponatai, etnografijos archyvo medžiaga. Šiuo metu muziejuje įrenginėjamos archeologijos ir istorijos ekspozicijos, atspindėsiančios Šiaulių, kaip krašto ir regiono centro, raidą bei identitetą. Jau įrengta etnografijos, senosios tapybos, liaudies skulptūros atvirų saugyklų ekspozicija. Yra trys edukacinės erdvės – archeologijos, tarpukario mokyklos klasė ir keramikos dirbtuvės. Sukurtą naują muziejaus turinį atspindi ir naujasis pavadinimas – Šiaulių istorijos muziejus.

10. Rekonstruoto Fotografijos muziejaus galerija. 2017 m. Fot. Edvardas Tamošiūnas

2022 m. sausio 1 d. „Aušros“ muziejaus rinkiniuose buvo 277 054 eksponatai, veikė 5 specializuotų muziejinių rinkinių skyriai: Etnografijos, Istorijos, Dailės, Fotografijos ir Šiaulių istorijos ekspozicijų. 2001 m. įsteigtas „Aušros“ muziejaus restauravimo centras³⁴, kuriam pradžią davė 1993 m. įkurta archeologinių dirbinių konservavimo laboratorija. 2005 m. Restauravimo centras persikėlė į naujas, specialiai įrengtas patalpas Ch. Frenkelio viloje. Šiuo metu centras vadinamas Restauravimo skyriumi. Per metus jame restauruojama ir prevenciškai konservuojama nuo 250 iki 500 muziejaus eksponatų. Vykdam Lietuvos integralios muziejų informacinės sistemos (LIMIS) diegimo nacionalinį projektą, 2010 m. „Aušros“ muziejuje buvo įkurtas vienas iš trijų regioninių skaitmeninimo centrų – Šiaulių regiono muziejų skaitmeninimo centras³⁵, kuriojantis kultūros paveldo skaitmeninimo veiklas regione. „Aušros“ muziejus pradėjo dalyvauti tarptautiniuose skaitmeninio turinio sklaidos projektuose „AthenaPlus“ ir „Europeana Photography“ ir skaitmeninimo srityje Lietuvoje užima lyderio pozicijas – visa muziejaus eksponatų apskaita perkelta į LIMIS sistemą. 2022 m. sausio 1 d. muziejus buvo suskaitmeninęs ir LIMIS sistemoje paskelbęs 96 017 eksponatų. Nuo 2022 m. išplėstos centro funkcijos, šiuo metu jis vadinasi Šiaulių regiono muziejinių vertybių skaitmeninimo ir rinkinių apskaitos skyrius. 1996 m. įregistruota muziejaus leidykla³⁶, išleidusi daugiau nei 100 stambesnių ir smulkesnių muziejaus rinkinius pristatančių ir informacinių leidinių.

11. Rekonstruotas Šiaulių istorijos muziejus. Fot. Edvardas Tamošiūnas

³⁴ ANDRULIENĖ, V., Šiaulių „Aušros“ muziejaus Restauravimo centro veikla 2002–2017 m. Iš Šiaulių „Aušros“ muziejaus metraštis 2005–2017, ..., p. 214–217.

³⁵ TOMKUTĖ-VAIČIULIENĖ, T., Muziejinių vertybių skaitmeninimas 2005–2017 m. Iš Šiaulių „Aušros“ muziejaus metraštis 2005–2017, ..., p. 37–49.

³⁶ ŠIUKŠČIENĖ, V., Šiaulių „Aušros“ muziejus leidybinė veikla 2005–2017 m. Iš Šiaulių „Aušros“ muziejaus metraštis 2005–2017, ..., p. 246–256.

Muziejaus leidiniai pristatomi Tarptautinėje Vilniaus knygų, Šiaulių knygų ir kitose mugėse ir renginiuose, pelno apdovanojimus. Pastaraisiais metais „Aušros“ muziejus įgyvendino stambius tarptautinius istorinės atminties aktualizavimo projektus: „Paroda ir katalogas 1863 metų sukilimas: vaidai, vardai, istorijos“³⁷, skirtas 1863-ųjų metų sukilimo 150-mečiui, apjungęs Lietuvos, Baltarusijos, Lenkijos, Ukrainos muziejus ir paveldo institucijas, vykdytas 2013–2015 metais.; „Paroda ir parodos knyga Nepriklausomų valstybių – Lietuvos ir Latvijos – kūrėjai Mintaujos gimnazijoje“³⁸, skirtas Lietuvos ir Latvijos nepriklausomybių 100-mečiams, apjungęs Lietuvos ir Latvijos muziejus ir paveldo institucijas, vykdytas 2016–2018 m.; „Paroda ir leidinys Antanas Rimavičius: Dievui ir Žmogui“³⁹, skirtas kunigo-skulptoriaus A. Rimavičiaus 150-mečiui, 2017–2018 m. įgyvendintas Lietuvoje, Baltarusijoje ir Latvijoje; „Paroda Susitikimas: dailininkės Sofija Dembovskytė-Romerienė ir Ona Soltanaitė-Romerienė ir jos tarptautinė sklaida“⁴⁰, įgyvendintas 2019–2020 m. Lietuvoje ir Latvijoje; „Paroda Dingęs litvakų pasaulis dailininko Gerardo Bagdonavičiaus piešiniuose ir jos tarptautinė sklaida“⁴¹, skirtas Vilniaus Gaono ir Lietuvos žydų istorijos metams, įgyvendintas 2020–2022 m. Lietuvoje, Latvijoje ir Lenkijoje; „Paroda Grafo Tiškevičiaus fotografijos studija. Epochų inscenizacijos“, apjungęs Lietuvos, Lenkijos, Prancūzijos, Nyderlandų atminties institucijas, vykdytas 2021–2022 m.; „Tarptautinė paroda Kuršo ir Žiemgalos kunigaikštystė ir Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė 1561–1797“, apjungęs Lietuvos, Latvijos, Švedijos, Vokietijos, Prancūzijos, Ukrainos atminties institucijas, vykdytas 2022–2023 m.

³⁷ 1863 metų sukilimas: veidai, vardai, istorijos: katalogas, sud.: R. Balza, V. Šiukščienė, Šiauliai: Šiaulių „Aušros“ muziejus, 2013, 356 p.

³⁸ Nepriklausomų valstybių – Lietuvos ir Latvijos – kūrėjai Mintaujos gimnazijoje / Neatkarīgo valstu – Lietuvas un Latvijas – veidotāji Jelgavas ģimnāzijā, sud.: V. Šiukščienė ir B. Lukošūtė, Šiauliai: Šiaulių „Aušros“ muziejus, 2016, 144 p.

³⁹ Antanas Rimavičius: Dievui ir Žmogui. Skulptūra iš Šiaulių „Aušros“ muziejaus rinkinių, sud.: R. Balza, O. Stripinienė, Šiauliai: Šiaulių „Aušros“ muziejus, 2017, 96 p.

⁴⁰ Susitikimas: dailininkės Sofija Romerienė ir Ona Römerienė / Tikšanās: mākslinieces Sofija Romere un Anna Romere / The Meeting: Artists Zofia Romer and Anna Römer, sud. O. Stripinienė, Šiauliai: Šiaulių „Aušros“ muziejus, 2019, 192 p.

⁴¹ Dingęs litvakų pasaulis dailininko Gerardo Bagdonavičiaus (1901–1986) piešiniuose / The Lost World of the Litvaks in the Drawings of Gerardas Bagdonavičius (1901–1986): parodos katalogas / Exhibition catalogue, sud. O. Stripinienė, Šiauliai: Šiaulių „Aušros“ muziejus, 2020, 100 p.

Muziejų garsina ir 1998 m. įsteigta muziejaus įkūrimo iniciatoriaus Pelikso Bugailišio premija, kuri skiriama už darbus ir veiklą muziejininkystės ir kraštotyros, kultūros ir mokslo srityse bei darbus, įprasminančius P. Bugailišio vardą. Gražia miesto ir regiono tradicija tapo nuo 2004 m. vykstantis tarptautinis Chaimo Frenkelio vilos vasaros festivalis, nuo 2005 m. vykdomas tarptautinis projektas „Muziejų naktis“, kuris nuo 2016 m. „Aušros“ muziejaus iniciatyva apjungia visus miesto muziejus. Atkūrus Lietuvos nepriklausomybę, nuo 1990 iki 2021 m. „Aušros“ muziejų aplankė 2 590 034 lankytojai⁴². Skačiuojama, kiek lankytojų aplankė muziejų nuo jo įkūrimo 1923 m. Remiantis įvairiais archyviniais šaltiniais, negalutiniais duomenimis, šis skaičius artėja prie 6,5 mln. lankytojų per 100 metų.

2017 m., pasitinkant Lietuvos nepriklausomybės 100-metį, Istorinė Prezidentūra Kaune vykdė projektą „Šimtmečio belaukiant: reikšmingiausi Pirmosios Lietuvos Respublikos įvykiai“. Į reikšmingiausių įvykių šimtuką pateko ir Šiaulių „Aušros“ muziejaus įkūrimas. Šiam įvykiui atiteko 88 vieta⁴³. Tai liudija, kad šiandienos visuomenė „Aušros“ muziejaus įkūrimą vertina kaip svarbų jaunos nepriklausomos valstybės įvykį, turėjusį ilgalaikį poveikį visuomenės sociokultūrinei raidai. Pasitikdamas savo veiklos šimtmetį, „Aušros“ muziejus, realizavęs pirmtakų idėjas ir lūkesčius, kelia naujus uždavinius sau ir juos sėkmingai realizuoja, tokiu būdu tarnaudamas visuomenei. To meto visuomenės ir kultūros šviesuolių kurtas muziejus turėjo tikslą puoselėti ir reprezentuoti Šiaulių regiono praeities paveldą ir istorinę atmintį. Šiandien, „Aušros“ muziejaus veiklai išsiplėtus Lietuvoje ir užsienyje, muziejininkai ypatingą dėmesį skiria ir Šiaulių miesto istorijos svarbai. Tad ir planuojant šimtmečio veiklas, išsikeltas tikslas – aktualizuoti miesto istorinį ir kultūrinį tapatumą, gaivinti gyventojų tapatybę formuojančią istorinę atmintį, stiprinti Šiaulių, kaip istorinio miesto, įvaizdį ir prestižą, miestiečių paveldosaugines nuostatas, prisidėti kuriant estetišką ir kūrybišką miesto aplinką, atskleisti senamiesčio dvasią ir savitumą. Šimtmečiui paminėti skiriamos veiklos, kurių pagrindinė – paroda „Šiaulių albumas“, apimsianti visus muziejaus padalinius, – įvairiais būdais pristatys miesto savastį, kultūrą, dvasią bei patį muziejų ir jo vietą miesto istorijoje. Muziejaus šimtmetis – tai gilių muziejininkystės tradicijų ir sukaptos patirties įprasminimas bei pristatymas visuomenei, kuris teminiais renginiais ir veiklomis džiugins šiauliečius ir miesto svečius visus 2023 m.

⁴² Duomenys iš Šiaulių „Aušros“ muziejaus metinių statistinių ataskaitų.

⁴³ 100 reikšmingiausių Pirmosios Lietuvos Respublikos įvykių (1918–1940 m.), sud. J. Minelgaitė, I. Jakubavičienė, J. Jankauskienė, Kaunas: Nacionalinis M. K. Čiurlionio dailės muziejus: Istorinė Lietuvos Respublikos Prezidentūra, 2018, p. 94.

Literatūra

1. Antanas Rimavičius: Dievui ir Žmogui. Skulptūra iš Šiaulių „Aušros“ muziejaus rinkinių, sud.: R. Balza, O. Stripinienė, Šiauliai: Šiaulių „Aušros“ muziejus, 2017. ISBN 978-9986-766-58-2.
2. „Aušros“ muziejus Šiauliuose, Jaunimas, 1928, Nr. 5, p. 104.
3. BUGAILIŠKIS, P. Užmirštoji kultūros pozicija. Sietynas, 1922, Nr. 2, p. 3–4.
4. BUGAILIŠKIS P. Provincijos muziejai ir jų būklė. Gimtasai kraštas, 1935, Nr. 3–4 (7–8), p. 390.
5. BUGAILIŠKIS, P. Kraštotyros muziejai ir jų uždaviniai. Gimtasai kraštas, 1935, Nr. 3–4 (7–8), p. 386–387.
6. P. B-is [BUGAILIŠKIS, P.]. Kraštotyra ir visuomenė. Gimtasai kraštas, 1936, Nr. 1, p. 58.
7. BUGAILIŠKIS, P. Dėl mūsų tautinės kultūros stagnacijos (Keletas pastabų mūsų kraštotyros reikalui). Įdomus mūsų momentas, 1938 lapkr. 27, p. 3.
8. BUGAILIŠKIS, P. Dėl mūsų tautinės kultūros stagnacijos (Keletas pastabų mūsų kraštotyros reikalui). Įdomus mūsų momentas, 1939 gruodžio 4, Nr. 43.
9. BUGAILIŠKIS, P. Gyvenimo vieškeliais: medžiaga istorijai, Šiauliai: Šiaulių „Aušros“ muziejus, 1994.
10. Dingęs litvakų pasaulis dailininko Gerardo Bagdonavičiaus (1901–1986) piešiniuose / The Lost World of the Litvaks in the Drawings of Gerardas Bagdonavičius (1901–1986): parodos katalogas / Exhibition catalogue, sud. O. Stripinienė, Šiauliai: Šiaulių „Aušros“ muziejus, 2020. ISBN 978-9986-766-69-8.
11. KERŠYTĖ, N. Lietuvos muziejai iki 1940 metų, Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, 2003. ISBN 9955-415-29-0.
12. LUKOŠEVIČIUS, O. Savivaldybių regioniniai muziejai: raida ir asmenybės. Lietuvos muziejų rinkiniai, 2010 Nr. 9. XIII mokslinė konferencija „Lietuvos muziejinkystė: raida ir asmenybės“, p. 24–32.
13. Nepriklausomų valstybių – Lietuvos ir Latvijos – kūrėjai Mintaujos gimnazijoje / Neatkarīgo valstu – Lietuvas un Latvijas – veidotāji Jelgavas ģimnāzijā, sud.: V. Šiukščienė ir B. Lukošūtė, Šiauliai: Šiaulių „Aušros“ muziejus, 2016. ISBN 978-9986-766-56-8.
14. Susitikimas: dailininkės Sofija Romerienė ir Ona Römerienė / Tikšanās: mākslinieces Sofija Romere un Anna Romere / The Meeting: Artists Zofia Romer and Anna Römer, sud. O. Stripinienė, Šiauliai: Šiaulių „Aušros“ muziejus, 2019. ISBN 978-9986-766-63-6.
15. Šiaulių „Aušros“ muziejaus kronika 1930–1939 m., sud. V. Šiukščienė, Šiauliai: Šiaulių „Aušros“ muziejus, 1998. ISBN 9986-766-09-5.
16. Šiaulių „Aušros“ muziejaus metraštis 2005–2017, sud. V. Šiukščienė, Šiauliai: Šiaulių „Aušros“ muziejus, 2020. ISSN 1822-9395.
17. Šiaulių „Aušros“ muziejus, teksto autorė ir sud. B. Salatkienė, Šiauliai: Šiaulių „Aušros“ muziejus, 1993.
18. Šiaulių kraštotyros draugijos dešimtmetis (P. Bugailiško pranešimas 1937.IX.25 jos sukakties minėjimo posėdy). Gimtasai kraštas, 1937, Nr. 2–4, p. 165.
19. 100 reikšmingiausių Pirmosios Lietuvos Respublikos įvykių (1918–1940 m.), sud.: J. Minelgaitė, I. Jakubavičienė, J. Jankauskienė, Kaunas: Nacionalinis M. K. Čiurlionio dailės muziejus: Istorinė Lietuvos Respublikos Prezidentūra, 2018. ISBN 978-9955-471-64-6.
20. ŠIUKŠČIENĖ, V. Šiaulių „Aušros“ muziejaus mokslinė veikla. Lietuvos muziejų rinkiniai, 2002 Nr.

1. V mokslinė konferencija „Lietuvos muziejų mokslinė veikla“, p. 11–14.
21. 1863 metų sukilimas: veidai, vardai, istorijos: katalogas, sud.: R. Balza, V. Šiukščienė, Šiauliai: Šiaulių „Aušros“ muziejus, 2013. ISBN 978-9986-766-54-4.
22. ŽEMAITYTĖ, Z. Paulius Galaunė, Vilnius: Vaga, 1988, p. 142–143. ISBN 5415-000-78-X.

BIBLIOTEKŲ DOKUMENTAI, SAUGOMI ŠIAULIŲ REGIONINIO VALSTYBĖS ARCHYVO PANEVĖŽIO FILIALE: APŽVALGA IR TYRINĖJIMŲ GALIMYBĖS

Agnė Tučkienė

Šiaulių regioninio valstybės archyvo Panevėžio filialas

Santrauka

Straipsnyje apžvelgiami Šiaulių regioninio valstybės archyvo Panevėžio filiale saugomi Biržų rajoninės, Panevėžio ir Rokiškio rajonų centrinių bibliotekų dokumentų fondai. Juose sukaupti dokumentai atspindi šių bibliotekų veiklą ir vystymosi raidą tarybiniu laikotarpiu.

Raktiniai žodžiai: *biblioteka, fondai, apžvalga, tyrinėjimai, Biržai, Panevėžys, Rokiškis.*

ĮVADAS

Pagrindinė Lietuvos valstybės archyvų funkcija – kaupti, saugoti Nacionalinio dokumentų fondo dokumentus ir užtikrinti jų prieinamumą. Todėl neretai valstybės archyvai, kaip bibliotekos ir muziejai, dar vadinami atminties institucijomis. Iš visų atminties institucijų archyvų veikla buvo mažiausiai žinoma. Tačiau 2021-uosius paskelbus Archyvų metais ir jiems paminėti organizavus įvairias archyvų veiklą ir jų saugomo dokumentinio paveldo populiarinimo priemones¹, archyvai tapo labiau matomi ir žinomi. Šiandien toliau tęsiama anksčiau pradėta archyvų viešinimo veikla: rengiamos stacionariosios ir virtualios dokumentų parodos, renginiai, edukacijos, straipsniai, svarbių ir įdomių dokumentų pristatymai ir kt.

Modernizavus Elektroninio archyvo informacinę sistemą (EAIS), sukurta valstybės archyvų skaitmeninė skaitykla. 2022 m. spalio 31 d. į EAIS buvo įkelti ir viešai prieinami 46 229 valstybės archyvų apskaitos vienetai, iš viso 3 503 212 vaizdų, kurių peržiūrų skaičius viršijo 2 mln. Į EAIS taip pat įkelti anksčiau vykdyto projekto metu suskaitmeninti Romos katalikų bažnyčių parapijose saugomi metrikų dokumentai. Toks suskaitmenintų dokumentų įkėlimas į internetinę erdvę pagerino prieigą prie valstybės archyvuose saugomo dokumentinio paveldo.

Šiaulių regioninio valstybės archyvo Panevėžio filialas (toliau – ŠRVA PF) buvo įsteigtas 2017 m. sausio 1 d. Iki tol veikė atskiras Panevėžio apskrities archyvas. Reorganizuojant apskričių archyvus, jis tapo naujai įkurto Šiaulių regioninio valstybės archyvo Panevėžio filialu.

Šiandien Panevėžio filiale saugomi ir kaupiami dabartinėje Panevėžio apskrities teritorijoje tarybiniu laikotarpiu ir nuo 1990 m. veikusių bei veikiančių valstybės ir savivaldybių institucijų, įstaigų ir įmonių dokumentai. Iš viso filiale saugomi 1 178 fondai, kuriuos sudaro 366 160 bylų. Dokumentai naudojami ne tik užklausoms apie turtą, paveldėjimą, darbo stažą patvirtinti, bet ir rašant kursinius, baigiamuosius, mokslinius darbus, rengiant leidinius bei straipsnius apie Panevėžį ir jo kraštą, ruošiant parodas ir edukacijas.

¹ Archyvų metams paminėti buvo sukurtas ir transliuotas valstybės archyvų veiklą populiarinantis trumpametražis filmas bei dešimties siužetų ciklas apie valstybės archyvus ir juose saugomus dokumentus. Taip pat organizuoti Archyvų metų atidarymo ir uždarymo renginiai, edukaciniai užsiėmimai, surengta mokslinė konferencija, vyko apvaliojo stalo diskusija.

Vykdamas archyvuose saugomo dokumentinio paveldo tyrinėjimus, šiame straipsnyje bus apžvelgti ŠRVA PF saugomi Biržų rajoninės bibliotekos, Panevėžio ir Rokiškio rajonų centrinių bibliotekų dokumentų fondai.

Bibliotekų fondų komplektavimo klausimas

Į tarybinio laikotarpio Panevėžyje veikusio Lietuvos TSR centrinio valstybinio archyvo Panevėžio filialo fondų komplektavimo sąrašą Biržų, Kupiškio, Panevėžio, Pasvalio, Rokiškio rajonų ir Panevėžio miesto viešoji bibliotekos buvo įtrauktos 1968 m.² Iki to laiko bibliotekose saugomi archyviniai dokumentai nebuvo tvarkomi ir perduodami archyvui. Remiantis 1969 m. atliktais bibliotekų archyvinių dokumentų apsaugos, būklės ir tvarkymo bei einamosios raštvedybos vedimo tikrinimo aktais, archyviniai dokumentai buvo saugomi spintose, esančiose bendrosiose bibliotekų patalpose. Nebuvo paskirtų asmenų, atsakingų už dokumentų saugojimą, todėl archyviniai dokumentai nebuvo tvarkomi ir ruošiami saugoti. Bibliotekoms siūlyta sudaryti raštvedybos bylų nomenklatūrą, suderinti ją su Lietuvos TSR centrinio valstybinio archyvo Panevėžio filialu, paskirti asmenis, atsakingus už archyvą, ir sudaryti ekspertines komisijas dokumentų atrankai atlikti, sutvarkyti bylas, parengti apyrašus bei juos suderinti. Kaip matyti iš bibliotekų stebėjimo bylose saugomų istorinių pažymų ir išvadų, daugelis bibliotekų pokario metų dokumentų neišsaugojo. Po archyvo raginimų ir priminimų bibliotekos savo dokumentus 1971–1973 m. sutvarkė ir parengtus bylų apyrašus suderino. Vėliau buvo tvarkomi ir kitų metų dokumentai. Tačiau 1987 m. Lietuvos TSR centrinio valstybinio archyvo Panevėžio filialui patikslinus fondų komplektavimo sąrašą, bibliotekos iš jo buvo išbrauktos ir liko pačios atsakingos už archyvinių dokumentų kaupimą, tvarkymą ir saugojimą.

Lietuvai atgavus nepriklausomybę, 1993 m. bibliotekos vėl buvo įrašytos į tuometinio Panevėžio valstybinio archyvo komplektavimo šaltinių sąrašą³ ir dokumentus turėjo tvarkyti bei saugoti pagal teisės aktuose nustatytus reikalavimus. Tačiau 2000 m. Lietuvos archyvų departamentui prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės patvirtinus valstybinių archyvų komplektavimo šaltinių sąrašus, juose bibliotekų nebeliko. Pagal 1998 m. patvirtintus Lietuvos bibliotekų fondo bendruosius nuostatus, kuriuose nurodyta, kad „apskričių, miestų ir rajonų savivaldybių viešosios bibliotekos komplektuoja universalios tematikos spaudinių ir kitų dokumentų fondus“⁴, bibliotekos įgijo teisę pačios dokumentų fondus komplektuoti ir saugoti. Panevėžio apskrities G. Petkevičaitės-Bitės viešoji biblioteka, Kupiškio rajono, Pasvalio M. Katiliškio savivaldybių viešosios bibliotekos neperdavė tarybinio laikotarpio dokumentų į valstybės archyvą ir šio laikotarpio fondus saugo savo bibliotekose.

Šiuo metu ŠRVA PF yra saugomi tik 3 bibliotekų fondai – Biržų rajoninė biblioteka (f. 667, 1951–1965 m., 458 s. v.), Panevėžio rajono centrinė biblioteka (f. 866, 1974–1989 m., 209 s. v.) ir Rokiškio rajono centrinė biblioteka (f. 857, 1957–1990 m., 666 s. v.).

² ŠRVA PF, f. 924, ap. 1, b. 39.

³ ŠRVA PF, f. 1117, ap. 1, b. 27.

⁴ Lietuvos bibliotekų fondo bendrieji nuostatai, patvirtinti Lietuvos Respublikos kultūros ministerijos 1998 m. vasario 10 d. įsakymu Nr. 97.

FONDŲ APŽVALGA

Rokiškio rajono centrinė biblioteka

Tarybiniu laikotarpiu sudarytas Rokiškio rajono centrinės bibliotekos dokumentų fondas į Panevėžio apygardos archyvą priimtas 1994 m. liepos 29 d. Jis apima 1957–1990 m. ir jame saugomos 666 bylos.

Bibliotekos dokumentai pradėti tvarkyti 1971 m. Pokario meto dokumentai nebuvo išsaugoti. Rasti tik nuo 1957 m. Nuolat saugoti atrinkus 1957–1965 m. dokumentus ir juos sutvarkius, į apyrašą Nr. 1 buvo įrašytos 94 bylos. Pirmoji ir vienintelė 1957 m. byla – „Bibliotekos abonemento dienoraštis“. Iš 1958 m. dokumentų į apyrašą įrašyta taip pat tik viena byla „Ketvirtinių seminarų bei pasitarimų dienotvarkės, protokolai, pranešimų tekstai“. Nuo 1959 m. jau yra išsaugoti ir į apyrašą įrašyti bibliotekos, kaimo, miestų ir vaikų bibliotekų darbo planai ir ataskaitos, bibliotekos abonemento ir skaityklos dienoraščiai, bibliotekų patikrinimo medžiaga, masinių renginių protokolai, bibliotekų proginiai planai, ketvirtinių seminarų bei pasitarimų dienotvarkės, protokolai ir pranešimų tekstai, susirašinėjimo su Valstybine respublikine ir Viešąja bibliotekomis metodinio darbo klausimais dokumentai. Kultūros ministerijos įsakymai, kolegijos nutarimai, Rokiškio rajono vykdomojo komiteto sprendimai, Kultūros skyriaus įsakymai bibliotekos veiklos klausimais yra ne visų metų. Vėlesnių metų bibliotekos dokumentai buvo tvarkyti sistemingai – kas antri metai. Tarybinio laikotarpio bibliotekos fondas užbaigtas tvarkyti 1994 m. ir perduotas saugoti į Panevėžio apygardos archyvą.

Bibliotekos dokumentų fonde saugomi iki 1983 m. kasmet pildyti abonemento ir skaityklos dienoraščiai – puikus bibliotekos veiklos šaltinis. Dienoraščiuose buvo fiksuojami lankytojų ir skaitytojų apsilankymai kiekvieną mėnesį. Gruodžio mėnesio ataskaitoje pateikiamas ir metinis skaitytojų bei lankytojų skaičius. 1957 m. bibliotekoje apsilankė 10 847 asmenys, 1960 m. abonemente ir skaitykloje – 12 541 (b. 22), 1980 m. – 25 279 asmenys (b. 444). Nuo 1976 m. vedamas jaunimo grupės bibliotekos dienoraštis. Tais metais bibliotekoje apsilankė 3 956 jaunuoliai (b. 308), 1980 m. abonemente ir skaitykloje – 14 515 jaunuolių (b. 444).

Bibliotekos abonemento ir skaityklos dienoraščiuose taip pat pateikiamos išduotų knygų, žurnalų ir laikraščių ataskaitos. 1957 m. išduota 19 846 knygos ir žurnalai bei 4 127 laikraščių komplektai ar jų atskiri numeriai, 1960 m. – 33 489, 1980 m. – 95 556. Jaunimas 1976 m. perskaitė 13 849 knygas, žurnalus ar brošiūras, 1980 m. – 48 250.

Viena iš svarbiausių šio fondo dokumentų rūšių – veiklos ataskaitos ir darbo planai, kurie sudaro didžiausią fondo dalį. Dokumentuose pateikti bibliotekos ir jos filialų (miestų, kaimų bibliotekų) metiniai ir ketvirtiniai darbo planai, kuriuose iškeliami bibliotekų darbo uždaviniai, planuojamas darbas su skaitytojais, bibliografinis-informacinis, kraštotyrinis darbas, atskirų mokslo šakų literatūros propagavimas, knygų fondavimas ir katalogavimas, aptariamas visuomenės dalyvavimas bibliotekos darbe. Metodiniuose darbo planuose planuojamas bibliotekininkų

⁵ Nuo 1960 m. bibliotekos fondai tapo atviri ir laisvai prieinami. Tai lėmė padidėjusius išdavimų ir skaitytojų skaičius.

kvalifikacijos kėlimas, metodinės medžiagos rengimas ir jos panaudojimas, darbas su prasčiau dirbančiomis bibliotekomis, metodinė pagalba kitų žinybų bibliotekoms, metodinio darbo apskaita. Pateikiami proginiai darbo planai: parodos, teminiai vakarai, bibliografinės apžvalgos, darbas su vaikais ir suaugusiais.

Pateiktose ataskaitose aptariamas bibliotekų darbas su skaitytojais, atskirų mokslo šakų literatūros propagavimas. Pateikiamos ataskaitos apie Muzikos, Bibliografinio-informacinio skyrių, Jaunimo sektoriaus kraštotyrinį darbą, knygų fondų katalogavimą ir katalogų tvarkymą, visuomenės dalyvavimą bibliotekos darbe, darbą su skaitytojais, kilnojamųjų bibliotekų veiklą. Pateikiamos statistinės lentelės su lankytojų, naujai gautų ir išduotų leidinių, bibliografinių apžvalgų, masinių renginių, parodų skaičiais. Jungtinėse statistinėse ataskaitose pateikiamos lentelės su nurodytais bendrais bibliotekų lankytojų, knygų fondų, išduotos literatūros, masinių renginių skaičiais.

Vertinga informacija užfiksuota susirašinėjimo su Kultūros ministerija, Respublikine ir Viešąja bibliotekomis dokumentuose bibliotekų darbo klausimais. Raštuose pateikiami bibliotekų metodinio darbo nurodymai, metodinių darbų sąrašai, analizės ir pažymos įvairiais bibliotekų veiklos klausimais. 1966 m. pažymoje apie kilnojamąsias bibliotekėles apžvelgiamas jų darbas, pateikiamos statistinės žinios. 1965 m. Rokiškio rajono bibliotekos turėjo 184 kilnojamąsias bibliotekėles, 1966 m. – 175. Iš jų 1965 m. 23 veikė mieste, 161 – kaimo vietovėse, 1966 m. 23 veikė mieste, 152 – kaimo vietovėse. Mieste skaitė 874 skaitytojai, kaimo vietovėse – 3 404, kaime išduota 13 609 egzemplioriai knygų, mieste – 1 381 (b. 108).

Pažymose apie bibliotekų darbą propaguojant ekonomines žinias teigiama, kad Rokiškio rajono bibliotekos skyrė daug dėmesio ekonominių, sanitarinių-higieninių, teisinių žinių, civilinės gynybos ir karinio patriotinio auklėjimo propagavimui. Nurodomi bibliotekų nuveikti darbai šiems tikslams pasiekti.

1973 m. pateikta pažyma apie bibliotekų fondų komplektavimą. Nustatyta, kad komplektuojant fondus atskirose kaimo bibliotekose neatsižvelgiama į skaitytojų tautybę ir jų poreikius. Miesto, vaikų ir rajoninės bibliotekų fondai komplektuojami tik pagal planus. Visos norimos knygos bibliotekose yra gaunamos (b. 238).

1982 m. Valstybinė respublikinė biblioteka atliko Rokiškio rajono bibliotekų grožinės literatūros komplektavimo ir panaudojimo patikrinimą ir pateikė pažymą, kurioje teigiama, kad Rokiškio rajono bibliotekose fondai per 4 metus išaugo 48 000 egzempliorių, iš jų kaime – 20 000. Grožinės literatūros fondas padidėjo 20 900 egzemplioriais, iš jų kaimo bibliotekose – 10 800. Daugiausia spaudinių gauta 1981 m. – 43 600 egzempliorių, 1978 m. kaimo bibliotekose – 26 500. Daugiausia grožinės literatūros gauta 1981 m. – 15 200 egzempliorių, iš jų kaimo bibliotekoms perduota 9 600. 1982 m. Rokiškio rajono centrinės bibliotekos mainų rezerviniame fonde buvo 17 900 egzempliorių, iš jų grožinės literatūros – 8 397. Fondas patalpintas garaže. Netinkamos sąlygos knygoms laikyti, todėl būtinos kitos patalpos (b. 494).

1988 m. pateikiama pažyma apie mainų fondų būklę. 1987 m. uždarius bibliotekos 9 kaimo filialus, į mainų fondą perduota 46 408 egzemplioriai. 1988 m. mainų fondo dydis buvo 83 655 egzemplioriai. Fondas sudėtas Rokiškio rajono centrinės bibliotekos patalpose, kurios yra netinkamos laikyti knygoms (b. 614).

Išsami informacija apie darbuotojus pateikiama bibliotekų darbuotojų sąrašuose. Nuo 1960 iki 1970 m. sąrašuose nurodomi tik kaimų bibliotekose, nuo 1977 m. bibliotekos filialuose dirbusių darbuotojų duomenys. 1960 m. kaimų bibliotekose dirbo 38 darbuotojai (b. 24), 1964 m. – 68 (b. 80), 1970 m. – 75 (b. 169). 1977 m., kai įvyko bibliotekų centralizacija, Centrinės bibliotekos filialuose dirbo 97 darbuotojai (b. 341), 1980 m. – 83 (b. 442). Nuo 1988 m. į darbuotojų sąrašus įtraukiami ir Centrinės bibliotekos darbuotojai, kurių buvo 35, miestų bibliotekose-filialuose – 14, kaimo bibliotekose-filialuose – 50 (b. 615). 1990 m. Centrinėje bibliotekoje dirbo 35 darbuotojai, miestų bibliotekose-filialuose – 10, kaimo bibliotekose-filialuose – 43 (b. 649). Sąrašuose nurodomi: darbuotojo vardas ir pavardė, biblioteka, kurioje dirba, išsilavinimas, darbo bibliotekoje pradžios data, bibliotekinio darbo stažas, jei mokosi, mokymosi įstaigos pavadinimas, partija, kuriai priklauso. 1977 m. sąrašė be minėtų duomenų nurodomas darbuotojo išsilavinimas, tautybė, kultūrinio darbo stažas, buvusi darbovietė ir apdovanojimas (raštas, medalis, ordinas), jei tokį darbuotojas turi. Tais metais iš visų sąrašė esančių darbuotojų 9 turėjo apdovanojimus (b. 341). 1988 m. sąrašuose nurodomas ir gaunamo atlyginimo dydis.

Prasidėjus Lietuvos atgimimui, 1989 m. buvo sudarytas Rokiškio rajono žymių datų kalendorius, į kurį įtraukti rajone gimę, gyvenę ir veikę žymūs rašytojai, poetai, liaudies meistrai, visuomenės veikėjai (b. 620). Imamas propaguoti kalbos mokslas. Parengta paroda „Gimtoji kalba – tautos dvasia“. Pažymimos rašytojų, meno veikėjų, kitų įžymių žmonių jubiliejų datos: literatei, pedagogei Adelei Diržytei-Naginskienei „Adele Diržytę-Naginskienę prisimenant“, A. Strazdui „Pavasario dainius“, poetui P. Širviui „Pauliaus Širvio gyvenimas ir kūryba“ ir kt. Renkama medžiaga apie buvusius knygnešius. Kovo 16-ajai, Knygnešių dieni, Centrinėje bibliotekoje surengta paroda „Lietuviško žodžio nešėjai“. Bibliografijos-informacijos skyriaus darbuotojai pertvarkė ir papildė aplankus „Mūsų krašto knygnešiai“. Renkami ikitarybinio laikotarpio spaudiniai. 1990 m. gautos 29 senos knygos iš Knygų rūmų. Daugiausia M. Grigonio poezijos rinkiniai vaikams, A. Busilo vadovėliai, J. Bulavo knygos (b. 642).

Biržų rajoninė biblioteka

Biržų rajoninės bibliotekos 1951–1965 m. dokumentų fondas į Lietuvos TSR centrinio valstybinio archyvo Panevėžio filialą buvo priimtas 1970 m. lapkričio 12 d. Tarybiniu laikotarpiu susidaręs bibliotekos fondas Panevėžio apygardos archyve komplektuoti nebuvo baigtas.

Bibliotekos dokumentai išsaugoti nuo 1951 m.⁶ Pirmą kartą jis buvo tvarkytas 1970 m. Atlikus 1951–1968 m. dokumentų vertės ekspertizę, į nuolatinio saugojimo bylų apyrašą Nr. 1 buvo įrašytos 607 bylos. Tarybinio laikotarpio dokumentai baigti tvarkyti 1994 m. Iš viso nuolat saugomų bylų į apyrašą Nr. 1 įrašyta 1 476. Šiandien ŠRVA PF saugomame Biržų rajoninės

⁶ 1930–1944 m. išlikusių dokumentų nėra – dingo vokiečių okupacijos metais. 1945–1950 m. dokumentų taip pat nėra, nes, keičiantis bibliotekų vedėjams, nebuvo perduoti ir išsaugoti.

bibliotekos 1951–1965 m. dokumentų fonde yra 458 bylos. Fondą sudaro Kultūros ministerijos įsakymai, susiję su bibliotekų veikla, ketvirtinių seminarų-pasitarimų dienotvarkės ir protokolai, Biržų rajoninės bibliotekos masinių renginių protokolai, darbo planai ir ataskaitos, abonemento dienoraščiai, Vaikų bibliotekos mėnesiniai darbo planai ir ataskaitos, kaimo bibliotekų mėnesiniai, ketvirtiniai darbo planai ir ataskaitos, statistinės ir tekstinės ataskaitos apie Biržų rajono masinių bibliotekų darbą, rajono bibliotekų darbuotojų sąrašai ir kt.

Bibliotekos darbo planai ir ataskaitos, kaip ir apžvalgoje apie Rokiškio rajono centrinės bibliotekos fondą, užima didžiąją dalį fondo. Pagrindinis skirtumas nuo jau aptarto fondo – Biržų rajoninės bibliotekos, Vaikų bibliotekos bei kaimų bibliotekų planai ir ataskaitos pateikiami atskirai.

Bibliotekų planuose nurodyta organizuoti darbus su skaitytojais ir jų aptarnavimu, knygų fondais ir jų komplektavimu, knygų propagavimu ir masiniu darbu, kilnojamosiomis bibliotekėlėmis, nurodoma metodinė pagalba prasčiau dirbančioms bibliotekoms, planuojamas bibliotekos darbuotojų kvalifikacijos kėlimas.

Ataskaitose pateikti nuveikti mėnesiniai, ketvirtiniai, metiniai darbai. Nurodytas kilnojamųjų bibliotekėlių skaičius bibliotekose, pateikti turimų, naujai gautų ir nurašytų knygų, išduotų egzempliorių skaičiai. Pateiktas bibliotekose registruotų skaitytojų skaičius, taip pat organizuotų parodų, literatūros vakarų ir skaitytojų konferencijų, bibliografinių apžvalgų skaičius.

Knygos propagavimas ir masinis darbas buvo svarbiausias bibliotekų uždavinys. Biržų rajoninė biblioteka – ne išimtis. Šis darbas labiausiai atsispindi masinių renginių protokoluose. Vieni iš populiariausių renginių – teminiai vakarai, kuriuose aptariamos įvairios temos. Jų surengta daugiausia: „Gyvybės atsiradimas ir žmogaus kilmė“, „Kas yra visata“, „Dirbtiniai žemės palydovai ir tarpplanetinės kelionės“, „Atominės energijos panaudojimas taikiems tikslams“, „Didžiųjų pergalių keliu“, „Už taiką ir tautų draugystę“, „Biržai vakar, šiandien ir rytoj“, „Žmogui turi būti viskas gražu“. Organizuojamos skaitytojų konferencijos V. Mezencevo knygai „Gamtos mįslės“, biržietės rašytojos H. Korsakienės knygai „Gyveniman išėjus“. Rengiami literatūriniai vakarai, skirti žymių rašytojų P. Cvirkos, S. Nėries, V. Majakovskio, A. Mickevičiaus, A. P. Čechovo, K. Donelaičio ir kt. kūrybai ir gyvenimui nušviesti. Minėtini klausimų-atsakymų vakarai. Pirmasis buvo suorganizuotas 1959 m. gegužės 31 d. Renginyje bibliotekos darbuotojai atsakė į klausimus, gautus iš skaitytojų (b. 152). 1961 m. vakaras buvo skirtas medicinos klausimams-atsakymams (b. 232), 1964 m. – juridiniams klausimams-atsakymams (b. 364). Ruošiamos bibliografinės apžvalgos apie visuomeninę-politinę ir grožinę literatūrą, naujas knygas.

Bibliotekos abonemento dienoraščiuose nurodyta, kad 1951 m. registruotų abonemento skaitytojų buvo 708, išduota 18 056 egzemplioriai knygų (b. 17), 1956 m. abonemento skaitytojų – 906, abonemente išduota 18 451 egzempliorius knygų (b. 97), 1960 m. – 1 488 skaitytojai, iš viso išduota 32 083 egzemplioriai knygų (b. 229), 1965 m. – 1 684 skaitytojai, išduota 33 914 egzempliorių knygų (b. 454).

Išsami informacija apie bibliotekose dirbančius darbuotojus pateikiama darbuotojų sąrašuose. Nuo 1959 m. Biržų rajoninėje bibliotekoje dirbo 4 darbuotojai: vedėjas, kilnojamųjų bibliotekų-filialų vedėjas, skaitytojų vedėja ir bibliotekininkė, Vaikų bibliotekoje – 2 darbuotojai, filialuose – 25 (b. 190). 1960 m. Biržų rajoninėje ir vaikų bibliotekose dirbo tie patys darbuotojai, tačiau filialuose darbuotojų skaičius padidėjo iki 39 (b. 230). 1965 m. Biržų rajoninėje bibliotekoje dirbo 6 darbuotojai: bibliotekos, skaityklos, abonemento, kilnojamojo fondo vedėjai, metodininkas ir bibliotekininkas, Vaikų bibliotekoje – 3, filialuose – 44 (b. 455). Sąrašuose nurodomas darbuotojo vardas ir pavardė, gimimo metai, bibliotekos pavadinimas, kurioje dirba, bibliotekinio darbo stažas, darbo pradžia bibliotekoje, pareigos, įstaigos pavadinimas, partiškumas ir visuomeninė veikla, išsilavinimas.

Be aptartųjų dokumentų apyraše yra ir Kultūros ministerijos įsakymai, susiję su Biržų rajoninės bibliotekos veikla. 1955 m. į Biržų rajoninę biblioteką atlikti praktikos pasiūsti 3 Vilniaus bibliotekinio technikumо Bibliotekininkystės skyriaus moksleiviai. Praktikos vadovu paskirtas bibliotekos vedėjas K. Galvelis (b. 50). Remiantis Kultūros-švietimo įstaigų darbo nuolatinės apžiūros respublikinės komisijos rezultatais už gerą darbą 1959 m. Kultūros ministerijos garbės raštais apdovanoti Biržų rajoninės bibliotekos vedėjas K. Galvelis, kilnojamojo fondo vedėjas A. Kaktinis, skaityklos vedėja I. Balbierytė, bibliotekininkė A. Vokėnaitė, Biržų rajono Anglininkų kaimo bibliotekininkė A. Kukelkienė (b. 191). 1964 m. Kultūros-švietimo įstaigų darbo nuolatinės apžiūros respublikinės komisijos posėdžio nutarimu garbės vardas „Puikaus darbo biblioteka“ suteiktas Biržų rajono Pabiržės kaimo ir Nemunėlio Radviliškio bibliotekoms, Kultūros ministerijos „Knygos bičiulio“ ženkleliu apdovanota Biržų rajono Nemunėlio Radviliškio bibliotekos „Aušros“ kolūkio kilnojamosios bibliotekėlės vedėja A. Kregždaitė, Biržų rajono Nemunėlio Radviliškio Bėčiūnų kaimo kilnojamosios bibliotekėlės vedėja M. Šmatienė (b. 363).

Panevėžio rajono centrinė biblioteka

Panevėžio rajono centrinės bibliotekos 1974–1989 m. dokumentų fondas į Panevėžio apygardos archyvą priimtas 1995 m. kovo 21 d. 1951–1973 m. veikusios Panevėžio rajoninės bibliotekos dokumentai neišsaugoti.

1982 m. atlikus 1974–1989 m. dokumentų vertės ekspertizę, į nuolatinio saugojimo bylų apyrašą Nr. 1 įrašyti bibliotekos, kaimo bibliotekų-filialų darbo planai ir ataskaitos, bibliotekos metinės ir statistinės ataskaitos, seminarų darbotvarkės ir protokolai, bibliotekų darbo patikrinimo medžiaga, gamybinių pasitarimų protokolai, bibliotekos ir jos filialų darbuotojų sąrašai, pažymos apie bibliotekos ir jos filialų darbą, profsąjungos komiteto posėdžių protokolai, darbo planai, ataskaitų-rinkiminių susirinkimų medžiaga, finansinės ir statistinės ataskaitos, bibliotekos veiklos įsakymai, susirašinėjimas su Kultūros ministerija, Valstybine respublikine ir zonos Viešąja bibliotekomis veiklos klausimais, tarpžinybinės bibliotekų komisijos veiklos medžiaga, iš viso 209 apskaitos vienetai.

⁷ 1987 m. pirmą kartą Lietuvos bibliotekų darbo praktikoje Panevėžio rajono centrinė biblioteka rašytojų memorialinėse vietose įrengė ekspozicijas: rašytojui J. Tumui-Vaižgantui Ustronės svirne, kuriame jis lankėsi ir dirbo 1902–1905 m., ir rašytojai G. Petkevičaitėi-Bitei Puziniškyje (b. 181, l. 7).

Kaip ir jau aptartuose bibliotekų fonduose darbo planai ir ataskaitos užima didžiausią fondo dalį. Darbo planuose užsibrėžiami tikslai: didinti bibliotekos darbo efektyvumą, sukurti naujas knygų populiarinimo formas, plėsti ryšius su kitomis bibliotekomis, gerinti skaitytojų aptarnavimą, skirti didesnę dėmesį knygų fondų komplektavimui, ruošti bibliografines priemones, plėtoti kraštotyrinį darbą, organizuoti masinius renginius.

Rašytinėse ataskaitose išsamiai pateikti nuveikti darbai: skaitytojų aptarnavimas, Tarpbibliotekinio abonemento veikla, literatūros propagavimas, atskirų šakų literatūros, mokslo ir meno populiarinimas, bibliografinė-informacinė ir kraštotyrinė veikla, bibliotekų fondai, metodinė veikla, socialistinis lenktyniavimas, visuomenės pagalba bibliotekoms.

Statistinėse ataskaitose, kurios yra pateikiamos kiekvienos bibliotekos atskirai, nurodomi naujai gautų knygų, žurnalų, nurašytų egzempliorių, išduotų knygų bendri ir pagal mokslo šakas, skaitytojų apsilankymų bibliotekoje, surengtų renginių, dirbančių bibliotekose darbuotojų skaičiai. 1974 m. Panevėžio rajono centrinė biblioteka savo fonduose turėjo 104 464 egzempliorius knygų, žurnalų ir brošiūrų, iš jų 80 935 grožinės literatūros. Tais metais bibliotekoje buvo registruoti 653 skaitytojai, per metus apsilankė 4 220. Darbuotojai surengė 18 masinių renginių (b. 2). 1980 m. fondą sudarė 53 602 egzemplioriai knygų, išduota 107 110 egzempliorių, iš jų 53 731 vaikams iki 9-tos klasės. Per metus biblioteka gavo 6 141 naują egzempliorių, nurašė 379. Bibliotekoje apsilankė 27 994 skaitytojai. Darbuotojai surengė 227 masinius renginius, iš jų 142 vaikams iki 8-tos klasės (b. 73).

Žymūs bibliotekų veiklos planavimo pokyčiai pastebimi atgimimo laikotarpio dokumentuose – 1989 m. Panevėžio rajono centrinės bibliotekos ir jos filialų darbo planuose ir ataskaitose. Iš pateiktų planų (b. 204, 206) matyti, kad biblioteka atsisakė veiklos planavimo pagal iš anksto numatytą modelį ir darbus organizavo pagal galimybes, atsižvelgdama į skaitytojų poreikius ir interesus, ieškojo naujų darbo formų. Pagrindinis bibliotekos ir jos filialų uždavinys – aktyviai dalyvauti tautiniame atgimime. Bibliotekos išsikėlė tikslus: gaivinti tautinę savimonę, tirti tautos istoriją, rinkti ir saugoti lietuvių tautos papročius, tautosaką, senuosius spaudinius, pažinti gimtojo krašto istoriją, puoselėti gimtąją kalbą, organizuoti renginius, skirtus valstybinėms šventėms, ugdyti vaikų ir jaunimo poreikį daugiau skaityti. Šiems tikslams pasiekti bibliotekos pradėjo kruopščiai komplektuoti literatūros fondus: atrinko ir nurašė pasenusio turinio knygas. Metodinio skyriaus pagrindiniai uždaviniai – atnaujinti metodinę medžiagą, aktyviai lankyti kaimo filialus, suteikti metodinę ir praktinę pagalbą tik tiems filialams, kuriems reikia, padėti išvalyti fondus nuo nebeaktualios literatūros.

Viena iš pagrindinių literatūros populiarinimo formų – masiniai renginiai. Dauguma jų buvo skirti tautos istorijai, kultūrai, tradicijoms prisiminti ir puoselėti, tarpukario nepriklausomos Lietuvos metais išleistai literatūrai populiarinti. Minint Knygnešių dieną, suorganizuota mokslinė-praktinė konferencija „Knygnešystė Lietuvoje“, Ustronėje vyko J. Tumo-Vaižganto 120-ųjų gimimo metinių minėjimas⁷. Minint vaikų rašytojo, pedagogo M. Grigonio 100-ųjų metinių jubiliejų, kartu su Panevėžio J. Balčikonio vidurine mokykla suorganizuotas teminis vakaras. M. Grigonio buvusioje sodyboje Senamiesčio vienkiemyje parengta jam skirta ekspozicija. Kartu su Velžio paukštininkystės bandymų stotimi surengtas „Varpo“ 100-ųjų išleidimo metinių minėjimas. Vyko 1863 m. sukilimo vado A. Mackevičiaus 160-ųjų gimimo metinių, Vasario 16-osios, Gedulo ir Vilties dienos minėjimai. Surengtos parodos „Už gražią, švarią, dorą ir laisvą Lietuvą“, „Lietuva – mūsų tikėjimas ir viltys“, „Lietuvos nepriklausomybės metais išleista literatūra“ (b. 205).

Svarbi informacija randama bylose apie bibliotekos darbuotojus. 1980 m. Centrinėje bibliotekoje dirbo 22 darbuotojai, 46 filialuose – 49 (b. 81). 1985 m. Centrinėje bibliotekoje dirbo 26 darbuotojai, kaimo filialuose – 44. 1983–1987 m. į Panevėžio rajoną atvyko dirbti 17 jaunųjų specialistų-bibliotekininkų (b. 200). Nuo 1976 m. bibliotekoje įsteigtas knygrišio, o nuo 1988 m. ir dailininko apipavidalintojo etatai.

Be minėtų dokumentų archyve saugomi Panevėžio rajono tarpžinybinės bibliotekų komisijos veiklos medžiaga, bibliotekos profsąjungos komiteto posėdžių protokolai, darbo planai ir ataskaitinių-rinkiminių susirinkimų medžiaga.

IŠVADOS

ŠRVA PF saugomi sukaupti Biržų rajoninės, Panevėžio ir Rokiškio rajonų centrinių bibliotekų tarybinio laikotarpio archyviniai fondai. Iš jų pradžios dokumentus turi tik Biržų rajoninės bibliotekos fondas. Tačiau šio fondo tarybinio laikotarpio dokumentai nebaigti komplektuoti. Rokiškio rajono centrinės bibliotekos fonde dokumentai saugomi tik nuo 1957 m., o iki 1974 m. veikusios Panevėžio rajoninės bibliotekos dokumentai neišlikę. Nesant pradžios dokumentų tyrinėti jų istoriją pokario ir vėlesniais metais yra sudėtinga. Tačiau šių bibliotekų tarybinio laikotarpio pradžios dokumentų galima rasti Lietuvos literatūros ir meno archyve, saugomame Kultūros švietimo įstaigų komiteto prie Lietuvos TSR Ministrų Tarybos (1944–1953 m.) fonde Nr. 476. Be kitų kultūros švietimo įstaigų šis komitetas vadovavo bibliotekoms: turėjo įsteigęs bibliotekų skyrių. Komiteto fonde saugomi bibliotekų planai, ataskaitos, susirašinėjimo dokumentai. 1953 m. Kultūros švietimo įstaigų komitetą, Meno reikalų valdybą, Kinematografijos ministeriją sujungus, buvo įkurta Kultūros ministerija, kurioje veikė Kultūros švietimo įstaigų valdyba, o joje Bibliotekų skyrius. Šio skyriaus dokumentai saugomi Kultūros ministerijos archyvo fonde Nr. 342 (apyrašas Nr. 1).

Bibliotekų veikla sovietmečiu buvo politizuota. Jos turėjo atiduoti duoklę sovietinės ideologijos propagandai, įvairiais būdais ir priemonėmis aukštinti sovietinį režimą⁸. Nežiūrint į tai, pagrindiniai bibliotekų uždaviniai buvo aptarnauti skaitytojus, komplektuoti ir tvarkyti knygų fondus, atlikti bibliografinio-informacinio, kraštotyrinio, metodinio darbo funkcijas, organizuoti masinius renginius, seminarus, koordinuoti bibliotekų-filialų veiklą.

ŠRVA PF saugomų bibliotekų dokumentų fondų didžiąją dalį sudaro planai ir ataskaitos. Paprastam žmogui tai tik tekstai ir skaičiai, kurie nieko nepasako, tačiau tyrinėtojiui – jau visa istorija. Dokumentų medžiagą galima panaudoti rašant bibliotekų istorijas, atskirai tyrinėti knygų fondus ir jų komplektavimą, skaitytojus ir jų aptarnavimą, kaimo bibliotekų veiklą bei metodinį vadovavimą joms, knygų propagavimą ir masinį darbą. Galima kalbėti apie tarybinį laikotarpį ir žmogaus vaidmenį jame. Tai tik kelios temos, kurios galbūt ateityje virs straipsniais ar platesniais bibliotekų istorijos tyrinėjimais.

⁸ Kauno apskrities viešosios bibliotekos istorija, Kaunas, 2015, p. 348.

ŠALTINIŲ IR LITERATŪROS SĄRAŠAS

Šaltiniai

1. Biržų rajoninė biblioteka. 1951–1965 m., ŠRVA PF, f. 667, ap. 1.
2. Panevėžio rajono centrinė biblioteka. 1974–1989 m., ŠRVA PF, f. 866, ap. 1.
3. Rokiškio rajono centrinė biblioteka. 1957–1989 m., ŠRVA PF, f. 857, ap. 1.

Literatūra

1. *Bibliotekų darbo klausimai*. Vilnius: Politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 1958.
2. *Rokiškio rajono savivaldybės Juozo Keliuočio viešosios bibliotekos istorija*. Sud. R. Viskaitienė. Vilnius: Margi raštai, 2019.
3. *Kauno apskrities viešosios bibliotekos istorija* [elektroninis išteklius]. Sud. A. Samėnas. Kaunas: Kauno apskrities viešoji biblioteka, 2015.
4. *Knygnešio žemės biblioteka: Biržų rajono savivaldybės Jurgio Bielinio viešosios bibliotekos istorija*. Sud. D. Burbulienė, V. Muralis. Biržai: Jusida, 2012.
5. *Kultūros-švietimo darbuotojo vadovas*. Vilnius: Politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 1951.

Istorijos saugotojų istorija: atminties institucijų istorijos tyrinėjimų retrospektyva, dabartis, ateities galimybės: [straipsnių rinkinys] / **Panevėžio apskrities Gabrielės Petkevičaitės-Bitės viešoji biblioteka;** sudarytoja Greta Kėvelaitienė. – Panevėžys: Panevėžio apskrities Gabrielės Petkevičaitės-Bitės viešoji biblioteka, 2022. – 91, p.

ISBN 978-609-8257-05-2

Straipsnių rinkinyje skelbiami moksliniai straipsniai parengti remiantis institucijų istorijai skirtos konferencijos pranešimais. Straipsniuose nagrinėjami atminties institucijų istorijos tyrinėjimų teoriniai aspektai, specifika ir metodai, retrospektyvinė apžvalga, istorijos tyrimų šaltiniai ir jų panaudojimo galimybės, atminties institucijų istorijos tyrimų kryptys, konkrečių archyvų, bibliotekų, muziejų istorijos tyrimų rezultatai.

Viršelis **Paulauskienė, Aušra**. Ex libris G. Petkevičaitės-Bitės viešoji biblioteka. 1999 m. X5. 118 x 81 mm. Panevėžio apskrities Gabrielės Petkevičaitės-Bitės viešoji biblioteka, Asmenvardinių knygų ženklų fondas F65-169

Leidinio sudarytoja **Greta Kėvelaitienė**
Lietuvių kalbos redaktorė **Loreta Vasilevičienė**

Leidinio dizainerė **Rita Raziūnaitė**

Išleido **Panevėžio apskrities Gabrielės Petkevičaitės-Bitės viešoji biblioteka**
Respublikos g. 14, LT-35183, Panevėžys

